

HALIKARNAS BALIKÇISI

BÜTÜN ESERLERİ. 14

anadolu efsaneleri

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI : 241

HALİKARNAS BALIKÇISI, BÜTÜN ESERLERİ : 14

Birinci Basım 1954

İkinci Basım 1957

Üçüncü Basım 1974

Dördüncü Basım

Ağustos 1983

BİLGİ YAYINEVİ

Meşrutiyet Cad. 46/A

Telf : 31 81 22 — 31 16 65

Yenişehir - Ankara

Babıâli Cad. 19/2

Telf : 5 22 52 01

Cağaloğlu - İstanbul

HALİKARNAS BALIKÇISI

ANADOLU EFSANELERİ

Baskıya Hazırlayan : **Dr. Şadan Gökovalı**

BİLGİ YAYINEVİ

kapak : fahri karagözoğlu

Çizimler : HALİKARNAS BALIKÇISI

Olgaç Basımevi - Ankara

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Amazonlar	21
Boğaziçi'ne Değgin Efsaneler: Bosphorus	34
Symplegad Kayaları	39
Priapos	43
Hero ile Leandros	49
Troya Savaşı	51
İda Dağı	65
Ganymedes	66
Paris	69
Homerik Çağ ve Dünyanın İlk Güzellik Yarışması	70
Telephos	76
Philemon ile Baükis	78
Aigeus	83
İzmir	84
Tantalos, Pelops, Niobe	86
Gordion	91
Kybele	92
Hermes	99
Pan	100
Midas ve Dionysos	102
Kyklop'lar	106
Sardis	108
Herakles	109
Arakhne	115
Marsyas - Apollon Müzik Yarışması	117
Eros ile Psykhe	123
Endymion	128
Orman Perileri	135
Hermaphroditos Sözü Salmakis Perisi	140
Bellerophonates ile Khimaira	145

HALİKARNAS BALIKÇISI

1890-1973

Tarihçi-Yazar-Devlet adamı Sadrazam Cevat Paşa'nın kardeşi, tarihçi-yazar-vezir Mehmet Şakir Paşa Girit'te sefirken, eşi İsmet hanım 17 Nisan 1890 Perşembe günü, bir oğlan dünyaya getirdi. Çocuğa, anasının bir gece düşünde Musa Peygamberi görmesi dolayısıyla «Musa», amcasının ve babasının adlarından ötürü «Cevat Şakir» adı verildi.

M. C. Şakir'in çocukluğu, babasının atandığı Atina'da, beş yaşından sonra da İstanbul-Büyükkada'da geçti. Bu yıllarda resim yeteneğiyle dikkati çeken M. Cevat Şakir, bir yandan özel dersler alırken, bir yandan Büyükkada Mahalle Mektebinde okudu. İngilizceyi hayli kavradığı için, hazırlık okumadan Robert Kolej'in birinci sınıfına alındı. Bu okulu, ilk mezunlarından biri olarak pekiyi dereceyle bitirdi. Kendisi denizci olmak istiyordu ama, ailesinin ısrarı üzerine İngiltere'nin Oxford Üniversitesi'ne gönderildi. Orada «Yakın Çağlar Tarihi» bölümünde öğrenim gördü ve Oxford'un ünlü kitaplığından yararlandı.

Yurda dönünce çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdı, karikatür ve kapak resimleri çizdi. Resimli Hafta dergisinin 13 Nisan 1925 tarihli sayısında yayımlanan «**Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmağa Nasıl Giderler?**» başlıklı öyküsünden ötürü üç yıl kalebentlikle Bodrum'a sürüldü. Cezasının son yarısını İstanbul'da tamamladıktan sonra yeniden döndüğü Bodrum'da yaklaşık 25 yıl kaldı. Bu ilçenin Karia çağındaki adından dolayı «**Halikarnas Balıkçısı**» takmaadını kullanır oldu. Bodrum'un güzelleşmesine ve Anadolu uygarlığının tanıtılmasına olağanüstü katkılarda bulundu.

1947'de yerleştiği İzmir'de yazarlık ve turist rehberliği yapan Halikarnas Balıkçısı, 13 Eylül 1973 günü bu kentte öldü ve isteği üzerine Bodrum'a gömüldü.

ÖNSÖZ

Dünyada, düzenli bir anlatışa hiç gelmeyen bir yer varsa o da Anadolu'dur.

«Yüzyıllar boyunca Anadolu» diye Anadolu'da diyar diyar gezeyim, her yerin eski efsanelerinden tutup da günümüze kadar gelmiş tarihsel olayları yazayım dedim. Ne var ki; Anadolu'nun çeşitli ekonomik, toplumsal ve filozofik kargaşalığının içinden çıkabilene aşkolsun! Örneğin bir yerden bir yere giderken insan attığı bir tek adımda felsefenin en baş durdurucu bir doruğuna fırlar; atılan ikinci bir adımda ise estetiğin derin bir uçurumuna tepe takla dalar. Örneğin Çanakkale'ye doğru yürüyorsunuz değil mi? Helle adındaki kızın orada denize düşüp boğulduğu için boğazın Hellespontos adını aldığından, Helle'nin annesi Nephele'den, Altın Post'u arayanların Argo kayığından, kayığın nasıl geçtiğini görmek için beline kadar denizden çıkan, deniz tanrıçası Thetis'in beyaz memelerini gören Argo kürekçilerinden, bunların arasında Peleus adlısının tanrıçaya hemen âşık olduğundan, onların düğün şöleninde «en güzелей» diye atılan elmadan, ilk güzellik kraliçesi seçiminde Aphrodite'nin birinci gelişinden, Hititlerin Çanakkale'lilerden Illium diye söz ettiklerinden, göklerdeki yedi Ülker yıldızından, Troya kentinin kuruluşundan ve oradaki savaştan, Artreus hanedanının dedesi İzmirli Pelops'tan, bu adamın adını Peloponez diye Mora yarımadasına verdiğiğinden, Olympia'da ilk önce Pelops uğruna oynanan olimpiik oyunlarından, Alaks'tan ve onun bir de Akhilleus ile Amazonlar kraliçesi Penthesilea'nın Çanakkale'deki tümölüslerinden, (büyük toprak yığını biçimindeki mezar) başlangıçta Minoen Giritlilerin Boğaz'larda kurdukları deniz üssünden, Fenikelilerin oraya bir süre egemen olduklarından, Boğaz'ın karşılıklı Sestos ve Abydos kentlerinde oturan biri Aphrodite tapınağı rahibesi Hero ile biri de Leandros'un her gece Boğaz'ı yüzerek birbirine kavuştuklarından, İngiliz ozan Byron'un da topal bacağı

ile Leandros gibi orada yüzdüğünden, o dönemde, yani Sappho zamanında, Sestos kentinin Midilli'ye, Abydos kentinin de Miletos'a (Filozof Thales o zaman Miletos'ta yaşıyordu) ait olduğndan, İran kralı Darius'dan, Kserkses'ten ve onun Boğaz sularını kamçılattığından, erkek üreme organının tanrısı Priapos'a ilk tapınağın orada kurulduğndan, Yunanistan'dan sürülen Themistokles'in uzun süre orada yaşıadığndan, Büyük İskender'e orada uzun süre ders vermiş olan filozof Epikuros'tan, oradan geçmiş olan Roma'nın büyük kayserinden, oradaki Athena tapınağındaki çok tuhaf göreneklerden, oradan İtalya'ya geden Aeneas'tan ve oranın Skamandros ırmağndan, Romalıların can düşmanı Pontos kralı Mithridates'den, Büyük Konstantin'in ilk önce orasını Roma İmparatorluğ başkenti yapmaya kalkışmasından, Türklerin Çanakale'yi nasıl geçtiklerini anlatan Machiavel'den, papaya yazdığı mektupta Hektor'un intikamını almaya çalıştığını yazan Fatih Sultan Mehmet'ten szedeceksiniz... Ve yalnız bunlardan değil, ama şimdici hatır ve hayale gelmeyen daha birçok şeylerden de...

Eseri birkaç parçaya ayırmaya ve ilk ciltte Anadolu'nun yalnız eski efsanelerini anlatmaya karar verdik. Bu efsanelerin nelere delâlet ettiklerini ve ne sonuçlar verdiklerini ise tarihsel ağlar için basılacak olan sonraki ciltlerde bildirmeyi tasarladık. Bu yöntemin bir sakatlığı vardır. Bir yerin mitolojik çağına ait olan bir şeyinin etkisi, çok sonralara, tarihsel çağlara, giderek günümüze kadar sürer. Oysa ilk ciltte anlatılmış olan mitolojik olayı okuyucu üçüncü cilde gelinceye kadar unutmuş olabilir. Örneğın Hazreti Peygamber'den çok önce Anadolu'nun büyük bir tanrıçası Kybele Mekke'ye götürülerek tapınılmak üzere Kâbe'ye konmuştu. Namaz kılınırken «kible» sözü Anadolu tanrıçası Kybele'nin adıdır. Doğallıkla erken çağlarda in ve Hindistan'da olduğ gibi Anadolu'da da matriyarkal (yani ana ve kadınların egemen oldukları bir toplum) bir toplum vardı.* Patriyarkal (yani baba ve erkeklerin egemen oldukları) bir toplum gelince, bu iki anlayış ve din arasında, karşılıklı fedakârlık

* Çünkü yalnız kadınların dünyaya insan getirdikleri görülüyordu. Bu işde erkeğın etkili doğumdan dokuz ay

lar oldu. Matriyarkal toplumun Anadolu büyük tanrıçası Kybele'ye patriyarkal toplumun tanrılar tanrısı Zeus'u (veya Jupiter'i) Girit'te doğurmak şerefi verildi. [Zaten herkesi kadınlar doğuruyordu ya). Böylece Kybele, tanrının anası oldu. Anadolu'da Efesos'ta tapılan Artemis ise daha henüz Yunanistan'ın Olympos'lu bir tanrıçası haline dönüşmemiş bir Kybele idi. Bundan ötürü Efesos'lular onu tanrı anası olarak tanıyorlardı. İsa'dan Sonra 431 yılında kilisenin büyükleri, Meryem Ana'nın özelliklerini tayin için Efesos'ta toplandıkları zaman Efesos'lular Meryem Ana'nın Artemis gibi tanrının anası sayılmasında direndiler. Baskı o kadar şiddetliydi ki; Hazret-i Meryem'in Tanrı anası değil, Hazret-i İsa anası olduğunu iddia eden Patrik Nestorlus hemen afaroz edilerek Hazret-i Meryem'e Tanrı analığı vasfı verildi.

Kitapta Kybele'yle ilgili efsanelerden sözederken onun binlerce yıl sonra tarih çağında Efesos'taki etkisinden sözetmeyeceğiz. Okuyucunun daha önce yazılanı hatırlaması gerekecek, yoksa kitaplar tekrarlarla dolar.

Sonra Anadolu'nun hiç de lirik olmayan, ama sonraki etkilerinden ötürü önemli olan efsaneleri vardır. Bunları efsanelere ait olan bu ciltte kuru kurusuna da olsa sıralayıp yazmak zorundayım. Çünkü bu katı ve kuru kabuklar kırılıp da ayıklanmadıkça, sonraki ciltlerde, içlerindeki daneleri vermenin imkânı olmayacak.

Ege Bölgesinin bir kısım efsaneleri Yunanistan'a, ama çoğu Anadolu'ya aittir. Bu efsanelerin Batılılarca hemen hepsi Yunanistan'a maledilmişdir. Biz bu eserde Kuzeydoğu Anadolu'dan başlayarak batıya doğru geleceğiz, oradan da güneye ve sonra Güneydoğuya doğru giderek her yerin kendisine ait efsanesini anlatacağız.

Efsane, masal veya mitlere eskiden «esatir» denilirdi. Bellerine kadar insan, bellerinden aşağısı keçi olarak tasavvur edilen düşsel yaratıklara «satir» denilirdi. Esatir sözü onlardandır. Bu sözü kullanmayacağız. Bu efsaneler çeşit çeşittir. Bazıları, rasgeline hayvanları ya da iştirilen bir bülbül ötüşü gibi sesi hayal gücüyle abarta-

önce olduğu için, erkeğin doğumla, yani yaratmak işiyle ilgisi bulunmadığı sanılıyordu. Erkek kadının önemsiz ayrıntılarından sanılıyordu. (H.B.)

rak anlatmaya kalkışır. O çağda insanlar karşılaştıkları canlı ya da cansız cisimleri insanlaştırmaya uğraşırlardı. Bunlardan başka tarihsel olaylardan, örneğin savaşlardan ve kahramanlıklardan gelişen masallar vardı. Bunların kuru yanları çıkartılarak renkli yanlarına değer verildi. Salt insanların ilgilerini çekmek, onları eğlendirmek için düzenlenen efsaneler ve bir de yukarıdan beri saydığımız çeşitleri biribirine karıştıran mitler vardı.

Pek eski arkaik çağlarda olaylar çoğu kez resimlerle kaydedilirdi. Aradan zaman geçince resimlerin başlangıçta anlattıkları şeyler, temsil ettikleri olaylar unutulur ve onlar o günün merakını giderecek biçimde yorumlanırdı. Bir de gezginci ozanlar vardı. Bunların söyledikleri şiirler yazı ile tespit edilemezdi. Şiirlerin kimi yerlerini unutan ozanlar, oraya başka bir şiirin bir parçasını yamalarlardı. Böylece, mitler değiştirilmiş olurdu. Masalların değişmesinin bir başka nedeni de dinsel inançların değişmesiydi. Örneğin matriyarkal bir toplumda saygı gören İzmirli Tantalos, patriyarkal bir toplumda doğallıkla kâfir sayılır ve hayal gücüyle cehennemde işkenceye mahkûm olur.

Günümüzde bir şeyi, piktografi (yani resimlerle anlatma yöntemi) tamamıyla unutulmuş değildir. Birçok duvar ve gazete ilânlarında ve fuarlardaki pavyonlarda endüstri, tarım, adalet ve özgürlüğün şahıslandırıldığını ve biribirleriyle el sıkışır ya da yanyana oturur durumda gruplandırıldığını görürüz. Ne demek istediğimizi iyice açıklamak için bir örnek verelim:

Bugün bizde de partiler arasında tartışmalar, çarpışmalar vb. oluyor. Sözgelimi, yakalarında altı ok rozetli birçok Halk Partili, Sultanahmet meydanında toplanmış (Herne kadar böyle bir kayd gereksizse de, bu örneğimizde hiçbir partiyi amaç edinmediğimizi yazalım). Partililer arasında Oğuz oğlu Bay Arif, Demokratların kendilerine Demirkırat sıfatını vermiş olduklarına kızarak onlara karşı ateş püskürmüştür. Manisalı Alpoğlu Murat adında bir gazete röportajcısı, bağlı bulunduğu **Haber** adındaki gazetesine bu olayı bildirmiştir. Şimdi bu havadisin İsa'dan yirmi otuz yüzyıl önce piktografi ile temsil edildiğini düşünelim. İsa'dan bir iki yüzyıl önce yaşamış olan bir Apollodorus ya da bir Higinus bu resimleri şöyle yorumlardı:

Verimli ve sulak Magnesia'nın yeşil ve engin ovasında başkent tutmuş olan çağımızın en başta gelen ditiramboscularından tanrısal lir sahibi Apollon oğlu kahraman Muradius, mavi ve kara gözlü fettan ve fingirdek kızlarıyla, hatta bütün tanrıların başlarını topaç gibi döndürmüş olan köhne Bizans'ın, Aphrodite memelerinden sulandığı söylenen Sultanahmet ovasında kahramanlar arasında olan büyük bir savaşı şöyle anlatır:

«Oğuz veya Zagreus ya da Zeus oğlu Bay Arifikos, kalkanlarında altı ok işaretini taşıyan savaşçılarını Edirnekapi denilen, fakat Tartaros'un, yani Etna yanardağının kapısı olduğu muhakkak bulunan yerden, Sultanahmet ovasına yürüttü. İşte oradadır ki, kır atlarına binmiş olan düşman süvarillerine rasgeldi. Bu büyük savaş üzerine mitler çeşitli anlamlara gelebilir. Doğruluğu kesin olan bir şey varsa o da, Arifikos'un savaşçılarının taşıdıkları yuvarlak kırmızı kalkanlarındaki altı ok, o kahramanın babası Zeus'un yeryüzü devleriyle savaşırken o çağda Beyoğlu diye anılmış olması melhuz olan Etna yanardağında demirci tanrı Hephaistos (Vulkan) tarafından çırakları Kiklop'lara dövdürülen altmış altı bin altı yüz altmış altı oktan başlıca devlerin altısını yere seren ünlü altı oklar olsa gerektir. O korkunç mücadelede düşmanın demirden yapılmış kır atları, kahraman Arifikos'un yekbaşına olarak ağızından püskürttüğü alevlerle erimiş ve herhalde Zeus'un buyruğuyla Tartaros'a (cehenneme) akmış olacaktır. Çünkü Magnesia'lı ditiramboscu Apollon oğlu Muradius'un eserlerinde bu savaşa değgin başka bir bildiriye rasgelmiyoruz.»

Ne var ki, o eski zamanda da şimdiki gibi ciddi bilgi âşıkları olduğu kadar ukalâ dümbelekleri de vardı. Bunlar, Apollodorus ve Higinus'dan daha bilgili olduklarını ispat için mutlaka şöyle bir yorum daha koşarlardı :

«Herne kadar Apollodorus gibi cihan allâmesi olanların derin bilgilerinin ezelden hayranı isek de, bu önemli sorunları incelemekte her nedense yapılmış olan küçük bir ihmalin, araştırmacı gözlerden kaçmasına imkân olamazdı. Bilginlerin en cahilleri bile gereği gibi bilirler ki, Zeus ve Apollon söz konusu olunca yalnız çiçekli ve hoş kokulu Sipilos (Manisa dağı) Magnesia'sı (asıl bildiğimiz Manisa kenti) değil, fakat çapraşık akışlı Maiandros (Menderes nehri) Magnesia'sı da göz önünde tutulmalıdır. Asıl sorun Muradius'un Sipilos Magnesia'sından mı, yoksa Maendros Magnesia'sından mı olduğu noktasındadır. Muradius'un dolaşık sözlerine bakılırsa, kendisinin çapraşık akan Maiandros nehri tanrısının öz ve öz evladı olduğu anlaşılır. Altı oku taşıyan kalkanlara gelince, bunlar ok olmayıp özgürlük, adalet ve eşitlik gibi adlar taşıyan altı fettan kızkardeştir. Bunların aşkları insanların yüreklerine ok gibi saplanıp insanları şişkebabı gibi yaktıktan sonra, bu sokuculuk ve yakıcılıklarını göstermek için kendileri Zeus tarafından altı yıldıza gönderilerek Akrep burcuna kuyruk diye takılmıştır.»

Bu efsaneler, bu dağlara taşlara sinmekle kalmamış, bütün insanoğullarının gönüllerine de sinmiş ve onların hemen hemen kültürel bir yurdu olmuştur. Oysa bizim fiilen yurdumuz olan bu yerlerin bizden başka insanoğullarına esinlediklerini biz yadırgıyoruz. Bu yadırgayış bize bir şövenlik ve bir hoyratlık veriyor; onu bugünkü yaşamımızın hemen hemen her dalında görmekteyiz.

Haritalarda Anadolu hiçbir zaman tarihte oynadığı başrolü belirtmek biçimde gösterilmez. Anadolu sadece Asya'nın batıya doğru uzanan bir köşeciğidir. Klasik çağlar tarihinde Anadolu sırasıyla İran, Makedonya ve Roma imparatorluklarının bir eyaleti olarak gösterilir. Oysa Anadolu Asya, Avrupa ve Afrika'nın, yani üç büyük kara parçasının birleştikleri yerde, bu kıtaların birinden ötekine geçenlere köprülük etmiş bir yerdir. Göçeden insan yığınları ve istilâ için yürüyen fetih orduları, hep Anadolu'nun üzerinden geçtiler. Buldukları halkı öldürmedi-

ler ama, hep onlara karıştılar. Son olarak biz Türkler geldik ve onlara karıştık. Öyle ki, biz Amerikalılardan bile daha melez olduk, bundan ötürü vakit vakit Anadolu'ya gelmiş ve bu yurda kısa ya da uzun bir süre sahip olmuş ne kadar insan varsa damarlarımızda hepsinin de kanı vardır. Herne kadar kültür sorunu bir kan sorunu değilse de, yabancımız sayarak yadırgadığımız şeylerin biz hem fiilen, hem de hukuken mirasçısıyız.

Tanzimat devrinde artık Doğu'nun geri etkisinden kurtularak Batı'ya dönmeye uğraşıldı. Cübbeler ve kavuklar kaldırıldı, İstanbullular ve fesler giyildi. Öyle ki, Alexandre Dumas, o zamanki atalarımızı ağızları kırmızı balmumuyla kaplanmış kapkara şarap şişelerine benzetti. Daha sonra Servetifünun edebiyatında Tefvik Fikret'in söylediğine göre, irfanımız tâbiyet değiştirerek, artık Batı'ya bağlı olacaktı. Batı irfanı denilince yabancı bir irfan sanıldı, oysa Batı kültürünün beşiği Anadolu'dur. Batı çocuklarına okutulanların çoğu Anadolu'nun eski efsaneleridir. Biz burada o kültürü yaratmış olan insanların çocuklarıyız. Oysa günümüzden elli altmış yıl önce —yani Batı uygarlığına bağlanıyoruz dediğimiz sıralarda— Milo Aphrodite'i, Semendirek zaferi, Efesos Artemisium'u, Bergama'nın Zeus altarı ve Halikarnas Mausoleum'u gibi o kültürün eserleri kazılıp kazılıp Memalek-i Osmaniye'den götürüldü. Buna karşı biz batılılaştık diye başımıza fes ve sırtımıza İstanbul geçiriyorduk. Batının çiçeklerini alıp artık kurumuş olan eski ağacımızın dallarına pamuk ipliğiyle bağlamaya ne hacet vardı? O çiçekleri açan gövde ve kökler bizim topraklarımızdaydı.

Bu Anadolu Efsaneleri'ni yazarken Anadolu'yu gezmiş olan insanların, yani seyyahların, arasında hangisinin izini kovalayayım diye düşününce, aklıma ilk gelen yurttaşım —Anadolulu— Halikarnassos'lu (Bodrum'lu) Herodotos oldu. Bu önsözün birkaç sözünü de ona ayırmayı bir ödev biliyorum. Değil yalnız Anadolu'nun, ama bütün dünyanın ilk ve en büyük turisti oydu. Onu salt tarih babası diye bilenler bu iddiamı bir skandal sayarlar. Ama onun seyahatnamesine koyduğu «historia» yani «araştırma» ya da «inceleme» adının, «tarih» anlamına alınmasında tarih babasının hiç suçu yoktur. O durma-

macasına geziyordu. Bugün Anadolu'nun enine boyuna işleyen otobüsler, trenler, vapurlar ve uçaklar olduğu halde yine Anadolu'da seyahat güçtür. Seyahat eden de azdır. Bir de Herodotos zamanında, yani günümüzden iki bin dört yüz yıl önceki taşıt araçlarının kıtlığı ve başkaca seyahat araçlarının güçlüğü düşünölsün. O çağda Anadolu'da Herodotos gibi çıldırasıya sevinerek seyahat edebilmek için insanda aşk derecesine varmış bir öğrenme ve görme özleyişi gerekti. Elverir ki, bir yeni yer görebilsin ve orada yeni şeyler öğrenebilsin, Herodotos'un karşılaşmasına razı olmadığı sıkıntılar, tehlikeler zorluklar yoktu. O zaman Anadolu'da krallıklar o kadar küçük ve sık idi ki, onlar günümüzde olsalar, insan bir krallıkta uyumak üzere uzanınca, ayaklarına pasaport alması gerekecekti! Herodotos Karadeniz kıyılarıyla birlikte bütün Anadolu'yu, bütün Doğu Akdeniz adalarını, Yunanistan'ı, Mısır'ı, Arabistan'ı, Sicilya'yı gezmiş, kısacası o zamanın bilinen dünyasının en uzak sınırlarına dek varmıştı.

Gezileri sırasında Herodotos krallarla, imparatorlarla, kâhin ve papazlarla, köylülerle, yük taşıyan Anadolu kadınlarla, dağ patikalarında eşeklerini süren sürücülerle, çam ormanlarının gölgesinde ağaç biçen tahtacılarla konuşmuştu. İhtiyarlayınca her âşık gibi parası tükenerek, pek fukara kalmıştı. İşte o zaman kalemi eline alıp görünüm dünyasına değgin belleğinde topladığı bin bir hoş olayı, kardeşleri insanoğullarına müjdelemeyi tasarlamıştı. Hindistan'da koyun yününden çok daha beyaz ve yumuşak bir yün yapan ağaçlardan (pamuk fidanı), İlliryalı kızların nasıl evlendirildiklerinden (güzel kızlar çarşı meydanında arttırma usulüyle satıldıktan sonra, onlardan biriken parayla çirkinler eksiltme suretiyle elden çıkartılıyordu. Yani bir çirkin kız onu en az para ile kabul edene veriliyordu), göl kıyısı insanların, çocuklarının göle düşmemesi için ne gibi çarelere başvurduklarından, Mısır'da sıvrisineklere karşı nasıl cibinlik yapıldığından, İran krallarının seyahat ederken yalnız kaynamış su içtiklerinden, Andromaklı hanedanının nasıl pire tuttuğundan, Lydia kralı Kandaules'in karısını çıplak gösterdiğinden ötürü taç ve tahtından olduğundan, Lidya'da en çok kocalı kadınların nasıl en çok iti-

bar gördüklerinden, İskitlerin nasıl kısrakları sağdıklarından sözetti. Kitabı eski çağda pek ilgi çekici bir röportaj oldu.

Herodotos dünyayı da, hayatı da hayran kalınacak kadar güzel bulmuştu. Onun kadar hayret etmiş, hayran kalmış insan azdır. O tıpkı Yunus Emre gibi, «Hak bir gönül vermiş bana, ha! demeden hayran olur», diyebilirdi. Yazılarında şu sözler sık sık tekrarlanır durur: «Bana hayran kalınacak bir söz söylendi» «O memlekette hayran kalınacak binlerce şey var» «Hayranlıktan dilim tutuldu» «Çok hayret edilecek bir şeydir ki»... Herodotos'u, zamanının bir Atina'lısı sananlar aldanırlar. Atina'lılardan başka dünyanın bütün insanlarını barbar sayan ve hor gören kibirden onda eser yoktu. (Bu hor görme o zamanın Atina'lılarında da yoktu. Bu özelliği eski Yunanistan'a Doğu'nun sömürgeci zihniyeti yakıştırmıştır) Herhangi bir yabancıda zerrece değer görse hemen ona hayran kalırdı. Hattâ İranlıları pek doğal olarak düşman sayması gerekirken, İranlıların bile hayranıydı ve İranlılarda Greklere üstün bazı özellikler görüyordu. Onları dürüst, cesur ve mert buluyordu.

Herodotos, her işittiğine inanan, eleştirme, karşılaştırma ve inceleme güçlerinden yoksun bir safdil sayılır. Oysa hiç de öyle değildi. Örneğin Homeros'un deyişine göre dünyanın o zamanlar bilinen yerlerinin bir okyanusla çevrili olduğu sanılırdı. Herodotos, «Ben bu iddiaya gülümserim!» der. Bunu söylemekle Homeros ve Hesiodos gibi kutsal sayılan otoritelere meydan okuyor demektir. Yunanistan'ın en büyük tapınaklarından Delphol tapınağının kadın kâhinlerinin rüşvet alarak istenilen biçimde kehanette bulunduklarını yazıyordu. O gün bunu iddia etmek, günümüzde hükümetin manevî şahsiyetine uluorta hakaret etmekten çok daha ağır bir cinayet sayılırdı. Herodotos bu iddiasıyla kutsallığın ta özüne tecavüz ediyordu.

Örneğin Troya savaşının Helene adlı güzel bir kızın kaçırılmasından ötürü başladığına, «İnanılır şey değil!» diyordu ve «tek bir kız için güya Troya'da savaşılırken Sidon esir pazarında az buçuk bir parayla her gün yüzlerce güzel kızoğlan kızın satılmakta olduğunu» yazıyordu. Kserkses'in Çanakkale boğazının üzerine kurduğu

köprüyü mahveden fırtına üstüne dolaşan söylentilere göre, fırtınanın üç gün üç gece sürdüğünü, ama kâhinlerin deniz perileri Nereld'lere kestirdikleri kurbanlar sayesinde rüzgârların durduğunu yazıyordu, ama «Bana kalırsa rüzgâr kendiliğinden durdu» diye ekliyordu. Hattâ Yunanistan'ın tanrıları için, onların nereden geldikleri ve neye benzedikleri Homeros'un ve Hesiodos'un çağlarına kadar meçhul iken, dört yüz yıl önce bu iki kişinin Greklere tanrılarını yaratıp verdiklerini ve onlara adlarını taktıklarını söyler.

Herodotos'un yukarıdan beri sıraladığımız düşünceleri kendisinin ne keskin bir yargı gücüne sahip olduğunu, ama buna karşın pek hoşgörülü ve insansever bir adam olduğunu gösterir. Bu böyle olduğu halde Herodotos insanları hiç idealize etmedi. Hattâ Plutarkhos, Herodotos'un kahramanlarının gerçek kahramanlar gibi değil, fakat alelâde insan imişler gibi hareket ettiklerinden yakınır. Herodotos'un kahramanlara pek inanı yoktu. Kahramanları pek kahraman değillerse de, alçak tipleri de büsbütün alçak değildi. Kendisi, «Benim görevim söylentilerin hepsini yazmaktır. Ama yazdıklarımın hepsine inanmak zorunda değilim» diye yazıyordu. Herodotos'un yazılarında ne Ksenophanes'in yazdıklarındaki açıklık ve kesinlik ve ne de Tukhydudes'in yazılarında rastlanan felsefî incelemeler vardır. Ama onda bunlardan çok daha öte şeyler vardır.

Mademki Herodotos'tan söz ediyoruz, onun yazış biçimine de değinelim. Herodotos, bir insanı andı mıydı mutlaka onun bağlı olduğu kabileden, kabilenin dinsel törelerinden sözeder. Bu konu bitince, onu anlatmazdan önce sözü Sardis'te mi ya da Troya'da mı nerede bıraktıysa oraya döner. Ondan sonra İran şahı Sirus'un yaptığı savaşlara geçer, o savaşın bir veya iki ay süren dönemlerini anlatırken birdenbire yolda rastladığı bir sürücünün eşeğinden ya da orada kulağına çalınan bir efsaneden sözetmeye koyulur. Öyle ki, eşekten yine Sirus'a dönünce insan bir eski ahbapla yine karşılaşıp gibi

olur, sevinir. Herodotos yazmış olduğu gibi yazmakla, günümüzün serbest yazı tekniğini iki bin dört yüz yıl önce icad etmiş sayılır. Şunu da unutmamalı ki Herodotos'un kitabı dünyada yazılan ilk düzyazı eseridir. Demek ki, dünyanın ilk büyük epik şiiri —yani İlyada— Anadolu'da gün yüzü gördüğü gibi, dünyanın ilk düzyazısı da Anadolu'da çıktı. Bundan başka, Herodotos'un yurttaş Halikarnaslı ozan Dionysos'un söylediğı gibi, bir düzyazı cümlesine ilk olarak bir şiir dizesinin bütün gücünü veren ilk adam da yine Herodotos'tur.

Şubat 1954

Halikarnas Balıkçısı

Bu üçüncü baskıda metin değiştirilmedi. Bazı düzeltmeler ve eklemeler yapıldı, bir de içindekiler cetveli eklendi.

Eylül 1972

H. B.

AMAZONLAR

Anadolu'nun kuzeydoğusunda geziye çıkıyoruz. O yerlerde Anadolu'nun efsanevî halkından yurttaşlarımız Amazonlar oturuyorlardı. Thermodon ırmağının Karadeniz'e döküldüğü noktada vaktiyle yükselmiş olan Themiskyra kenti onların başkenti olarak bildirilir. Thermodon ya Fatsa'da ya da Ordu'da Karadeniz'e akan ırmak veya derelerin biriydi. Themiskyra da bu takdirde bugünkü Fatsa ve Ordu kentlerinin bulunduğu yerde ya da onların yakınındaydı. Başlangıçta oraları Hitit İmparatorluğunun göbeği iken sonraları, Hellenik, Hellenistik ve Roma çağında Pontos olarak adlandırıldı.

Amazonların Anadolu için büyük önemi vardır. Çünkü İzmir'in, Efesos'un ve Anadolu kıyısındaki daha birkaç kentin ilk önce Amazonlar tarafından kurulduğu ısrarla ileri sürülmekte, hattâ İzmir, Efesos, Mirina, Grineum, Kyme sözcüklerinin de bu kentleri kuran Amazonların adları olduğu söylenmektedir. Eski Yunanlılarca kesinlikle inanılan ve onlarca ulusal bir nitelik almış olan menkıbelerin arasında hiçbiri Amazonlara ait olanlar kadar ilgi çekici değildir.

Amazonlar Anadolu'da yaşamış olan savaşçı kadınlardı. Çok güçlü kuvvetli ve cesur,

hattâ eski Yunanistan'ın en büyük efsanevî kahramanlarına denk savaşçılardı. Büyük filozof Platon ve Sokrates Amazonların Yunanistan ve hatta Atina'ya akın etmiş olduklarını kesin bir tarihsel gerçek olarak kabul ve ilan ederler. İsa'dan Önce dördüncü yüzyılda yaşamış olan o büyük dimağlar öyle kolay kolay mitolojik efsanelere inanacak zekâlardan değildiler. Amazonlar için anlatılan hikâyeler İsa'dan Önce yirminci yüzyıldan onikinci yüzyıla kadar geçen sekiz yüzyıla aittir.

İlk önce Amazon sözcüğünü inceleyelim. Bu sözcüğün Anadolu'da pek eskiden kullanılmış bir dile ait olduğu söylenir. Bazı bilginler de oklarının yaylarını daha iyi çekebilmeleri için, kadınların çocukken sağ memelerini kestiklerini ve bundan dolayı kendilerine «meme-siz» demek olan Amazon adı verildiğini ileri sürerler. Ama gerek kabartma taş, gerek resim olarak Amazonları temsil eden binlerce sanat eserinin hiçbirinde Amazonlar tek memeli olarak gösterilmemiştir. Bazen sağ memeleri örtülüdür. Ancak örtünün altında mükemmel bir memenin sipsivri kabarmakta olduğu besbellidir. Başka bilginlere göre ise Amazon'un «A»sı, şiddet ve kuvvet anlamına gelir. «Mazon» da meme demektir. Bundan ötürü bu sözcük, memesiz değil, fakat erkekçe savaştıkları için geniş ve güçlü kuvvetli göğüslü ve memeli, demektir. Daha başkalarına göre «A», Türkçedeki «maz» eki gibi olumsuzluk takısıdır. «Mazo»da «dokunmak» demektir. Bunlarca Amazon, kendilerine erkek tarafından dokunulmaz olan kadın demektir. A-

mazonlar bakire değillerdi. Tam tersine, birçok erkekleri diledikleri gibi zevkleri için kulanırlardı. Daha başka uzmanlar, «Maza»nın eski Kafkas dilinde «ay» demek olduğunu, Amazonların da ay tanrıçasına, yani hem bir ay tanrıçasına (sonradan yıldız anlamına Iştar, Astoret ve Sitare'den Astarte'ye dönüşmüş oluyor), hem de ulu Anatanrıça Kybele'ye ve ondan gelişen Anadolu'nun on sekiz memeli Artemis'ine taptıkları için kendilerine bu ad verildiğini ileri sürerler. Bütün bu araştırmalardan Amazon sözcüğünün hangi dille ilgili, hangi anlamda bir söz olduğunun henüz saptanmadığı anlaşılır.

Dünyanın her neresinde bir insan topluluğu kurulduysa bu topluluklar başlangıçta muhakkak matriyarkal idiler. Yani babaların ve erkeklerin değil ama anaların ve kadınların egemen oldukları bir toplum. Çünkü kadınların dünyaya insan doğurdukları, ama erkeklerin çocuk doğurmadıkları görülüyordu. Sebep ile sonuç arasında geçen dokuz ay ise, doğumda erkeğin payını göstermeyecek kadar uzundu. Dünyanın her yanında toplumlar matriyarkal idi. Cenaze namazında anaların adlarının anılıp babalarınkinin anılmaması bu matriyarkal zamandan kalmıştır. Bu Amazonlardan anlaşıldığına göre Anadolu beş altı bin yıl önce bu genel kurala bir ayrıcalık göstermemişti. İzmir kenti de demek ta o eski çağda kuruldu.

Savaşlarda Amazonlar çoğu kez süvari olarak labris denilen, iki yanı keser, kısa savaş baltalarından başka ok, yay, kargı ve mızrak

Savaşan bir amazon

kullanırlardı. Piyade olarak savaştıkları da olurdu. Kimi tarihçilere göre Amazonlar Azof denizinin kıyılarından gelme idiler.

Şimdi burada Amazonlarla ilgili efsaneleri anlatalım. Bu efsaneleri masal diye yabana atmamalı. Çünkü Amazonlar zamanında yazı yoktu. Olaylar kuşaktan kuşağa yazıyla değil, dille anlatılırdı. Herne kadar bu masal-

lara birçok şeyler eklenmişse de bunların özünde bir gerçek vardır. Zaten ateş olmayan yerde duman tütmez.

Sözde bir vakitler Amazonlar erkekleri köle diye kullanırlarmış, ne var ki, erkekler yurtlarına gelen bir yolcudan, yeryüzünde Zeus adında bir baba tanrının peyda olduğunu duyunca böbürlenmeye koyulmuşlar, «Biz, babayız, asıl tohum bizde, kadınlar ise tarladan ibaret», diye Anatanrıçanın zararına başkaldırmışlar. Amazonlar gizlice bir kurultay kurmuşlar, egemenliklerini gerekirse silahla korumak kararını vermişler. Şımarık erkeklerin erginliğe varmış olanlarını gece uyurken kılıçtan geçirmişler, onların üreme organlarını kesip Anatanrıçaya sunmuşlar (Zaten Kybele'nin papazları hep haremağasıydılar. Şünet, bu dinsel işlemin hafifleştirilmiştir. O zamanki mezarların üzerine mezar taşı olarak bir fallos konulurdu). Ondan sonra Amazonlar yurtlarına erkeklerin girmelerini yasak etmişler.

Ne var ki Amazonlar, erkek çocukları öldürmemiş; büyüdükları zaman başkaldırımsınlar diye kollarını bacaklarını kırarak kötürüm etmişler. Erkeklerle yün eğirmeyi, yemek pişirmeyi ve ev işlerini görmeyi öğretmişler. Ama aradan çok geçmeden, kolu kanadı kırık, yamrı yumru erkeklerden hoşlanmaz olmuşlar. O zaman komşularıyla savaşta tutsak ettikleri erkekleri bir süre kullandıktan sonra öldürmeyi âdet edinmişler. Ama bu da hoşlarına gitmemiş. Komşu kabilelerle bir anlaşma yapmışlar. Her ilkbaharda tarlalar sürölüp

tohumlar saçıldıktan sonra Amazonlar, komşu kabilelerin delikanlılarını sınır boyunca davet ederlermiş. Ekinler bereketli olsun diye sürülmüş toprağın saban izleri üzerinde erkeklere kavuşurlarmış. Amazonlar doğan çocukların kızlarını alıkoyarlar, erkek çocukları ise komşu kabilelere verirlermiş.

Mitolojiye göre Amazonlar, savaş tanrısı Zeus ile perilerin en barışseveri olan uyum tanrıçası Harmonia'nın sevişmesinden olma kızlardır. Amazonlar Yunanlılarca İskit iline, Trakya'ya, Suriye'ye, Arabistan'a, Mısır'a akınlar yaptılar, Helen efsanelerine göre Lykia'yı, yani şimdi kısmen Antalya ili ile Muğla ilinin bütününe kaplayan yerleri ele geçirdiler. Bellerophontes, kanatlı at Pegasos'a binerek Lykia'ya gider ve Amazonları yener. Amazonlar Phrygia'ya da saldırdılar. Genç yaşında Troya kralı olan Priamos'a akla karayı seçtirdiler. Ne var ki, sonra Troya'ya Akha'lar saldırınca Amazonlar Anadolu'nun savunucusu olarak Akha'lara karşı hemen Troya'nın imdadına koştular. Amazonların savaş bağırıışları, insanın kanını korkuyla donduruyordu. O savaşta Amazonlar birçok cesur kahramanı öldürdüler. Troya'da Akha tarafının kahramanı Akhilleus, Amazonların kraliçesi Penthesileia'yı erkek sanıp onunla savaşa tuttu. Ve kraliçeyi öldürdü. Ama öldürdüğü savaşçının genç ve güzel bir kadın olduğunu görünce ağladı. Thersites, Akhilleus'un bu ke deriyle alay ettiği için Akhilleus tarafından öldürüldü. Akhilleus'un anası deniz tanrıçası Thetis, Akhilleus öldürüldükten sonra külle-

gemisiyle Altın Post'u aramaya giden denizciler, Amazonlardan korktukları için Anadolu'nun Karadeniz kıyılarının önünden ses çıkarmadan geçtiler. Denizciler uzakta Kafkasya'nın karlı tepelerini, o tepelerde kayalara zincirlenmiş Prometheus'u ve onun her an büyüyen yüreğini yemek için gökten inen kartalın dev kanatlarının harıltısını duydular.

Herakles'e verilen on iki güç görevden biri, Amazon kraliçesi Hippolyta'nın kuşağını almaktır. İlkbaharda Amazonlar komşularıyla sınırlarda çiftleşirlerken Herakles de onların arasına katıldı. Amazon kraliçesi, Herakles'i büyük bir konukseverlikle kabul etti ve kuşağını ona armağan etti. Ama tanrıça Hera, bir Amazon kılığına girerek öteki Amazonları Herakles'in, kraliçelerini kaçırmaya çalıştığına kandırdı.

Amazonlar, Herakles'e saldırdılar, o da kraliçeyi öldürdü. Atina kralı Theseus, Herakles ile birlikte Amazonların bir tanesini, (bazılarınca Antiope'yi, başkalarınca Hippolyta'yı) kaçırmaya çalışır. O kadının Theseus'tan Hippolytos adlı bir oğlu olur. Bunun üzerine Amazonlar Atina'ya akın ederler. Atina sokaklarında cereyan eden savaşta Amazonlar yenilirler. Bu olay hemen hemen bütün Yunan sanat eserlerine esin kaynağı olur. Hattâ Atina'da Amazonya adıyla bir mahalle kurulur.

Mitolojide sözkonusu edilen Amazon masallarının başlıcaları bunlardır. Troya savaşı tamamıyla hayalî sayılırken Schlimann kazılarından sonra Troya harabelerinin bulunduğu, Girit'te Minos ve Minotauros masalları

düzme sanılırken, Knossos ve Phaestos'ta yapılan kazılardan bir Minoen uygarlığının çıktığı göz önünde tutulursa, bir gün bir gerçek âşığının, Amazon uygarlığını meydana koyacağı umulabilir.

Büyük İskender zamanında Amazonlar hâlâ anılıyorlardı. Bir Amazon kabilesinin kraliçesi Talestis, Büyük İskender'i ziyaret ederek ona bir evlat doğurdu. Mithridates'e karşı Pompei savaşıırken Mithridates'in ordusunda Amazonlara rasgeldiği söylenir. İskit Amazonları da vardı. Bunlar hakkında Herodotos'un yazdıklarını kısaltarak aşağıya geçiriyoruz:

«Grekler Amazonları Thermodon'da yendikten sonra, ele geçirdikleri esirleri üç büyük gemiye bindirdiler. Gemiler kıyılardan açılınca, Amazonlar gemideki erkeklere apansızın hücum ederek hepsini kılıçtan geçirdiler. Ne var ki, kullanmasını bilmedikleri için gemileri kendi haline bıraktılar. Rüzgâr gemileri bir yere götürdü. Amazonlar orada karaya çıktılar. İçerilere doğru yürüyünce otlamakta olan bir sürü ata rasgeldiler. Atların sırtlarına atlayınca hayvanları sürdüler ve İskitlere ait mal mülkü yağma ettiler. İskitler şaşkırdılar. Bu insanların dili, giyim kuşamı, töreleri hep yabancıydı. Bu yabancıları delikanlı sayarak onlarla savaşa tutuştular. Ölenleri muayene edince bunların erkek değil, kadın olduklarını gördüler. İskitler bunun üzerine toplanıp birbirine danıştılar. O andan sonra

onların canlarına kıymamaya, fakat onların sayısı ne kadarsa, yanlarına o kadar delikanlı göndermeye karar verdiler. Delikanlılar bu karara göre yabancılarla savaşımayacak, ama onların yanında karargâh kuracaklardı. İskitlerin amaçları bu yabancılardan döl almaktı. Delikanlıların kendilerine bir zarar vermek niyetinde olmadıklarını anlayınca Amazonlar, onlara dokunmadılar. Delikanlıların tıpkı Amazonlar gibi silahları ve atları vardı. Onlar da tıpkı bu kadınların hayatını yaşıyorlardı. Yani av avlayıp yağma ediyorlardı.

Sıcak yaz günü Amazonlar, öğleyin birbirlerinden ayrılıp teker çifter ağaç gölgelerinin altına uzanıyorlardı. İskitler bunu görünce, onlar da öyle hareket etmeye koyuldular. Bu arada İskit'in biri enikonu yanaştı. Kadın delikanlıyı reddetmedi. Amazon konuşamıyordu. Çünkü delikanlının dilini bilmiyordu. Eliyle işaret ederek, delikanlının ertesi günü yanına bir de arkadaşını almasını, çünkü kendisinin iki Amazon olarak geleceğini bildirdi. Ertesi günü delikanlı bir arkadaşını daha getirdi ve Amazonun ikinci bir Amazonla oraya geldiğini gördü. Olup biteni öteki delikanlılar öğrenince onlar da öyle hareket ettiler. Böylece iki karargâh birleşti. Bunların çocukları oldu. Çocuklara anneleri İskit diline karışık kendi dillerini öğretiler. Sonraları bu insanlara Savromatae (Sarmatlar olsa gerek) dendi.»

Bu öykünün daha ayrıntılısını okumak isteyenler, Herodotos'un dördüncü kitabını açsın.

Amazonlar hakkında birçok varsayımlar vardır. En çok geçerli olan bunların Hitit savaşçı kadın papazlarından olduklarıdır. Bu tezi savunanlar, mitlere göre Amazon başkentinin bulunduğu yerin, aynı zamanda Hitit ülkesinin göbeğini oluşturmakta olan Kuzeydoğu Anadolu'da olduğuna; Amazonların Batı Anadolu'nun ortasına, yani İzmir ve Efes'e gelmiş bulunduklarına, oysa Anadolu'nun ancak bu bölgesinde Hitit eserlerinin bulunmuş olduğuna; Hitit kabartmalarında ve heykellerinde sık sık rastlanan iki yüzlü baltanın Grek kabartmalarında çoğu kez Amazonlara ait bir silah olarak gösterildiğine; Grek eserlerinde Amazonların serpuş olarak tepelerine birer kule takmış olarak gösterildiklerine, öteyandan Hititlerin Anatanrıçasının kendi kabartmalarında bir taç giymiş olarak gösterildiğine; eski Anadolu'da kadınların sosyal, siyasal, dinsel ve askerlik bakımından üstünlüklerine; papazlığın çoğu kez kadınlara ait olduğuna ve soyun babadan değil, fakat anadan sayılageldiğine işaret etmektedirler.

Yukarıdaki teze, Amazonlara ait bilinen bütün mitler —doğallıkla bazı kronolojik uygunsuzluklar dışında— pek güzel uymaktadır. Örneğin biribirinin üstüne inşa edilmiş dokuz Troya'nın ikincisinin ve altıncısının savaşla zaptedilerek yağma edilmiş oldukları bilinmektedir... İkinci Troya Hitit kuvvetlerinin gelişme ve yayılma devrinde zaptedilip yakılı-

yor. Altıncı Homeros Troya'sı ise Hitit devleti yıkılmaya başladığı zaman Akha'lar tarafından zaptediliyor. Bu olaylara uygun olarak Amazonlar başlangıçta Troya'ya düşman, sonra ise, —yani Akha akını sırasında— Troya'ya müttefik gösteriliyorlar.

İnsan şöyle bir gözlerini kapayıp dört beş bin yıl öncesini hayal ederse, gözünün önüne kurak bir ilkbahar günü geliyor. İzmir körfezinin dibinde (o zaman körfez daha içerilere uzanıyordu) köy hayatı yaşayan ve Halkapınar taraflarındaki sulak topraklarda cılız ürünler yetiştiren ve pek ilkel oltalar ve zıpkınlarla çipura ve kefal avlayan seyrek bir otokton —yani yerli— (doğal olarak dünyada sahiden yerli sayılabilecek bir halk varsa) halk yaşıyordu. İşte o gün birdenbire Nif çayı dolayında toz bulutları kalkar. Ama tozları kaldıran o Allahın belâsı Halkapınar rüzgârı değildir. Dörtnala sürülen savaş atlarının nallarıdır. (O zaman demir olmadığına göre nal da yoktu ya!). Kavaklıdere yönünden göveren buğday ve arpalara sevinen veya gövermeyen ekinlere yanan yerli halk, herne sebeptense tanrıların öfkelenip gürlemeye koyulduklarını sanıp yerlere kapanır. Toz bulutu yaklaşınca yeleleri alev alev tüten savaş atlarının üzerinde, silah parıltıları içinde, sert ve kabarık kaslı Amazonları görürler. İşte Amazonlar İzmir'e belki böyle girmişlerdir.

Amazonların önünde Akdeniz bütün o ışık çıldırışı ve kargaşalığı ile mavi mavi ışıldamaktadır. Amazonlar sevinç haykırıışları saldıktan sonra, «Buraya yurt kuralım» derler. Ve işte İzmir böylece kurulur.

Smyrna adının kaynağını araştıranlar bir sürü mitolojik kargaşalıklara sebep olmuşlardır. Bir söylentiye göre bu ad hem İzmir'i, hem Efes'i kuran Amazonun adıdır. Bazıları ise Smirna adını Adonis ile ilgili görüyorlar. Myrrha, Kıbrıs kralı Kinyras'ın kızıdır. Babasına âşık olup babasını aldatarak onunla ilişkide bulunur ve Adonis'i doğurur. Kız, bu ayıbı işledikten sonra babasının öfkesinden kaçır ve bir mir ağacına dönderilir. O zaman Anadolu halkı Anatanrıça Kybele'ye inandığı için (Athis'in bir başka biçimi olan) Adonis'in annesi Myrrha'nın adının kente verildiği düşüncesinde olanlar vardır.

Etimoloji bakımından Smirna sözcüğü Myrina sözcüğünün aynıdır. Myrina ise ya Çandarlı körfezinde Aliğa çiftliğinin az kuzeyindeki Myrina kentini kurmuş olan Amazonun adı ya da Troya ovasında mezarı büyücek bir höyükle onurlandırılan Dardanos'un karısı Myrina'dır. Ne var ki, bazıları o höyüğün orada yatan Amazon kraliçesi Penthesileia için yapıldığını iddia ediyorlar.

Unutmamalı ki Sekizinci Yüzyılda Vlasta adlı bir kadın komutan, kadınlardan kurulu bir ordu toplayarak Bohemia düküne karşı savaştı. Kadın ordunun eline geçen her erkeği öldürtüyordu. İspanyol kâşifi Orellana Güney Amerika'da savaşçı kadınlara rasgeldiğinden dolayı Maranon nehrine Amazon adını takmıştı.

BOĞAZIÇI'NE DEĞİN EFSANELER BOSPHORUS

Karadeniz Boğazının adı Bosfor (Bosphorus), şu efsaneden alınmadır:

Argos kralının kızı İo'ya tanrılar tanrısı Zeus abayı yakar. Zeus, güzel İo ile seviştiğini, çok kıskanç karısı Tanrıça Hera'nın görmemesi için kendisini ve sütbeyaz İo'yu bir kara buluta sarar. Ama Hera, hileyi çakar ve bulutu üfler. Zeus ne yapmakta olduğunun meydana çıkmaması için İo'yu hemen bir buzağıya çevirir. Hera bu oyuna da aldanmaz. Güzel ak buzağıyı Zeus'tan ister; Zeus da vermek zorunda kalır. Hera, buzağıyı sığırtmaç, yüz gözlü Argos'a teslim eder. Argos'un birkaç gözü uyurken birkaç gözü açık kalıp gözetlemiş. Zeus buzağıyı kurtarmak için Hermes'i sığırtmaca gönderir. Bir çoban kılığına giren Hermes, kavalıyla bir ninni çalarak ve uzun uzun masallar anlatarak Argos'un yüz gözünü de uyutup kapattıktan sonra onu öldürür. Hera, Argos'un yüz gözünü alıp renk renk açılan haleler biçiminde sevgili kuşu tavus kuşunun kuyruğuna serper. Ama İo yine kurtulmuş olmaz. Hera ona (yani buzağıya), ısıracı bir atsinliğini musallat eder. Bu sinek İo'nun ot yemesine ve uyumasına engel olur, onu habire, bir yerden başka bir yere sürer. İo, böyle di-

yar diyar kaçarken Boğaziçi'nden geçer. Onun için Boğaziçi'ne Buzağı geçidi anlamına gelen Bosphorus adı takılır.

Bu efsanenin en güzel yanı, Argos'u uyutmak için Hermes'in son olarak söylediği masalla, İo'nun Kafkas dağlarında Prometheus'a rasgelerek onunla konuşmasıdır.

O günlerde Prometheus bir narteks dalı almış (narteksler yalnız Anadolu ve Yunanistan'da yetişen bir bitkidir), tanrıların sarayını taşıyan Olympos dağının tepesine gizlice çıkıp orada tanrıların kutsal ateşini çalmış ve ateşi narteks sapının içinde insanlara taşımıştı. İşlediği bu suç için Prometheus, «Kafkas dağının yalçın ve ıssız bir uçurumuna zincirlenir. Her an büyüyen yüreğini bir kartal durmadan yiyordu. (Prometheus, kesinlikle ateş yapmak için bir alet, bir kolaylık icadeden pek eskiden yaşamış bir dahîydi. Ateş, tanrılar tanrısı Zeus'un tekelinde olduğu için, papazlar, tanrının işlerine karışıyor diye onu Galileo'nun Vatikan'a karşı düştüğü duruma düşürmüşler ve hayalen —belki de gerçekten— onu Kafkas dağlarına zincirleyerek cezalandırmışlardır. Sonradan halk onu tanrılaştırmıştır).

Prometheus'un zincirlendiği kuş uçmaz, kervan geçmez tepeye günün birinde, bir kız sesiyle konuşan ve umutsuzlukla bunalan bembeyaz bir buzağı tırmanır. Bunu gören Prometheus şaşırır. Buzağı İo'dur ve Prometheus'u tanıyarak ona, «Ey suratı fırtınalarla biçilip harabolmuş, yüce ateş çalıcı dev! Ey ölümsüz bakışı ölümlü insanların acılarını gö-

rerek onlara yardım özlemiyle yanan koca Prometheus! Senin tanrısal cinayetin insanlara acımdan kaynaklanıyordu. Merhametinin armağanı ise nedir? Sessiz bir işkence, kaskatı kaya ve ağır zincirler. Ama senin o sabırlı gayretin ve yerle göğün sarsamadığı o sağlam iraden biz insanlara güçlü bir ders oldu. Söyley ulu kudret, sonum ne olacak?» diye yalvarır.

Bu sözleri duyan Prometheus'un sesi tatlılaşır; İo'yu avutmaya kalkışır. Ama bu avuntu uzak bir geleceğe aittir. İo daha birçok yerler gezecektir; buzağı olarak kıyılarında ilk koştuğu denize «İoniye» diye onun adı verileceğini ve Kafkasya'ya gelirken geçtiği yere, uzak zamanlara kadar Buzağı geçidi (Bosforus) denileceğini ve onun torunlarından Herakles adında bir kahraman doğup onu bağlayan zincirleri koparacağını ve ona özgürlüğünü yeniden vereceğini söyler.

Gelelim Hermes'in Argos'u uyutan masasına: Zeus, Hermes'i çağırıp ona, «Hemen şimdi çoban Argos'a git, İo'yu yüz gözlü heriften kurtar!» diye buyurunca Hermes, başına kanatlı külâhını, ayaklarına kanatlı terliklerini, eline de uyku getirici âsasını (kaduse'sini) aldı. Gökteki kulelerden yeryüzüne sıçradı. Orada kanatlarını bir yana bıraktı ve Argos'un önüne çoban kılığında çıktı. Çağrılısı olarak Argos'un yanına çömelip, orada yedi düdüklü syrinks (syrinks) ya da pandean (doğa tanrısı Pan'ın müzik âletidir) flütünü çalmaya koyuldu. Hermes'in Argos'u uyutmak için söylediği öykü şuydu:

«Syrinks adlı bir orman perisi varmış. Bu güzel periye keçi ayaklı «satir»ler ve derin ormanların daha başka gizemli varlıkları âşık imişler ve onu kovalarlarmış. Ne var ki, Syrinks Artemis'e sadık perilerdenmiş (Artemis sonsuzluğa değin kız oğlan kızdı, perileri de öyleydi). Hattâ bazen onu Artemis'in ta kendisi sanırlarmış. Biricik farkları, Artemis'in oku gümüşten, Syrinks'inki ise boynuzdanmış. Pan bu peri kızını görüp sevmiş. Ona diller dökmüş, peri dinlemek istememiş. Pan onu kovalamış. Bir ırmak kıyısında tam ona yetişip kollarıyla onu sarmak üzereyken, Syrinks, kardeşleri su perilerinden imdat istemiş. Pan'ın kolları Syrinks'i değil, bir kucak dolusu sazı bağrına basmış. Pan, içini acıyla derin derin çekince rüzgâr da sazlıktan yüreği «cızz.» diye yakan hazin ve tatlı bir ses çıkarmış. Pan, «Hiç olmazsa bu biçiminle benim olacaksın!» diyerek başka başka uzunlukta yedi sazı balmumuyla yan yana yapıştırarak «sirinks» adını verdiği müzik âletini icadetmiş.» .

Bu efsanede, Anadolu'da icadedilen kromatik yedi notalı düdüğe değinilmektedir. Bu âlet ve müzik Yunanistan'da icadedilen dört telli lire (lyre) kat kat üstündü. Bu iki müzik âletini çalanlar arasındaki rekabet yarışmasında Apollon'un ve yine Pan'a karşı Apollon'un müzik yarışmasına ait masallarda adamakıllı belirtilmiş bulunuyor. Bu efsaneler Salihli'de-

ki Bozdağ (Tmolos dağına) ve Aydın'daki Çine çayına (Marsyas çayına) ait oldukları için, onları oralara vardığımız zaman anlatacağız.

Herne kadar bu Syrinks ve Pan masalı insanı esnetici ve uyutucu nitelikte değilse de, Argos bazı karaborsacılar gibi açık gözlü kurnazlığına karşı kalın kafalıymış ki, esneyip uy kuya dalmış.

İstanbul Boğaziçi'nden başka bir de Karadeniz'i Azak denizine bağlayan Kerç boğazı, Simer Bosforus'u vardır.

SYMPLEGAD KAYALARI

Boğaziçi'yle ilgili ikinci efsane, Kavaklar'a değgindir. Altın Post kahramanları Boğaziçi'nden Karadeniz'e çıkacakları zaman Boğazın ağzının iki yanındaki koca kayaların, açılıp kapanan çeneler gibi biribirine çat çat çarptıklarını görmüşler. İki yakadan, kayaların arasına düşen gemiler bu kayalar tarafından çiğnenip parçalanırmış. Bir söylentiye göre, Argo adlı gemideki Altın Post denizcileri, ilk önce, bu çatışan kayaların arasından bir kumru uçurmuşlar. Kumru geçebilirse kendilerinin de geçebileceklerini sanıyorlarmış. Kumru, kuyruğunun en uç tüylerini kayaların arasında bırakarak geçmiş. Onlar da kumrunun ardı sıra küreklere dayanarak yallah diye Karadeniz'e (o zaman bu denize Hoyrat deniz denirdi) fırlamışlar. Fakat işte orada yüreklerini başka bir korku sıkmış. Çünkü daha önce anlattığımız gibi, Anadolu'nun kuzey kıyıları, boylu ve güzel, ama güzel oldukları kadar da korkunç savaşçı Amazonların yurduydı. Altın Postçular Amazonlara görülmemek için orarlardan gece karanlığında, gürültü yapmadan geçtiler.

Bir başka söylentiye göre, Argo gemisi Boğaz'ların ağzındaki kayalara varınca geminin dümeninin yakınında Trakyalı ozan Orp-

heus dimdik dururmuş, Argo gemisindeki kahramanlar kürek çekmekten ya da akıntıya karşı davranmaktan yorulunca Orpheus hemen lirinın tellerine dokunurmuş. Müzikle kahramanların yüreklerine sevinç, kollarına kuvvet gelirmiş. Öyle ki, kürekler kanat olurmuş. Kahramanlar kavgı edecekleri zaman Orpheus'un müziğı yüreklerle tatlılık ve barış özleyişı verirmiş. Öfkeler dostluğı dönermiş. Nasıl böyle olmasın ki, Orpheus'un müziğı dağlardaki yabancı hayvanları uysallaştırır, ormanları büyüler ve katı kayaları bile yumuşatırmış.

Keskin kayalar üzerinde oturup saçlarını uzun uzun tarayan ve hazine türkülerıyla gemileri çıldırtıp kayaların üzerine çeken güzel deniz kızları Siren'lerin önünden geçerken, Argo gemisinin kahramanları Siren'lere yanaşmak özlemiyle yanmışlar. Orpheus, kahramanların çıldırtıcı bir susamışlıkla Siren'lerin çağrısına doğru yol aldıklarını görünce, hemen lirinı kapmış, yükselen müzik, Siren'lerin türküsünü yenmekle kalmamış; Siren'leri bile büyölemiş. İşte ikinci söylentiye göre Argo, Boğaz'ların ağzına varınca Orpheus lirinın tellerini bu dünyaya ilgisi olmayan çıldırtıcı bir müzikle çingıldatmış. Bu müziğı duyunca Boğaz'ın ağzı açık kalmış, kahramanlar aşka gelmiş, hep bir ağızdan türkü söyleyerek küreklere dayanmışlar ve Kavaklar'ı geçerek Karadeniz'e açılmışlar. Boğaz'ın o kayaları bu efsanede Symplegad kayaları adını alır. Bu olaydan sonra o kayalar uslanmış ve artık yerlerine oturmuşlar. Bu efsane, ilk çağ denizci-

lerinin Boğaziçi akıntı burgaçlarında nasıl akla karayı seçerek, ne sıkıntılar çektiklerinin anısıdır.

Kavaklar'da pek eski zamanda büyük bir tapınak varmış. Tapınağın kime ait olduğu belli olmamasına rağmen, Poseidon ya da İo'ya ait olması pek olasıdır. Belki Karadeniz'e açılmazdan önce Poseidon ya da İo'ya dua edilirdi.

Bu kitabımızın boyu dolayısıyla Marmara'ya ilişkin efsanelerin hepsini veremiyoruz. Altın Postçular Mysia (Çanakkale ve dolayları) kıyılarına varınca, Herakles'in silah taşıyıcısı genç ve güzel delikanlı Hylas gemiden karaya çıkarılarak su getirmesi için testilerle bir akara gönderilir. Genç, testiye ırmağın berrak sularına daldırır. Delikanlının güzelliğinin pembe parlaklığını gören su perisi, onu öpmek ister. Kollarını uzatıp delikanlının boynuna atar ve onu suyun derinliklerine çeker. Hylas gemiye dönmeyince Herakles karaya çıkar ve onu dere tepe aramaya koyulur, bu arada Altın Postçularla birlikte gitmekte olduğunu unuttur. Altın Postçular yollarına onsuz gitmek zorunda kalırlar.

Altın Postçular Marmara'nın kuzey kıyılarına varınca Phineus adlı zavallı bir ihtiyara rasgelirler. Tanrı «Doğru söyler Apollon» bu adama gelecekte nelerin olacağını görme ve gördüklerini açık açık söyleme gücünü vermişmiş. Yapacağı şeylerin her zaman bir sır perdesiyle örtülü durmasını isteyen Zeus, gelecekte ne yapacağının bu adam tarafından bildirilmesine kızmış. Onun için «Zeus'un ta-

zıları» diye anılan Harpy adlı kuşlarını adama musallat etmiş. Adam ne zaman yemek yiyecek olursa, kuşlar gökten saldırıp yemekleri pislerlermiş. Altın Postçular arasında poyraz rüzgârının iki oğlu da varmış. İhtiyar yemeğe başlayınca kuşlar gelmiş, iki delikanlı kılıçlarını çekip kuşlara saldırınca, kuşlar kaçmış. İki genç onları kovalamış, hattâ hepsini öldüreceklermiş. Ama tanrıların elçisi yedi renkli gökkuşağı göklerden sarkıp gençlere kuşları öldürmemelerini, çünkü onların artık ihtiyar Phineus'a dokunmayacaklarını Styks ırmağının suları üzerine yemin ederek söylemiş. Argo gemisinin denizcilerine Symplegad kayalarının arasından bir kumru uçurarak geçidi denemeleri uyarısında bulunan bu Phineus imiş.

kemi Petronius Arbiter'in «Satirikon» diye yazdığı bir hicvinde, çocukluk çağında iken Priapos'un kentten kovulduğu öyküsünü dinleyen Romalı kadınların «Ah, zavallı yavru-cak! Ona bu kadar fena davranan kadınlar amma da taşyürekli şeylermiş» diyerek acıyıcı ahvahlar ettiklerini yazar.

Priapos kentten kovulduktan sonra kent bir salgın hastalığa tutulur. Halk fena halde kırılır. Kentliler bu musibetin Aphrodite'nin oğluna saygısızlıktan ileri geldiğini sanarak tanrıyı arar bulur; ona yine aralarına gelmesini yalvarırlar. O da bu yalvarışa dayanamaz, kente döner ve büyük saygı görür.

Priapos ilk önce alelâde bir fallos (erkek üreme organı) taşıyla temsil edilirdi. Yavaş yavaş şehvetin erkeğe ait kısmını temsil eden insan suratlı bir tanrı biçimine girdi ve doğurganlık ve bereket simgesi olan fallosun şahıslandırılmış şekli oldu.

Priapos kimi yol uzun sakallı ve satirler gibi dik üreme organlı bir ihtiyar olarak, kimi yol da başında asma yaprağından davul kadar azametli bir çelenkle, bazen de boynuzlu veya horoz gibi ibikli olarak gösterilirdi; üreme organının kırmızıya boyandığı da olurdu. Dünyaya yeni baştan gelerek, dünyada yine yaşamak arzusunu dik falloslu Priapos'lar ile ölüme meydan okunulmakta bulunduğu kanısı vardı. Roma devrinde Priapos şom ve uğursuz nazara karşı kör körüne parmağım gözüne dermişcesine nazarlık olarak kullanılırdı. Baltalı olarak temsil edilen Priapos'lar önemlidir. Baltaların Hitit baltası ya

da Girit'in labris baltası olmaları olasılığı vardır.

Tanrı Priapos arıcılar ve balıkçıların piri sayılırdı. Balıkçılar ve arıcılar ballarının, balıklarının bol olması için ona dua ederlerdi, gemiciler de fırtınada ondan medet umarlardı. İşte bundan dolayı gemi başlarına (gemi pruvasına) ve daha sonraları kemanbaş gemilerin bastonlarının altlarına kocaman falloslu bir Priapos heykeli konulurdu. Priapos heykelleri bostan korkuluğu olarak da kullanılırdı. Bu takdirde Priapos'un başına fallos biçiminde körpe ve uzunca bir kamış konulurdu. Rüzgâr kamışı salladıkça kuşlar korkar kaçarlardı.

Priapos inancı Karabiga'dan ilk önce Lydia'ya yayıldı, sonra İzmir'den Lesbos'a (Midilli'ye) ve Thasos (Taşoz) adaları yoluyla Yunanistan ve İtalya'ya geçti. İtalya'ya geçişinde Priapos'a Aphrodite yoldaşlık ediyordu.

Karabiga'da Lampsakos'ta (Lapseki) Priapos'a erkek eşekler kurban edilirdi. Onun festivalinde kızlar çiçekler takınır ve Dionysos'un «mainad» ve «bakkha»ları gibi Priapos'un heykelinin etrafında flüt ve sirinks temposuna ayak uydurarak çılgınca dans edip türküler söylerlerdi. Bu festivallerde kızlar Priapos'tan hayırlı kocalar, kadınlar ise çocuk dilerlerdi ve tanrının başına çiçek çelenkleri korlardı. Birçok kentlerde ya da kentlerin yanında Priapos'a ait kutsal sayılan kayalar ve tepeler vardı. Priapos'u kızlar ve kadınlar oralardan çağırırlardı. (Anadolu'nun birçok yöresinde bugün kismet taşı denilen

yerler vardır. Kızlar buralara çıkıp, «Bahtım! Kocaya gidecek vaktim!» diye bağırırlar).

Priapos'a priape denilen güldürücü şiirler yazılır ve bu şiirler tanrının heykelinin kaidesi üzerine kazılırdı. Latin ozanı Vergilius'un yazdığı güzel priape'ler vardır.

Gelelim Çanakale boğazına:

Boğazı güya deniz tanrısı Poseidon, karaların arasına girerek ve toprakları ikiye bölerek açmış.

Yunanistan'ın Thebai kralı Athamas'ın Nephele adlı güzel karısından, biri Phrikos adlı erkek, öteki Helle adlı kız iki çocuğu olmuştu. Kral Nephele'den bıkar. İkinci bir karı alır. Bu üvey ana bir kıtlığın giderilmesi için iki çocuğun kurban edilmesini, kâhinlere tesir ederek söyletir. Çiçeklerle süslenen çocuklar tam boğazları kesilerek kurban edileceği zaman öz anaları Nephele (bu söz zaten bulut demektir) ikisini de buğu ve dumanlarıyla sarıp kaçıır. Çocukları kanatlı ve altın postlu bir koça bindirir ve Karadeniz'e yollar. Çanakkale boğazını geçerken bir fırtına kopar, Helle denize düşüp boğulur. İşte ondan sonra oraya Helle'nin denizi anlamına Hellespontos adı verilir. Herodotos Boğaz'ın kuzey kıyısında Helle'nin mezarından sözeder.

Kserkses'in ordusunun Kersonisos (Gelibolu) üzerinden doğuya doğru yol alırken Athamas'ın kızı Helle'nin mezarını sağda ve Kardiya (Bolayır'ın az kuzey batısında bir kenti) kentini solda bıraktığını, yine Herodotos yazar.

Phriksos Karadeniz'de Kolhis'e (Colchis) sağ salim varır; altın postlu koçu Zeus'a

kurban eder. Altın Postçuların daha sonra almaya gelecekleri «Altın Post» işte budur.

Çanakkale'nin adı da Dardanos'tan Dardanel olur. Bir vakitler deniz perisi Tethys ile Okyanus'un sevişmeleri sonucunda Tethys dünyaya Elektra adlı güzel bir kız doğurur. Başka bir söylentiye göre, Elektra Tethys'in kızı değil, fakat Atlas denilen devin yedi güzel kızının ya da yedi Ülker (Pleiad) yıldızının biridir. Zeus bu kıza âşık olur. Kız Dardanos adlı tosun mu tosun toraman bir çocuk dünyaya getirir. Dardanos Çanakkale'ye gelir; oranın kralı Teukros'un kızıyla evlenir ve orada Dardania adlı bir kent kurar.

Dardanos'un oğlu Tros o bölgeye Troad ve ora halkına da Troyalı adlarını verir. Onun oğlu İlus kente kendi adını kor ve kent ondan sonra İlium diye tanınır (Homeros'un **İlyada** destanı bu addandır).

Zeus'un karısı Hera, Zeus'la seviştiği için Elektra'yı kıskanır; ondan doğacak sülâleyi lânetler ve Troya'ya düşman kesilir.

Elektra yedi Ülker yıldızının en parlağı imiş, ama Troya kenti Agamemnon ve Akha'lar tarafından zaptedildiği zaman, o acıklı manzarayı görmemek için başını başka tarafa dönmüş ve ondan sonra gözlerinin parlamış yeryüzünden görülmemiş. Bir başka söylentiye göre de, kentin düşman ellerine geçmesine onca tasalanmış ki, gözünün o parlayan nuru sönmüş. Bundan dolayı önceleri Ülker yıldızları yedi iken sonra altı tane kalmış; hattâ Elektra'nın öteki altı kız kardeşinin de nuru eskisine oranla solmuş. Yalnız

yedi Ülker'ler değil, ama karışık beyaz bir ibrişim çilesinin içine takılakalmış ateşböceklerini andıran yedi Hyad yıldızının bile benizleri solmuş. Ülker'ler (Pleiadlar) yedi peri kızı imişler. Bunları avcı Orion izlemiş. Zeus bunları ilk önce yedi kumruya, sonra yedi yıldız çevirmiş. Hyad'lar da Anadolu ormanlarının perilerindenmişler. Şarap tanrısı Dionysos'u çocukluk çağında büyüttükleri için gökte yıldız olmuşlar.

HERO İLE LEANDROS

Çanakale ile ilgili bir başka efsane de, Hero ile Leandros masalıdır. Abydos, Çanakale'nin Anadolu kıyısında, Nara burnunda pek eski bir kentti. Boğaz bu noktada sanırım sekiz yüz adım genişliğindedir. Abydos'un karşısında, Gelibolu kıyısında, İsa'dan yedi yüz yıl önce Miletos'luların kurduğu bir Sestos kenti vardı. Sestos'ta berrak ve temiz sevginin, masum güzelliğin tanrıçası Aphrodite Anadiomene ya da Aphrodite Urania'nın genç ve güzel rahibelerinden Hero yaşardı. Abydos'ta ise, Leandros adlı bir delikanlı vardı. Bir ilkbahar, delikanlı bir Aphrodite ve Adonis ayininde tepeden tırnağa çiçeklerle donanmış olan Hero'yu görür. Hero'nun beyazlığına oranla her beyaz, kapkara görünürmüş. Belki de onun için Leandros kıza karasevdaya tutulur. Kız da Leandros'a gönül verir, ama kızın bir Aphrodite Anadiomene rahibesi olmasından mı, yoksa babayla anaların izin vermediklerinden mi, delikanlı ile kız evlenemez ve sevgilerinin gizlice tadına varmaya karar verirler. Leandros hemen hemen her gece dalganın çıkan beyaz köpüğü imiş gibi karşı kıyıya yüzerdi. Söylentiye göre Hero her gece bir kulenin tepesine çıkar ve elinde tuttuğu bir yanarca (meşale) aleviyle denizde yüzmekte olan sevgilisine nereye geleceğini gösterirdi. Bir

başka söylentiye göre ise, Hero deniz kıyısındaki evinin penceresine bir ışık kordu. Fırtınalı bir gece Boğaz'ın suları kudurdu. Ne var ki, gözünü budaktan sakınmayan deli gönüllü Leandros, büyük aşkının hızıyla denize atılır. Tam kıyıya yanaşacağı zaman gücü kesilip boğulur. Ya da Hero'nun penceresindeki ışığı rüzgâr söndürür, yolunu şaşırان Leandros da suların içinde kaynayıp ölür.

Akıntılar Leandros'un ölüsünü Sestos kıyılarına getirir. Kız sevgilisinin cesedini görünce kendisini kulenin tepesinden aşağıya atar. Ve böylece kendi canına kıyar.

O devirde ve o yörede basılan madalyaların kabartmalarında Leandros yüzerken ve sevgi tanrısı Eros da elinde bir yanarca ile ona kılavuzluk ederken görülür.

Bu efsane Homeros'tan çok önce yaşamış olan Musaios adlı evsanevî bir ozan tarafından yazılmıştır. Söylentiye göre, Musaios, Orpheus'un yetiştirmesiydi. Bu ozan Plâton tarafından çok övölmektedir. Vergilius, Ovidius, Schiller, Byron ve başkaları da olayı yazılarına konu edinmişlerdir.

Çevrintili akıntılar dolayısıyla boğazı bu noktada yüzerek geçmenin imkânsız olduğı söyleniyordu. Lord Byron topal bacağıyla buradan yüze yüze geçerek söylentilerin yersiz olduğunu gösterdi.

Yunanistan'a karşı seferinde Kserkses buradan geçmeye çalışmış, akıntılar köprüleri yıktığı için denize dayak attırmıştı. Abydos İsa'dan iki yüzyıl önce Makedonya kralı Beşinci Filip'e karşı direnmesiyle ünlüdür.

TROYA SAVAŞI

Troya bölgesi Ege'nin kuzeyinde ince ve uzun Gelibolu yarımadasının karşısında, dörtgen biçiminde denize uzanır. İşte orada Çanakkale, kuzey denizlerine yani Marmara ve Karadeniz'e giden yol ve geçit üzerinde nöbetçilik eder. Avrupa ile Asya arasından kuzeydoğudan güneybatıya Hellespontos (ya da Helle'nin denizinin) suları bir nehir gibi akar. Bu bölgenin güneydoğuda sınırı Kocakatran dağ zinciridir. O dağların en yükseğı Kazdağı (İda dağı)dır. O arazide azçok ova sayılabilecek bir düzlüğün ortasında (tanrılarca Ksanthos diye anılan) ama Troyalılarca Skamandros (Küçük Menderes) denilen nehir geçer ve Boğaz'ın tam ağzında Hellespontos'a dökülür. Ovayı Homeros, «derin topraklı Troya ovası» diye anar. Boğazlardan girip çıkan gemiler Hisarlık tepesinden görülür ve gözetlenir. Bugün bataklık olan Sije, yani Yenişehir dolayları eskiden içerlere doğru oyuktu. Oraya demirleyen gemiler kendilerini esenlikte sayarlardı. Kuzeye giden gemiler elverişli rüzgârları beklerken, burada kayıklarını yarı yerlerine kadar karaya çekerlerdi. Eski zamanda deniz yolculuğı kıyı kıyı limandan limana yapılırdı. Troya'ya Skamandros (Küçük Menderes) ile Sije burnuna hakim olanlar Karadeniz'in zenginliklerine sahip sayılırdı.

Dünyada hiçbir konu için —Çanakkale'nin küçük bir köşeciğini kaplayan— bu Troya üstüne yazılanlar kadar çok yazı yazılmış değildir. Bu efsane Peloponez'den (Mora yarımadasından) gelen Akha'lar ile Troya halkı arasında ticaret ve çıkar kaygılarıyla yapılmış olan gerçek bir savaştan doğmadır. Bu savaşın İsa'dan Önce Onikinci Yüzyılda yapıldığı muhakkak gibidir. Homeros'un **İlyada'sına** göre bu savaş Troya kralı ihtiyar Priamos'un oğlu Paris tarafından Troya'ya kaçırılan dünya güzeli Helene'yi geri almak için Akha'lar tarafından yapılmıştır. **İlyada** yirmi dört papirus tomarı üzerine yazılı olduğu için İsa'dan Önce İkinci Yüzyıldan beri yirmi dört kitap sayılır.

İlyada'da bir sanat yapıtı bütünlüğü vardır, yani bir yazar tarafından yazılagelmiş gibidir. Bu yapıt bir dehanın baştan sona kadar yazdığı bir yapıt olmayabilir. Ama muhakkak ki, bir sanatçı tarafından yabancı türküler bir bütün teşkil etmek üzere birbirine eklenmiştir. O adam —ki, Homeros'tur— kimi yerleri çıkarmak, kimi yerlere eklemek ve eksiklikleri tamamlamak suretiyle ortaya güçlü ve canlı bir bütün koymayı başarmıştır.

Bu savaşın ilk dokuz yılında iki tarafın hiçbiri başarı elde edemez. İşte ondan sonra Homeros'un **İlyada'sı** başlar. Akha'ların en büyük kahramanı, Akhilleus'tur. **İlyada**, Troyalıların kahramanı Hektor'un ölümüyle sona erer. Bu işler Hitit İmparatorluğunun dağılmaya başladığı zaman olur. Ondan önce Hititler Anadolu'ya dışarıdan yapılacak her saldırıyı püskürtecek güçte idiler. Sonunda tahta-

dan yapılan bir at hilesi sayesinde kent Akha'lar tarafından zaptedilerek yakılır.

Troya savaşı hakkındaki bilgi iki kaynaktan gelir. Birisi Troya tarafından yazan Dares Phrygius'dur (yani Phrygia'lı Dares), bir de Akha'lar ya da Yunanlılar tarafından yazan Dictys Cretensis'dir (yani Giritli Dictys). Batıyı, Avrupa'yı asıl etkileyen Dares'tir. İşte bundan dolayı hemen hemen bütün Avrupalılar —üç dört yüz yıl önceye kadar— hep Troyalılarından gelme olduklarını ileri sürüyor ve kahramanlık örneği olarak da Akha kahramanı Akhilleus'u değil, fakat Troya kahramanı Hektor'u örnek alıyorlardı. Bu arada İngilizler, Troyalı olan bir Brutus'un gayri meskûn olan İngiliz adasına geldiğini ve orada Troynovant (yani Yeni Troya) kentini kurduğunu, o kente sonradan Londra denildiğini yazıyorlardı. Romalılar da soyca Troyalı olduklarını ileri sürüyorlardı. Anadolu'dan İtalya'ya göçetmiş olan Etrüskler dolayısıyla bu efsanenin gerçeğe ilgisi olsa gerek. Hattâ Büyük Konstantin, İstanbul kentini Troya'da inşaya başlamıştı. İstanbul fatihi İkinci Mehmet, Papa İkinci Pius'a şunları yazıyor:

«İtalyanların bana düşman olmalarına şaşıyorum. Biz de İtalyanlar gibi Troyalıların soyundanız. Yunanlılardan Hektor'un öcünü almak benim kadar onlara da düşer, onlarsa bana karşı Yunanlıları tutuyorlar.» (Montaigne'in Denemeler'i, 97).

Akha'ların başkomutanı Agamemnon'dur. Kendisi İzmir'li Pelops'un torunlarından, yani

Atreus hanedanındandır. Menelaos'un ağabeyisi, Klytaimnestra'nın kocası ve Elektra'nın babasıdır. Mysia kralıdır. Cesur bir savaşçı, tutkulu, mağrur, kararsız bir adamdır.

Bin gemiden oluşan Akha filosu Troya'ya hareket etmek üzere Aulis limanında toplanır. Ama günlerce yıldız karayel rüzgârı estiği için donanma hareket edemez. Kâhinin biri, sevdiği bir tavşanı öldürüldüğünden, Artemis'in kızdığını söyler. Tanrıçanın öfkesini yatıştırmak için Akha başkomutanı Agamemnon kızı İphigeneia'yı kurban etmek zorunda kalır. Bir ozan olayı İphigeneia'nın ağzından şöyle anlatır:

«Babamın benzi kireç gibi atmıştı. Elle-riyle yüzünü örttü. Yaşlarımla gözlerim hemen hemen kör olmuştu. Yalvarmaya çabaladım, ama sesim iç çekişlerimle kıyıldı. Katı suratlı, kara sakallı, kurt bakışlı hoyrat kralları, tapınakları, gemileri, kıyılara dökülmüş halkı hayal-meyal görüyordum. Birisi boğazıma keskin bir bıçak saldı ve kesti. İşte o kadar.»

Bu efsane Troya savaşı sırasında Yunanistan'da hâlâ tanrılara insan kurban etmek töresinin sürdüğünü gösterir. Oysa, aynı devirde Anadolu'da böyle bir geleneğin hüküm sürdüğüne dair bir söylenti yoktur.

Akha'lar bin kadar gemiyle Troya'ya gider ve karaya çıkarlar. Mağrur İlyon'un (Hisarcık tepesinde Troya kenti) önünde kıyı boyunca gece birçok ateş yakarlar. Skamandros nehri ateşlerin yankılarıyla pırıldar. Alevleri

Troya duvarından seyretmekte olanların yüzleri bile kızıl ışıktaki kırmızı olmuştur. Binlerce ateşin her biri elli savaşçı tarafından beslenmektedir. Kucaklar dolusu dallar atılınca, ateş patlarcasına parlıyor; savaş atları kişniyordu. İstekli savaşçılar da günü beklemekte idi. Ateşler berrak bir gecenin yıldızları kadar boldu.

Akha'ların büyük kahramanları sırasıyla Akhilleus, Aias, Diomedes'tir. İlias kurnazlığı ve şeytanlığı, ihtiyar Nestor ise akıllılığı, ihtiyatlılığı, tecrübeliliği ile an san salmıştı.

Bu kahramanların hepsinin de, en modern romanlardaki tipler gibi kendilerine özgü bir karakteri vardır.

Troya tarafında, Tróya kralı ihtiyar Priamos ve karısı Hekabe tedbirli insanlardır.

Troyalıların baş kahramanı Hektor'dur. Ondan sonra sırayla Eneas, Glaukos ve Sarpedon gelir. Troyalıların hepsi de Anadolu'ludur.

Troya tarafında Troya kralı ak saçlı Priapos, karısı Hekabe ve oğulları Hektor, Troya zaptedilmezden önce öleceklerini bilirler. Akhilleus'un annesi ona, «Oğlum dünyadaki hayat kısmetin pek az olacak. Bari o kısa günlerin gözyaşı ve kederlerden uzak olsa» der. Hektor karısı Andromakhe'ye, «İçimden duyuyor ve biliyorum. Bu Troya kenti ve Priamos ile Priamos'un iyi kargı kullanan halkı yerle bir edilecek» der. İki kahraman da ölüm gölgesinin altında savaşmaktadırlar.

Troya'nın imdadına Anadolu'nun en uzak yerlerinden koşulmuştur. Troya'ya gelenler

Büyük Troya devletinin müttefikleriydiler. Onların arasında Amazon kraliçesi Penthesileia ve bir de Troya tarafının başta gelen kahramanlarından Sarpedon vardı. Sarpedon, Zeus ile Bellerophontes'in kızı Leodameia'dan doğmuştur.

Sarpedon Lykia'nın (Antalya ve Muğla illeri) Ksanthos (Kocaçay) tarafından sulanan kısmının hükümdarıydı; adaleti ve cesareti sayesinde o ülkeyi geliştiriyordu. Troya savaşı-na kalabalık ordusuyla katıldı. Uzun boylu, parlak bir delikanlıydı. Bir gün savaş sırasında Troyalıları önüne katarak kaçırmakta olan Patroklos'a doğru ilerler. Delikanlının babası Zeus, kader tarafından gence ecel saati olarak tayin edilmiş olan saatin çaldığını ve delikanlının öldürüleceğini anladı. Ne var ki, çocuğu seven Zeus, bir süre için kaderin hükmünü geçersiz sayarak delikanlıyı kurtarmayı düşünür. Karısı Hera işe karışır. Zeus Sarpedon'un ölümüne razı olur. Ama içi sanki kan ağlar (yağmur tanrısıydı ya!) ve yeryüzüne bir kan yağmuru yağar. Sarpedon öldükten sonra Zeus'un emri üzerine Apollon'un kendisi gelip savaşçının gövdesini savaş meydanından kaldırır, onu Skamandros nehrinin sularında yıkar, ona ambrosia sürer (yalnız tanrıların süründüğü bir çeşit güzel kokudur) ve onu uyku ile ölümün eline verir, onlar da Sarpedon'u yurdu Lykia'ya götürürler.

Agamemnon Apollon'un kadın papazlarından güzel Khryeis'i köle olarak çadırına almıştır. Apollon buna kızdığı için Yunanlılara hastalık gönderir. Akhilleus Khryseis'in tapı-

nağa ve babası papaz Khryses'e geri verilmesi gerektiğini söyler. Agamemnon Khryses'i geri verir, ama onun yerine Akhilleus'un kölesi pembe yanaklı ve ak gerdanlı Vriseis'i alır. Akhilleus bu işe fena halde kızar ve çadırına kapanarak savaştan uzaklaşır. Onun yardımından yoksun kalan Akha'ların hali fena olur. **İlyada**'nın bu noktasında Akhilleus'un anası Thetis'in mavi dalgalardan bir duman gibi sivrilerek oğlunun yasını yatıştırmaya gelmesi, kat kat uçurumlardan oluşan Olympos dağının tepesine çıkması, Zeus'un önünde yere diz vurarak eliyle tanrının sakalını okşaması ve oğlu için yalvarması, Zeus'un kabulünü açıklayan hafif bir baş sallayışı ve bu tanrı işaretiyle yüce dağın temellerine dek zangır zangır titremesi eserin dokunaklı yerlerindendir.

Bu savaş Olympos'a ve tanrılara kadar bulaşır. Aphrodite doğallıkla Helene'yi kaçıran Paris'le birlik olur, onunla birlikte sevgilisi savaş tanrısı Ares de Troya'ya yardım eder. Bunlara Apollon da katılır. Zeus daha çok Troya'ya yardım etmek ister, ama karısı Hera'nın hileleri yüzünden bir şey yapamaz. Hera ile Pallas Athena altın elmayı almadıklarından Poseidon ile birlikte Akha'lara arka verirler.

Zeus Agamemnon'a düşünde gözüdür ve Troya'ya Akhilleus olmadan saldırırsa yalancıkıktan bir zafer vaadederek. Büyük bir savaş olur. Helene, Troya kalesinin duvarlarının üstünde ve Kral Priamos'un yanındadır. Savaşı seyretmekte olan krala Yunan kahramanlarının adlarını sayar. Helene için «o kadar gü-

zeldir ki, insanlar onun uğrunda mutlaka biribiriyile savaşırlar. Çünkü yüzü ölümsüz güzelliğin ta kendisidir» deniliyordu. Ama savaş birdenbire durur. Çünkü Menelaos (Helene'nin kocası) ile Paris (Helene'yi kaçıran) biribiriyile savaşacaklardır. İlk önce Paris mızrağını atar. Menelaos sivri kargıyı kalkanıyla karşılar, sonra kendi kargısını fırlatır. Mızrak Paris'i yaralamaz, yalnız giysilerini yırtar. Bunun üzerine Menelaos kılıcını çeker, lakin kılıç durduğu yerde parça parça olur. Bu işi tanrıların biri yapmıştır. Menelaos Paris'e saldırıp Paris'in miğferinin tepesini tutar, genci kaldırarak fırıl fırıl döndürmeye başlar. Aphrodite Paris'in imdadına yetişir, miğferi çene altından bağlayan deri kuşağı keser. Menelaos'un elinde boş miğfer kalır. Aphrodite Paris'i bir buluta sararak Troya kalesinin içine uçurur.

Öfkeden çıldıran Menelaos, Paris'i bulmak üzere Troya'lıların saflarına dalar ve onu her yanda arar. Troya'lılar da bu Paris adlı züppeden nefret etmektedirler. Paris aralarında olsaydı onu mutlaka Menelaos'a gösterirlerdi. Paris bulunamayınca Agamemnon iki orduyla da konuşarak Menelaos'u yenmiş saymak gerektiğini ve iki ordunun arasında yapılan anlaşmaya göre Helene'nin geri verilmesi gerektiğini söyler. Bu istek haklı idi ve Troya'lılar da kabul edeceklerdi. Ne var ki, Hera Troya'nın yerle bir edilmedikçe savaşın bitmesine karar vermişti. Onun için Athena'yı gönderir ve budalanın biri olan Troyalı Pandareos'u Akha'lara ok atmaya kışkırtır. Pan-

na kadar sürülürler. İşte o zaman Zeus'un karısı Hera, Akha'ların imdadına koşar. Zeus İda dağının üzerinde savaşı seyretmektedir. Tethys'e verdiği söze sadık kalarak Akha'ları yenilmiş duruma koyduğu için memnun, gülümsemektedir. Onun o halini gördükçe karısı Hera, kinle içini yemektedir. Ama Zeus kinle değil, başka türlü yenilebilirdi. Onun gözlerine o kadar güzel görülmeliydi ki, Baba Zeus dayanamasın ve onu kolları arasına alsın. Bir kez Zeus'un koynuna girince Hera onun gözlerine uyku dökecekti. Öyle ki, Zeus, Troya'yı unutacak ve o zaman Hera Akha'lara dilediği gibi yardım edebilecekti. Hera Olympos dağında uzun boylu tuvalet yaptı, takıp takıştırdı, sürüp sürüştürdü, üstelik Aphrodite'nin de büyülu kuşağını aldı. O büyülu kuşak öyleymiş ki, o çözülünce en katı yürekler yumuşayıp şeker kesilir, akan sular şakkadak durmuş. Hera bu kılıkla Zeus'a görünmüş. Tanrının gönlünü sevgi sarmış ve Tethys'e verdiği sözü unutmuş. Birdenbire savaş Troya'lıların aleyhine dönmüş. Ama Akha'lar Troya duvarlarına varınca Zeus uyanıp durumu görmüş ve o durumun Hera'nın marifeti olduğunu anlamış. Hera'ya az kalsın güçlü eliyle bir tokat atması gelmiş.

İlyada'nın en dokunaklı yerlerinden biri Hektor'un, karısı Andromakhe'ye vedaıdır.

Hektor savaşa çıkmazdan önce karısı Andromakhe'ye ve bir kadın tarafından taşınan küçük oğlu Astyanaks'a gider. Andromakhe, kocasının ellerini ellerine alarak; «Ey efendim, sen ki kocam olmaktan başka bana

bir baba, bir ana ve kardeş oldun, burada kal, gidip de beni dul, evlâdını da öksüz bırakma» diye yalvarır. Hektor üzüлür, öneriyi tatlılıkla reddeder ve kendisine savaş safının önünde bulunmak düştüğünü, öldüğü zaman onun kederinin ne denli acı olacağına üzüldüğünü söyler. (Çünkü Hektor öldükten sonra Andromakhe'nin oğlu Astyanaks, Akha'lar tarafından öldürülecek ve kadının kendisi başka erkeklerin tutsağı ve savaş kazancı olarak köleliğe sürüklenenecektir). Hektor karısından ayrılmak üzere dönerken oğlu Astyanaks'a kollarını uzatır. Babasının şiddetle parlayan korkunç miğferinden ürken çocuk ağlayarak çekinir. Hektor güler, miğferi başından çıkararak yere kor, ondan sonra çocuğu kolları arasına alır, okşar, sonra başını mavi göklere kaldırarak, «Ey Zeus baba, gelecekteki yıllarda, bu oğlum savaştan dönünce, onu gören insanların, bu delikanlı babasından çok daha öte, demelerini senden yalvarıyorum!» diye dua eder ve çocuğu gülümseyen, fakat ağlayan annesinin kucağına verir. Andromakhe'ye de teselli yol-lu, «Ağlama, hiç kimse, yazgısı olmayınca öldürölmez» der. Sonra miğferini alarak ayrılır. Andromakhe ağlayarak ona dönüp dönüp bakar.

Hektor'un Troya'lılarca unvanı «atların-terbiyecisi» idi.

Hititlerin Boğazköy'deki (Pterium'daki) arşivlerine göre Troya savaşından yüzyıllarca önce Akha prenslerinin savaş arabası kullanmak için Boğazköy'e yani Hitit başkentine geldiklerini yazmış olmaları anlamlıdır.

lerine binip ayrılırlar ve hemen oracıktaki bir adanın arkasına saklanırlar. Karargâhta bırakılan bir Yunanlı bu atın Tanrıça Athena'ya ithaf edildiğini ve Troya'lılar tarafından kente alınmaması ve Troya'nın tanrıçanın lütfuna mazhar olmaması için de Yunanlıların onu böyle büyük yaptıklarını söyler.

Troya'lılar tahtadan atı, kentin duvarını yıkarak içeri alırlar. Tahta atın karnında gizlenenler, gece Troya'nın kapısını açarlar ve görünmeden kıyıya dönmüş olan Yunanlılar, kente girip onu zaptederler. Bu, bir savaş değildi, bir kasaplıktı. Çünkü evlerinde uyumakta olan Troya'lılar silahsız yakalanmışlardı.

Ertesi sabah, gün ağarınca Anadolu'nun en mağrur kentlerinden biri olan Troya yağma edilen ve tütmekte olan bir enkaz yığınıydı. Troya'nın bütün erkekleri öldürülmüştü. Kent halkından yalnızca kadınlarla çocuklar kalmıştı. Gün doğduktan biraz sonra kadınlardan, yetişkince olan oğlan çocuklar da alındı. Kadınlar denizler aşırı köleliğe sürüklenmeyi bekliyorlardı.

Bu kadınların arasında ihtiyar kraliçe Hekabe ile gelini Hektor'un karısı Andromakhe göze çarpıyordu. Yere yığılmış olarak duran Hekabe, Akha gemilerinin hazırlandığını ve kentin yanmakta olduğunu görüyordu. Kendi kendine, «Artık Troya yok! Ben kimim? İnsanların koyun sürüsü gibi sürdükleri bir köle, evi yurdu olmayan ak saçlı bir kadın!» diye düşünüyordu.

Uzakta gemilere bindirilmekte olan ufak oğlan çocukları, «Ana, beni kara gemilere bin-

diriyorlar, seni göremiyorum anacığım!» diye acı acı bağıırıyorlardı. Orada çocuğunu bağıına basan bir ana vardı. Bu, Hektor'un karısı Andromakhe idi; oğlu (hani şu babasının miğferinden korkan Astyanaks) için «O kadar küçük ki, onu benden almazlar» diye düşünüyordu. Ama Yunan karargâhının kara tellalı gelip karşısında durdu. Adamın söyleyeceğini söylemeye ağız varmıyordu. Andromakhe'nin gözleri yuvalarından uğradı. Çocuğı göstererek «Yoksa benimle beraber kalmayacak mı?» diye sordu. Hayır, çocuk ölüme mahkûm edilmişti. Çocuk Troya kentinin en yüksek duvarından atılarak taşların üzerinde parçalanacaktı. Az sonra çocuğun kanlı parçalarını anasına getirdiler. Hekabe'nin en güzel kızı Polyksene'yi de sürüklediler. Akhilleus'un mezarı üzerine onun boğazını keserek Akhilleus'a kurban ettiler. İşte bu Troya'nın verdiği son kurbandı.

Gemiler köleleri çağırdı. Kıyıdan uzun bir feryat göklere yükseldi. «Troya'dan rüzgâr toz ve duman savruluyor, bizler de köleliğe gidiyoruz. Birimiz şuraya, birimiz oraya dağılacak. Troya ilelebet bitti! Elveda canımın canı kentim! Elveda canımın canı yurdum! Elveda o yurdum ki, orada çocuklarımı doğurdum, mutlu yaşadım. İşte şurada, kıyıda, bizi yırtıp götürecek kara gemiler bekliyor!»

Ve işte böylece Anadolu'nun, belki de bütün dünyanın ve bütün insanların en insancıl bir efsanesi sona erer.

İDA DAĞI (Kazdağı)

İnsanların en korktukları şey açlıktı. Açlık çoğu kez kıtlık ve kuraklıktan gelirdi. Onun için yüksek dağlardan bulut, şimşek ve gürleyişlerle gelen yağmuru dağda oturup yağdıran tanrı, Tanrılar Tanrısı Zeus diye anılırdı. Zeus'un unvanları: yıldırım salıcı - bulut toplayıcı - yüksek gürleyici - yağmur yağdırıcı - rüzgârlara emredici ve göklere gökkuşakları açıcısıdır.

Zeus Girit'teki İda dağında Anadolu'nun matriyarkal tanrısı olan Kybele tarafından doğurulmuştu. Anadolu'nun ikinci bir İda dağında karısı Hera ile evlenmişti. Sözde, toprağı dölleyici yağmur, orada toprağa kavuştu. İda dağı Güney Phrygia'da (Edremit) Kocakatran dağları denilen bir dağ zincirinin en yüksek yeridir. İlyada'da hep «Ana İda» ya da «Çok Pınarlı İda» diye anılır. Zeus Troya savaşını bu tepeden seyreder. Skamandros (Küçük Menderes) nehri oradan akmaya başlar. Bir gün, Herakles çok susamış ve İda dağının eteğini kazmış, işte o zaman Skamandros akmaya başlamış. Onun suyunda ay ışığında yıkanan kadınların saçları altın sarısı olurmuş. Troya bölgesinin bütün kızları gerdek gecesi arifesinde Skamandros nehrinde yıkanmış...

GANYMEDES

Troya'yı kuran Tros'un oğlu Ganymedes, bir gün İda dağında avlanırken Zeus'un kartalı tarafından kaldırılarak, güzelliği dolayısıyla tanrılara şarap ve içki dağıtıcılık etmek üzere Olympos'a taşınır. Ondan önceki şarap dağıtıcı Hebe, Herakles'le evlenmiştir. Ganymedes ölümsüz tanrılar arasında kalır. Tanrılar ona hep, «Göklerin şarabını akıt ey İdalı Ganymedes, Daidalos'un yaptığı kupa ateşle dolsun!» derlermiş.

Şafak tanrıçası Eros, Ganymedes'i seve rek onu pembe güllerden yapılma döşegine çekmiş. Zeus oğlanı oradan alıp kendi yatağına taşımış. Zeus Ganymedes'le geçirdiği gecelerin hatırası olarak, onu «Akvarius» (yani su taşıyıcı) adıyla gecenin engin koynuna yıldız diye takmış. Patriyarkal bir toplumda erkeğin kadına ihtiyacı olmadığını göstermek için uydurulmuştu bu efsane.

Yunanistan'da bu Ganymedes efsanesinden dolayı erkeklerin bir delikanlıya cinsel eğilimi, dinsel nitelikte bir sevap sayılırdı. Gilman sevgisi aldı yürüdü.

Anadolu'da felsefe, o sıralarda kadınların da katıldıkları entellektüel bir konu idi. Hattâ Yunanistan'da Perikles'in sevgilisi Anadolu'lu ve Miletos'lu Aspasya idi. Oysa Yuna-

nistan'da gılmanseverliğin gelişmesi üzerine kadınlar «ginese»lere (bir çeşit harem daire-si) kapatılıyordu. Sözde temiz ahlâkın avukatı Sokrates ise, «Sokratvarî sevgi» diye püser düşkünlüğüne kendi adını veriyordu. «Platonik aşkın» icatçısı Platon ise **Phaidros** adındaki eserinde, genç öğrencisine sulanmasını mazur göstermek için direniyor, Ganymedes efsanesinde yineleyerek duruyordu.

Paris ile Helene

PARİS

Troya kralı Priamos'un oğlu Paris (cesareti dolayısıyla ona Aleksandros da denilirdi. Bu sözcük Grekçe değildir. Anadolu'nun unutulmuş bir dilindendir) doğunca kâhinin biri, çocuk büyüyünce Troya'nın mahvına sebep olacağını söylediği için kendisi İda dağına bırakılmıştı. Çocuk çobanlar tarafından bulunup büyütüldü ve ölmedi. İda dağında orman perisi Oinone'ye rastlayıp âşık olur ve onunla evlenir. Ama Paris, Helene'yi kaçırdı Oinone'yi bırakır. Paris, Troya savaşında Philoktetes'in zehirli okuyla yaralanır ve yardım için Oinone'ye koşar. Peri kızı ilk önce yardım etmez, sonra Paris'e acır, ona koşar, ama Paris'in öldüğünü görünce kendi canına kıyar (Ağaç perileri ölümsüz değillerdi. Ağaç ölünce onlar da ölürlerdi).

HOMERİK ÇAĞ

ve

DÜNYANIN İLK GÜZELLİK YARIŞMASI

Günümüzden dört bin yıl önceye gidelim. Dünyanın ilk güzellik yarışmasının ve Troya savaşının arifesindeyiz. Dünyanın en büyük şiirine —İlyada'ya— sahne olacak o günün Anadolu'suna hayal gözüyle şöyle bir bakalım. Yumuşak çimenlere uzanarak yaz gününü kavalının sesiyle geçirmiş olan çoban yorulup susunca, kendi acemi sanatının çıkarabildiği seslerden kat kat tatlı bir müziğin ta ücralardan geldiğini duyar ve gönül gözüyle güneş arabası üstünde Apollon'un bir altın liri çalarak güneşle parlayan yeryüzünü büyülediğini görürdü. Gece avcısı yeni doğan ince hilâlin ışığını şükran dolu yürekle karşılar; ay ışığı gövdeli tanrıça Artemis'i ay ve yıldızlar gibi kendi perileriyle avının peşinde hızla koşmakta olduğunu sanırdı. Rüzgâr sıcak esince kaynağından serin ve berrak fışkıran sularından susuzluğunu giderirken gurbet yolcusu su perileri naiad'lara dualar ederdi. Uzak dağ yamaçlarından güneş ışınlarının ve gölgelerin koğalaştığını gören ova orakçıları, dağ perileri oread'ların koşuşmakta ve birbirine ünlemekte olduğunu sanırlardı. Sık ormanlarda, sessizlik içinde, yaprakların derin

derin iç çekişinde Zephyros'un sevgilisini, arayıp fısıldadığı işitilirdi. Çalılar üzerinde yaban keçisinin boynuzunu görünce yolcular tanrı Pan'ı görmekte olduklarını sanırlardı. Dünyanın o dönemi masumluk, çocukluk çaba ve düş dönemiydi. O dönem Homerik çağdı. İşte o çağda dünyanın ilk güzellik yarışması, Artemis'ler, naiad'lar ve oread'lar Anadolu'sunda yapıldı.

Argo gemisi, dümenin yanında duran ozan Orpheus'un musiki uyumlu dizemine (tempo-suna) göre kürek çalarak Çanakkale'den geçti. Marmara Denizindeki yeşil diplerde bu şanlı tekneye hayran kalan deniz kızları hep yüze geldiler. İşte o gün Okyanus perileri, bellerine kadar denizlerin köpüklerinden çıkarak tütbeyaz gerdanlarını siftah olarak insanlara gösterdiler ve yine o gün Peleus, deniz tanrıçası Thetis'i gördü ve ona gönlü sevgiyle aktı. Thetis de hemen orada onun bu arzusunu gülümsemesiyle karşılayarak onu çıldırasıya mutlu etti.

Peleus'un deniz perisi Thetis'le evleneceği gün düğüne bütün tanrılar çağrıldı. Yalnız fesat çıkarmaması ve oyunbozanlık etmemesi için kıskançlık ve nifak tanrıçası Eris düğüne çağrılmadı. İşte buna kızan Eris, coşkulu şölenin en aşkın anında masanın üzerine bir altın elma (Hespereid, Balear adalarında hasıl olan altın elmalardan, yani portakallardan) atmıştı.

Elmanın üzerinde, «En güzele!» yazılıydı, her kadın gibi her tanrıça da kendini, «en güzel» sanarak elmaya sahip çıktı. Fakat eleme

sonunda güzeller üçe indi, bunlar Aphrodite, Hera ve Pallas Athena idi. Üç güzel Tanrılar Tanrısı Zeus'a gidip, aralarında en güzeli seçmesini ondan rica ederler. Zeus bu işin sonunda bir çapanoğlu çıkacağını tahmin ederek, onlara Troya'nın yanında İda dağına gitmelerini, orada hem Paris, hem de Aleksandros diye anılan bir prens olduğunu, babasının koyun sürüsüne çobanlık etmekte olan bu gencin mükemmel bir güzellik bilgini olduğunu, Paris bir şehzade olmasına rağmen babası Troya hükümdarı Priamos'a bu oğlunun bir gün ülkesinin mahvına sebep olacağı ihtar edildiği için oğlunu uzaklara gönderdiğini söyler.

Paris o anda Kocakatran dağlarında Oino-ne adlı güzel bir peri kıızıyla yaşamakta idi. Ayın on beşi Kocakatran dağlarının İda doruğunu tepeden tırnağa kadar gelin tellerine benzeyen nurla örtmektedir.

Küçük Menderes nehri de kendi bölgesi boyunca ay ışığından hilâlimsi gümüş kavisler çizerek Boğaza akmaktadır.

Tam o sırada üç tanrıça, güzelliklerinin bütün gururuyla Paris'in karşısına çıkagelirler. Üç büyük tanrıçanın olağanüstü güzelliklerini görünce delikanlı şaşırır. Tanrıçaların her biri delikanlıya bir şey adar. Hera Paris'e Asya ve Avrupa'nın sahipkıranlığını; Athena Troya'lıları Akha'lar üzerine muzaffer etmeyi; Aphrodite ise zevce olarak dünyanın en güzel kadınına vaat eder.

Esmer Hera bir eliyle sert, kabarık, ve sivri memesini, öteki eliyle de mükellef örtü-

yü kalçalarının hizasında tutmaktadır. Pallas Athena güzellik yarışmasına karıştığı halde, kendisinin utangaç yaradılışına ihanet etmeden giyinmiş olarak gelmiştir. Aphrodite altın saçlarının ağırlığı altında yine de başını dik tutmaktadır. Gövdesi beyaz bir ırmak gibi akararak genişlemekte ve göbeğinde bir tek çiçekle süslenmiş bir süt gölüne dönmektedir.

Paris elmayı kime verecektir? Yoksa üç parçaya mı bölecektir? Ya da hiç bölmeden ve kimseye vermeden elmayı oturup kendi mi yiyecektir?

Aphrodite'in, Zeus ve karısı ya da Deus ile onun dişisi olan Dione'den doğmuş olduğunu söylerler. Ama Yunanca «aphro» köpük «Aphrodite» de köpük yavrusu demektir. Aphrodite, Batı Anadolu'nun güneyindeki ufuktan sabah yıldızının doğduğu gibi bembeyaz ve yumuşak köpükten çırıl çıplak doğmuştur. Aslında Aphrodite bir bereket, ay, sevgi ve güzellik tanrıçasıydı. Doğuda onun adı yıldız anlamına gelen Astoreth ve Astarte idi.

Denizden çıkan gövdesi parlaklığıyla âdetâ karanlıkları kaçırdı, gün aydınlandı, denizler ve gökler hayranlıkla sevinçle güldüler; çünkü güzellik ve sevgi tanrıçası doğmuştu. Güzelliği köpüklerden sıyrılıp süzülürken gövdesinden kayıp akan damlalar inci oluyorlardı. Deniz tanrısı ona büvük bir sedef kabuğu getirdi. Serin sabah meltemi onu yelpazeleye yelpazeleye Kıbrıs adasının kıyısına götürdü. Orada saatler ve mevsimler ona menekşe çelenkler giydirerek tanrıların toplandıkları Olympos doruğunda karşıladılar. Bütün tanrı-

lar Aphrodite'in güzelliğine hayran kaldı. Güzellik  rt  kabul etmediği için, Olympos tanrıları arasında giyinmemiş olan biricik tanrı Aphrodite'dir.

Aphrodite yalnız zon veya sestus denilen kısa bir kuşak takıyordu. O kuşağı takan kadın, erkeklerin gözlerinde güzeller güzeli olurmuş. Hattâ Hera, kocası Zeus'tan iltifat görmediği zamanlar Aphrodite'den, bir gece için, kuşağını  d n c vermesini yalvarırmış. Bu kuşakta bütün zarafetler, cazibeler, tatlı g l semeler, s zg n gözlü veya ateşli bakışlı davetler, kandırıcı i  çekişleri, anlamlı susuşlar ve bakışlar gizli bulunuyormuş.

Elmayı elinde tutan Paris'in gözlerini Aphrodite'den ayırmadığını gören Hera, güzellik tanrıçasına kızarak ona, «Sen haksızlık ediyorsun. O kuşak senin belini sardıkça bütün gözler sana dönüyor» diye çıkışmış. Bunun  zerine Aphrodite, sinirli bir davranışla kuşağını koparırcasına çıkararak Hera'ya uzatmış. Hera kuşağı takınmış. Artık Aphrodite yalınkılıç gibi boyunca çıplak kalmış. Paris altın elmayı yavaş yavaş ona uzatmış.

O devirde yaşayan kadınların en güzeli Helene olduğu için, onun elini isteyen isteye-neydi. Bunların arasında kurnazlığıyla  n salmış İlias da vardı. İlias, Helene kime varırsa varsın bir haksızlığa uğrarsa kendisiyle evlenmeye aday olan herkesin kıza yardıma koşacaklarına yemin etmelerini istedi. Onlar yemin ettiler. Helene adaylar arasında Sparta kralı Menelaos ile evlendi. Paris güzel kadını Sparta'dan kaçırıp Troya kentine getirdi. İşte

o zaman bütün adaylar, yani Akha'lar Agamemnon'un emrinde Troya'ya saldırdılar.

Bu savaşta altın elmayı alamayan Hera ile Pallas Athena Akha'lara, Aphrodite ve savaş tanrısı Ares ile Apollon Troya'ya yardım ettiler.

TELEPHOS

Artık Bergama dolaylarına gelmekteyiz. Bu dolayların Telephos efsanesi vardır. Mora yarımadasında Arkadia kralı Aleos'a Herakles konuk gider. Kralın güzel kızı ve Athena tapınağının bakire rahibesi Auge'yi baştan çıkararak onunla gizli ilişkide bulunur. Auge'nin Herakles ile gizli buluşmalarının meyvesi olan Telephos, bir çınar kovuğuna bırakılır. Auge işlediği bu suçun cezasını diri diri bir tabutun içine çakıldıktan sonra denize bırakılarak çekecektir. Tanrıların yardımıyla sandık Bergama kıyılarına varır ve Auge çocuksuz olan Mysia kralı (Çanakkale ve Bursa dolayları) Teuthras tarafından evlatlık olarak kabul edilir.

Şimdi gelelim Telephos'a: Bırakılan çocuk bir aslan tarafından emzirilerek büyür; arkadaşlarıyla anasını aramaya çıkar, Mysia'ya varır. Orada bir savaşta muzaffer çıkan Telephos, utku (zafer) armağanı olarak Auge'yi zevce diye alır. Ana ve oğul olduklarını bilmeyen Auge ile Telephos'un arasından apansızın koca bir yılan irkilir ve bu iki kişiyi birbirinden ayırır. Tam bu sırada kral Teuthras ölür. Telephos kral olur. Troya savaşına gitmek için Bergama kıyılarına çıkan Akha'ları Kaikos (Bakırçay) vadisinden püskürtür. Gemilerden

Akhilleus çıkar; Telephos'u kargısıyla yaralar. Yara iyi olmaz, kâhinler de Telephos'a, yarayı yapanın ancak iyi edebileceğini söylerler. Telephos Akhilleus'u bulmak üzere Troya'ya gider. Meğerse kâhinin yarayı yapandan kasdı kargının pası imiş.

İzmir'den kuzeye bütün kıyı boyunca Akha'lara karşı savaşıldığına değgin efsaneler vardır.

Bu efsane başka başka anlatılır. Telephos bazen kral Teuthras'ın evlatlığı, bazen de damadı olarak gösterilir. Auge de bazen kendi oğluyla evlenmiş gösterilir.

Ama Auge Athena tapınağının bakire rahibesi iken Herakles tarafından kızlığının bozulduğunda bütün efsaneler birleşir. **Anadolu Tanrıları** adlı kitabımızda görüleceği gibi bu nokta önemlidir.*

Tarihçi Pausanias (İzmir'lidir), İsa'dan sonra İkinci Yüzyılda, Bergama'da Auge'nin toprak yığınınından oluşan mezarını görmüştür. Mezarın üstünde büyük bir çıplak kadın heykeli duruyormuş.

* Halikarnas Balıkçısı, **Anadolu Tanrıları**, Bilgi Yayınevi, 1983.

PHİLEMON İLE BAUKİS

Tanrılar ulusların sosyal durumunu temsil ederler. Yunanistan'ın Olymposlu tanrıları da oranın derebeylik çağını gösterir. Birçok ulusların tanrıları dünyayı yarattıklarını iddia ederler. Zeus ve kızı kızanları hiç o iddiada değillerdir. Onlar kendilerinden önceki tanrıları bozguna uğratıp altederler. Zeus, tanrılar tanrısı olur. Dediği dedik ve kestiği kestik başağadır. Apollon Delphoi'de, Athena da Atina'da kurulur. Bunlar yerlerine geçtikten sonra yaptıkları nedir sanki? Dünyayı mı yönetirler? Tanrıyı mı geliştirirler? Sanat ve ticaretle mi uğraşırlar? Ne gezer! Neden bir iş görsünler? Kullarından gelen gelirlerle yaşarlar. Vergi vermeyenleri göklerden şimşekler yağdırarak yakıp kebab ederler. Bunlar haşmetli talancılardır. Sürekli bir ziyafet halindedirler. Dans ederler, mızıkça çaldırırlar, içki içerler. Zeus zamparanın biridir. Dişi kulları arasında gözüne kestirdiklerini boğa, kuğu kuşu, bulut ve daha birçok biçimlere girerek ayartır. Kullarına ettiği muamelede adaletin zerresi bile yoktur. Bu tanrılara ve yarı tanrı kahramanlara (hero'lara) değgin efsanelerin hiçbirinde —örneğin Perseus ve Theseus'a ait olanlarda— insancıl bir özellik ve duygu yoktur. Bu çeşit bir özellik ancak Anadolu ile il-

gili efsanelerde görünür. İnsanın insancıl karakterini ortaya koyan mitler arasında Philemon ve Baukis miti dikkate değer.

Phrygia'da, şimdiki Bergama'ya yakın dağların birisinde bütün köylülerce bir mucize olarak gösterilen ulu bir ağaç varmış. Ağacın bir yanı çınar, bir yanı ıhlamurmuş. Bu iki kısım da bir tek ağaç gövdesinden çıkıyormuş. Bu ağacın neden böyle olduğunu halk birbirine anlatırmış.

Bazen Zeus, Olympos dağında habire ambrosia kevseri içmekten ve Apollon'un lirin zımbırtısını dinlemekten ve dokuz sanat perisinin dans edip hoplamalarını seyretmekten bıkip usanırmış. İşte o zaman alelade ölümlü bir insan kılığına girer ve insanlar arasında gezerek serüven peşinde koşarmış. Bu gezilerde tanrıların en kurnazı olduğu için ona Hermes yoldaşlık edermiş.

Yine bir gün Zeus, elindeki şimşekleri ve Hermes de iki yılanlı değneğini (kaduse'sini) bir yana bırakarak, eski püskü giysiler giydikten sonra, Phrygia dolaylarında bir kente varmışlar ve tanrı konluğu olarak kabul edilmeleri için çalmadıkları kapı bırakmamışlar; ama her çaldıkları kapı ev sahiplerinin yürekleri gibi kendilerine kapalı kalmış. Enikonu taban teptikten sonra, damı yerden pek yüksek olmayan fukara bir kulübeye varmışlar. Orada Baukis ile Philemon otururlarmış.

Bu mutlu çift, karı koca olarak orada uzun yıllar, sevgi ve yoksulluk içinde yaşamış ve ihtiyarlamış. O evde efendi ve hizmetçi yokmuş, karı koca birbirinin efendisi ve hizmet-

çisiymiş, ikisi de birbirine emreder, birbirine itaat edermiş. Yüksek ve tomturaklı kapılardan kovulan tanrılar, bu yoksul evin kapısını çalmış. Kapı açılınca tanrılar kapıdan içeri eğilerek girmişler. Karı koca, konukları içten gelen bir sevinçle karşıladıktan sonra topu topu iki alçak iskemleyi yükseltmek için onların üzerine, içi samanla dolu bir torba koymuşlar. Ondan sonra Baukis, ocağa gidip korların üzerinden külleri sağa sola itmiş, kuru yapraklar ve ağaç kabukları, ateşi üflemiş, alev dilleri peyda olunca ateşin üzerine çürük zeytin kökleri istif etmiş.

Bu sırada yoksul evin kocası Philemon, bahçeden bir lahana getirmiş. Baukis lahana-yı ayıklayıp güvece koyarken, Philemon asılı duran kuru etten bir dilim kesip getirmiş. Ondan sonra bir tahta kaba su koyup ateşin yanında ısıtmışlar ve karı koca iki konuğun ayaklarını yıkayıp, herne kadar kaba saba idiyseler de tertemiz havlularla kurutmuşlar. Yemek pişince, karı koca, güzel koksun diye masanın üzerine titrek ellerle mis gibi kokan yaban nanesi sürtmüşler ve üzerinde uyuduk-ları derme çatma sedirleri de, konukların yan gelmeleri için sofranın yanına çekmişler. Masanın ayağı pek kısa imiş. Bu kusuru Philemon onun altına bir kırık çanak parçası koyarak onarmış ve sofranın üzerine siyah, yeşil zeytinler, kırmızı turplar, salata ve külde pişmiş yumurtalar koymuş. Konuklar masada yer alınca Philemon ağaç testiden, daha çok sirkeye benzeyen şarap ikram etmeye koyulmuş.

Ne var ki, karı koca kupalara boyuna şarap döktükleri halde testideki şarabın hiç azalmadığına dikkat etmişler. O zaman konuklarının ikisinin de tanrı olduğunu anlamışlar, diz üstü gelip affedilmeleri için yalvarmışlar.

Baukis ile Philemon'un topu topu bir kazları varmış. Onu yemek için değil, kulübelerine bekçilik etmesi için beslerlermiş. Karı koca kesip pişirmek niyetiyle kazı tutmaya uğraşmışlar. Ama ihtiyarlıktan koşamadıkları için kazı tutamamışlar. Kaz gidip Zeus'un iki bacağının arasına sinmiş. Tanrılar o zaman iki ihtiyara, «Buyurun çıkalım!» demişler. Tanrılar önde, ihtiyarlar arkada bir yamaca tırmanmışlar; dönüp kente bakınca kentin su altında boğulduğunu, ama kulübenin durduğu yerde büyük bir mermer tapınağın yükseldiğini görmüşler: Tanrılar ihtiyarlara;

«Ey iyi insanlar! Konukseverliğiniz armağansız kalmayacak! Dileyin ne dilerseniz?» demişler.

İhtiyarlar birbirine fısıltılarla danıştıktan sonra Philemon,

«Biz bu ihtiyar yaşımıza kadar, birlikte yaşadık. Özlediğimiz şu ki, birimiz daha önce ölüp ötekini ihtiyar kollarla mezara taşımak acısını çekmesin. İkimiz de aynı anda ölelim» diye yalvarmışlar.

İhtiyarların dilekleri kabul edilmiş, ikisi de tapınağa bekçi olmuş. Aradan yıllar geçmiş, karı koca daha ne kadar ömürleri varsa o kadar yaşamış. Bir gün tapınağın önünde oturup güneşlenirlerken ve gençlik çağlarını anarlarken, Philemon Baukis'e bakar ve onun

taze ve yeşil yapraklarla titrediğini; Baukis de başını Philemon'a döndürünce onun kollarının dallara dönmekte olduğunu görür. İkisinin ayakları artık yere köklenmekte, ağaç kabuğu da gövdelerine bacaklarından yukarı yayılmaktadır. İki ihtiyar birbirine;

«Mutlu yaşadık» diye vedalaşırlar. Ağaç kabuğu dudaklarını örterken, o sırada oradan geçmekte olan bir yolcu, bir dalın öteki dalla konuşmakta olduğunu sandığı bir ağaç görür. «Bana mı öyle geliyor?» diye şaşırarak dururken demince işittiği insan sesinin, ağaçların rüzgârda fısıldayan yaprakları olduğunu anlar.

Bu söylenceyi birçok ozan konu edinmiş, kimi besteciler de müziğe çevirmiştir. İlk önce konuşan insan sesleri gibi notalar duyulur. Yavaş yavaş sesler bir ağaç fısıltısına dönerek söner.

AİGEUS

Bu adamla ilgili masallar asıl Yunanistan'a ait olan Theseus mitleridir. Aigeus Atina'nın efsanevî kralıdır. Baba olarak kendisine bazen Zeus, bazen de Poseidon gösterilmektedir. Herne hal ise kendisi zaten adının da gösterdiği gibi Bergama'nın kuzeyinde Aigai (Nemrut kale) kentindedir. Bu kent şimdi bir örenliktir. Bazılarına göre Ege Denizinin adı bu adamın adındandır.

İZMİR

Amazonlardan sözederken İzmir'in Amazonlar tarafından kurulduğunu ve kent adının da onu kuran Amazonun adı olduğunu bildirmiştik. (Efes için de aynı şey söylenir. Yani Efes sözünün orayı kuran Amazonun adı olduğu ileri sürülür.)

Ancak İzmir için başka bir efsane de vardır. Kıbrıs Kralı ve Kıbrıs'ın Paphos'taki Aphrodite'sinin papazı Kinyras'a genç ve güzel kız Smyrna (= İzmir) ya da Myrrha âşık olur. Bu aşkı kendisine Aphrodite ceza olsun diye vermiştir, çünkü kız Aphrodite'yi lâıykıyla büyüklememek suçunu işlemiştir. Kız, babası tarafından tanınmamak üzere yüzünü gözünü örter ve bin bir hileye başvurup kendisini bir yabancı kadın diye tanıtarak, bir gece babasıyla ilişkide bulunur. Kinyras kızının işlediği günahı haber alınca onu öldürmeye kalkışır. Ne var ki, tanrılar kıza acırlar ve onu bir mersin ağacı yaparlar. (Mersin ağacının «Mirtiya» adı kızın adına pek benzer). O mersin ağacından pek parlak bir delikanlı, yani Adonis doğar. Adonis, Aphrodite'nin sevgilisidir.

Anatanrıçanının birçok adları arasında «Ma», «Na», «Nana», «Ana» ve bunlardan «Marian», «Aymari», «Mariyamne», adları hasil oldu. Bunlar arasında Batıya gidenler «Ma-

rienne» oldu, bugün Fransa'yı temsil eden kadının adı budur. Suriye'ye gidenler «Meryem» oldu; Ermenilerde «Anaitis» oldu. Bursa Olympos'u (Uludağ) dolaylarına herne kadar sonra da Misya dendiye de, daha önce tanrıçanın adından «Mariyandin» denirdi. Herodotos bu adı kullanıyor. Troyalılar Anatanrıçaya «Mirin» diye tapıyorlardı. İlyada'nın 314. dizesinde, «Ölümsüzler ona cömert endamlı Mirin diyorlardı» denmektedir.

Mirin adlı bir Amazon kraliçesi Ege kıyılarında Serne adlı bir kenti zaptederek ona Mirina adını verir. Kraliçe, kral Şiplos tarafından öldürülür (sonra bu ad Yamanlar ve Manisa dağına mal edilir). «S» harfi kelimenin başında eski Anadolu İyon lehçesinde bir harfi tarif (article définitif) olurdu. Mirina pek muhtemelen «Zmirina» ya da «Smirina» oldu. «Stin-Poli»den İstanbul, «Stin-Ko»dan İstanköy gibi.

TANTALOS, PELOPS, NİOBE

Yamanlar ve Manisa dağları İzmir'in doğusundadır. Anadolu'nun hiçbir yeri yoktur ki, bütün insanoğullarına malolmuş söz ve deyimlerin kaynağı olmasın. Bütün dünya dillerinde örneğin «Tantalos'un işkencesi» deyimidir. Bu deyim kaynağı İzmir ve İzmir'in Yamanlar dağındadır. Bu efsaneye göre Yamanlar dağında oturan İzmir kralı ve Zeus'un oğlu Tantalos, bütün tanrılarca sevilir ve sayılırdı. Ölümlü insanlar arasında, tanrılarla birlikte yemek yiyebilen yalnız o imiş. Hattâ çoğu kez tanrılar onun çağrılısı olarak sarayına gelir, masasına otururlarmış.

Tantalos bir gün tanrıları ziyafete çağır-mış. Kendi oğlunu kestirerek pişirtmiş ve ziyafette tanrılara oğlunun etini sunmuş. Anlaşıldığına göre Tantalos, tanrılara karşı büyük bir kin duyuyormuş. Tanrıları yamyam durumuna düşürmek uğrunda kendi oğlunu bile kurban etmeye razı imiş. Ne var ki, önlerine getirilen yemeğin ne olduğunu anlayan tanrılar, ziyafet masasından iğrenerek uzaklaşmışlar ve Tantalos'u öylesine cezalandırmaya karar vermişler ki, onun nasıl ceza gördüğünü duyacak olan insanlar korkarak, artık tanrılarını aşağılamaktan çekinsinler.

Bunun üzerine Tantalos Hades'e (yani Cehenneme) gönderilmiş. Cezası şuymuş: Diz bo-

yu berrak sulara durduğu ve susadığı halde su içmek için eğilince, su toprağın içine çekilirmiş. Başının üzerine üzüm, elmalar, narlar ve armutlarla yüklü ağaç dalları eğilirmiş. Yemişleri koparmak için elini uzattığı zaman rüzgâr dalı yükseklere üflermiş. Su ve yiyecek bakımından bolluk içinde bulunan Tantalos böylece sonsuzluğa değgin aç ve susuz kalmaya mahkûm olmuş. İşte bu çeşit işkenceye her dilde «Tantalos işkencesi» denilir.

Şimdi gelelim bu efsanenin niçin uydu-
rulduğuna... Tantalos muhakkak çok eski matriyarkal bir çağda yaşamıştı. Çünkü Sipylos dağında Anatanrıça Kybele'nin bir Hitit kabartması olduğu gibi, Arkeolog Texier tarafından tahrip edilen Tantalos mezarının ta tepesinde de koca bir taş fallos (erkek üreme organı) vardı. Kendisi matriyarkal toplumun çökmek, patriyarkal bir toplumun kurulmak üzere olduğu bir zamanda yaşadığı için patriyarkal bir dine inananlarca kâfir sayılırmış ve patriyarkal dinin erkek tanrıları olanlar tarafından yukarıda anlatılmış olan cezaya çarptırılmıştır.

Tantalos'un Pelops adlı bir oğlu ile Niobe adlı bir kızı varmış. Pelops Yunanistan'da Mora yarımadasına gidiyor ve o yarımada ya «Pelops'un adası» anlamına gelen Peloponessos adını veriyor.

Pelops Mora'da kralın kızı Hippodameia'yı pek tehlikeli bir at yarışını kazanarak elde ediyor ve onunla evlenerek Mora kralı oluyor. Bu yarış kazandıran Myrtilos adlı bir seyistir. Myrtilos adı, mersin ağacına çevrilen

Smyrna'nın bir bitki olunca aldığı adın aynıdır. Bu nokta önemlidir. Pelops, Troya savaşında en son kazanacak olan Agamemnon ile Menelaos'un, birincisinin kızı Elektra'nın dedesidir. Yani bütün Atreus hanedanının kurucusudur. Pelops'un efsanevî, at yarışı Olimpiyat oyunlarının başlangıcı olmuştur.

Şimdi gelelim Tantalos'un kızı, İzmir'li Niobe'ye. Bu güzel kız Yunanistan'da Thebai kralı Amphion ile evlenir. Kral büyük bir müzikseverdir. Amphion'un güçlü kuvvetli ve sporcu bir ağabeyi vardır. Bu ağabey, erkeklerle yakışan erkekçe sporları ihmal ederek müzik ile uğraştığı için kardeşiyle hep alay etmektedir. Bir gün Thebai kentinin çevresine yüksek bir duvarın yapılması gerekir. Duvar için ağır taşlar taşınacaktır. Bu taşları Amphion'un ağabeyi ıhlıya ıhlıya birer birer taşımaktadır. Ama Amphion, lirini çalınca en ağır taşlar bile yerlerinden kalkarak katar halinde Amphion'un arkasına düşerler. Thebai'ye varınca Amphion'un müziğine uyarak kendiliklerinden biribirinin üzerine hoplayıp zıplayarak duvar olurlar.

İşte o Thebai kentinde Amphion ile Niobe mutlu yaşadılar. Niobe'nin yedi kız ve yedi erkek çocuğu olur. Günlük güneşlik bir Leto festivali günü, Niobe, tanrıça Leto'nun biri Apollon, öteki Artemis olmak üzere dünyaya yalnız iki çocuk getirmiş olmasına karşılık, kendisinin on dört çocuk doğurduğunu söyler. Bu sözleri işiten Leto fena halde kızarak çocukları Apollon ile Artemis'i Thebai kentinin yüksek duvarlarının üzerine uçurur ve Niobe'nin on dört çocuğunu oklar atarak öldürme-

lerini buyurur. Onlar da öyle yaparlar. İşte o zaman Amphion buna pek üzülererek kendi canına kıyar.

Niobe bütün bu ölülerin ortasında tepeden tırnağa taş kesilir, onulmaz, korkunç bir kederin simgesi olarak kalır. Yalnız iki gözlerinde dolup taşan yaşlar, yaşlı yüzünden aşağıya damlamaktadır. Rüzgâr Niobe'ye acır, onun gözyaşlarını sileyim derken, gözyaşlarını zavallı kadının anayurdu olan İzmir'e uçurur, İzmir'in yanında, Manisa dağında bir kaya vardır. Rüzgâr gözyaşlarını o kayanın üzerine taşır. O kayadan su sızar, oraya hâlâ Niobe'nin kayası denmektedir.

Dünyanın her yanında yas simgesi olmak üzere Niobe heykelleri yapılmıştır. Bir Anadolu'lu ozan, «Tanrılar Niobe'yi taşa döndürdüler, fakat sanatkâr insan tanrılara meydan okuyarak, onların taşa döndürdükleri insanın taştan heykelinde Niobe'yi yine diriltti» der.

Pelops ve Niobe efsaneleri de incelenecek olursa bu iki insanın matriyarkal bir dinden oldukları için patriyarkal bir dine inananlarca çeşitli cezalara çarptırıldıkları görülür. Pelops ceza görmemiştir. Çünkü Protestan ve Hügeno iken salt Fransa kralı olmak için Katolikliği kabul etmiş olan Navarra kralı Dördüncü Henri gibi belki din ve mezhep değiştirmiştir. Ancak Niobe'nin ceza görmesi dikkate değer. Yunan tanrılığına dönüşmemiş olan Ephesos'lu ya da İyonya'lı Artemis'in bir sürü memeleri vardır, Artemis bir çeşit Kybele'dir ve doğurucu bir anadır. Oysa patriyarkal bir toplumun Olympialı Artemis'i sonsuz-

luğa değin bakire kalacaktır. Herhalde Niobe babasının kızıydı ve belki de evlatsız kalan Hellen Artemis'ini bereket tanrıçası olarak çok memeli, Anadolu Artemis'iyle karşılaştırdığı için patriyarkal bir dinden yana olan çocuklarının öldürölmesi efsanesiyle cezalandırılmıştır.

Bu Pelops ve Niobe efsanesi, aynı zamanda Mora yarımadasında ortaya çıkan Mykene uygarlığına Anadolu'dan gitmiş olan göçmenlerin de yardımını dokunduğunu gösterir. Zaten Tirinth ve Korinth gibi «th» ile biten yer adlarının hepsi de Anadolu kaynaklıdır. Tirinth, bir Anadolu sözcüğü olan ve kule, hisar anlamına gelen tirtha sözündendir. Tiran sözcüğü de bu köktendir ve kale sahibi hükümdar demektir. Nitekim Tantalos da bir tiran idi. Bu sözcük Tirhenos biçimine girerek Etrüsklerle birlikte İtalya'nın Tirenien denizine adını verdi. Zaten Yunanistan ile Anadolu arasındaki ada bolluğu, doğudan batıya ve batıdan doğuya sürekli göçlerle atlama taşı görevini görmüştür.

Pelops parçalanıp pişirildikten sonra, Zeus'un buyruğıyla parçaları bir kazana konur. Büyük kazan kaynayınca Pelops, oradan dipdiri ve gövdesi tam olarak çıkar. Pelops öyle bir güzellikle parlar ki, Poseidon ona hemen âşık olur ve altın atlarla çekilen bir arabayla onu Olympos'a taşır. Zeus'un Ganymedes'e yaptığı gibi, Poseidon da, Pelops'u yatak arkadaşı yapar. Bu efsanenin bu biçimi alması, Yunanistan'da gulânperestliğin (oğlancılığın) geliştiğı zamana ilişkin ve Ganymedes efsanesinden sonradır.

İzmir'e kadar deniz kıyısı boyunca seyahat ettik. Şimdi biraz da doğuya, İç Anadolu'ya doğru gidelim.

Ankara'nın güneybatısında, şimdiki Polatlı'nın azıcık kuzeyinde Gordion kenti vardır. Lydia Kralı Midas'ın babası Gordios bir çiftçiydi. Bir sabah erkenden kentin alanına yük arabasıyla girdiği için Phrygia kralı oldu. Çünkü kentin büyük kâhini, o kentin kralının ertesi günü kent alanına bir yük arabasıyla geleceğini söylemişti.

Gordios hiç beklemediği halde kral olunca, yük arabasını tapınağa götürdü, oraya armağan etti. Bu arabanın okunu boyunduruğuna bağlayan ip öylesine kördüğüm edilmiş ki; onu açacak kadar marifetli olan adamın Asya kıtasına egemen olacağı yollu bir söylenti peyda olmuşmuş. Büyük İskender kördüğümü açmaya çalışmış, açamayınca kılıcını çekip kördüğümü kesmiş. (Gordion sözcüğüyle Türkçe «kördüğüm» sözünün benzerliği birçoklarını aldatmıştır.)

Yakındoğu tanrılarının nasıl yaratıldığı başka bir ciltte anlatılacaksa da kimisi Anadolu efsanelerine karışmış bulunduklarından, bunlardan burada sözetmek gerektir. Anadolu'da matriyarkal toplumun baştanrısı dişi-ydi, yani Kybele idi. Bu tanrıça Anadolu'dan hemen hemen bütün Yakındoğu'ya yayıldı. Phrygia dilinde adı Kybebe ya da Kybele idi. Hayat ve bereketin tanrıçası ve bütün tanrılarının, insanların ve vahşi doğanın anası sayılı-yordu. İşte bunun için kendisine çoğu kez «Büyük Ana!» diye yalvarılırdı.

Kybele'nin bir sürü adı vardır. Örneğin Nana, Marienna, Dindymene, Sipylene (Sipylus: Yamanlar ya da Manisa dağı demektir).

Kybele tapkısının asıl merkezi, Pessinus'ta idi. Bu kent, Sakarya ırmağının başlangıcına yakın Dindymos (Murat) dağının güney yamaçlarındadır. Kentin öreni, Sivrihisar'ın 10, 12 kilometre güneydoğusundadır. Orada harap durumda bir tiyatro vardır. Sivrihisar hemen hemen tamamıyla Pessinus'un taşlarıyla inşa edilmiştir. Burada Kybele'nin adı Agdistis idi. Bergama kralları tanrıçaya dünyanın her yanından ve özellikle İyonya'dan gelen ziyaretçileri hayran bırakan çok büyük bir tapınak yapmışlardı. Kütahya, Eskişehir ve

Afyon'da pek eski ve büyük bir sanat değeri gösteren anıtlar vardır. Bunların birinde, «Anatanrıça Kybele ile Kral Midas» yazılıdır.

Sanat yapıtlarında Kybele'de güçlü ve kuvvetli bir doğuruculuk özelliği göze çarpar. Başındaki taç, yeryüzünün bereket tanrıçası olduğu için yer üzerinde inşa edilen bir kule biçimindedir. Ephesos Artemis'i de Kybele'den pek değişmediği için, başı kuleli ve şiddetli analığını simgelediğinden de birçok memelidir. Tanrıçanın arabasına iki aslan koşuludur.

Kybele'nin kocasına Anadolu'da, Phrygia'da Attis denilirdi. Genç ve güzel bir delikanlı idi. Onu Sakarya (Sangarios) ırmağının kızı Nana doğurmuştu. Nana ak bir badem içini bağrına basarak gebe kalmıştı. Badem ağacı her ağaçtan önce kar beyaz çiçekler açtığı ve ilkbahar muştucusu olduğu kadar da, Kybele ile seviştikten sonra kışın ölen ve ilkbaharda gene dirilen Attis'i simgeliyordu.

Anatanrıçanın Sümerlerden Anadolu'ya geçtiği kesinlikle bilinmektedir. Sümerlerde Anatanrıçanın sevgilisinin adı Attis değil, Temmuz idi. (Temmuz ayının adı oradandır).

Yeryüzünü ısıtıp gebe bırakan güneştir. Belki bizce bugün aya oranla güneş daha önemlidir. Ama matriyarkal bir dünyada güneşin görevi yeryüzünü yani büyük anayı ısıtmak ve onu ürünlere gebe bırakmaktır. İşte onun için ilkbaharda doğan ve sonbaharda ya da kışın ölen tanrıdır. İlk insanlarca hayat sürekli değil ama ayrılma ve kavuşmadan oluşan bir gidiş geliş sayılırdı. Onlarca hayat arzu,

sevgi ve yırtılışın etkisinden sonra gençlikle yenileşen, yeni baştan doğan bir varlıktı.

Attis'in her yıl ölümü ve dirilmesi, bitkisel hayatın mevsimine göre sönüp canlanmasını simgeler. Attis Suriye'ye geçince adı, İbrani dilinde «Efendimiz» anlamına Adon oldu. Hattâ Tevrat ve Zebur'da tek tanrıya Adonay diye seslenilir. Bu sözü Grekler Adonis'e çevirdiler ve Adon'un sevgili Astarte ya da Astoreth'i, Aphrodite'ye dönüştürerek onu Aphrodite'nin sevgililiğine memur ettiler. Yalnız Suriye'de her yıl kışa doğru Adon'u bir yaban domuzu öldürüyordu. Bundan dolayı Samilerde domuz eti lânetli sayıldı ve tabu, yani yasak edildi.

İlkbaharda Hıdırellez ve Nevruz Sultan şenlikleri ve yine ilkbahara doğru Paskalya, yani İsa'nın yeniden doğması hep Temmuz'un doğuşu festivallerinin kalıntılarıdır. Tahtacılar gibi Anadolu'nun pek eski yerlilerinden olan Kızılbaşlar her ilkbaharda, yani Temmuz ya da Attis'in yeni baştan dirildiği ya da doğduğu günde köyün en yakışıklı delikanlısını ev ev gezdirirlerdi. Bu delikanlı, Temmuz'un doğuşunu ve kadınlarca temsil edilen Kybele'ye kavuşmasını taklit ederdi. Delikanlıya damızlık denilirdi. Bu sözcük «Temmuzluk» dan gelmedir. Yani damızlık, ister insan olsun ister hayvan, Temmuz, Adonis ve Attis'i simgelmektedir.

Bektaşî sırları gibi sır tutulan ayinler vaktiyle açıkta yapılırken, sonradan hoş görülmemesi üzerine gizli tutulan ayinlerdir. Adonis, Attis ve Temmuz yalnız Nevruz Sultanı

ilham etmekle kalmamışlardır. Hristiyanlığı yeni kabul edenler Adon'un ilkbaharda doğumu festivalinden (ki bunda pişmiş yumurtanın büyük yeri vardır) bir türlü vazgeçemediklerinden İsa'nın ölümünden sonra dirilim günü, yani Paskalya yortusunu hemen yukarda belirlemiş olduğumuz gibi kilisenin büyüklere, Adonis'in doğduğu güne rasgetirdiler.

Gelelim Kybele'nin ay tanrıçılığına: Yeryüzü sürülüp ekilmese de, hem bitkiler, hem de hayvanlar bakımından verimlidir. Kybele yeryüzünün tarımsız olarak verimliliğini simgeler. Yeryüzü ilkbaharda kızdır, sonra güneş dolayısıyla ürüne gebe kalır yazın ya da sonbaharda ürününü doğurur. İşte bundan dolayı Kybele, aynı zamanda bir ay tanrıçasıdır. Hilal biçimindeki genç ay kızlığını, dolgun ay kadınlık ve gebeliğini, küçülen ay ise analığını simgeler.

Kybele papazlarının hadım olmaları şarttı. Pessinus'ta ve başka yerlerde ayinlerde gürleyen davullar, gümleyen dümbelekler, çınlayan ziller, üfürülerek çığlıklar salan irili ufaklı çeşitli düdükler pek sürükleyici bir müzik oluştururdu. Tanrıçanın papazları ise coşkuyla, gözleri dönmüş olarak fırıl fırıl dans eder ve dönerken çözölmüş saçlarını savururlardı. Bazen ziyarete gelen delikanlılar heycana gelir ve papazların hazır bulundurdıklarını bilenmiş, büyük bıçaklarla birini kapınca, erkekliklerine ta kökünden kıyarlardı. Bu gençler papaz adayı olurlardı.

Erkekliğin Kybele'ye kurban edilmesi sevap sayılırdı. İşte bundan dolayı tam bir kökten kesiliş ve özverililiğin (insan yerine koyun kurban etmek gibi) hafifletilmiş ve simgeleştirilmiş biçimi olan sünnet, Sami ırkında gelenek oldu. Tam kökünden sünnet, Kybele'ye tapanlarda, simgesel sünnet de Sami ırkında, yani Yahudi ve Araplarda, platonik sünnet de kadınla ilişkide bulunmayan Hristiyan rahiplerinde hâlâ uygulanır.

Attis ya da Adon doğdu diye büyük şenlikler yapılır ve tanrıyı simgeleyen küçük bir heykel suda (özellikle nehirde) yıkanır. Böylece dünyada vaftiz ayininin temeli atıldı.

Adı «Hübel»e çevrilerek Kybele Mekke'ye de götürüldü ve Kâbe'ye dikildi. Yalnız, Kâbe'ye konulurken bir kolu kırıldığı için Kureyş kabilesi ona bir altın kol yaptırdı. Onun çevresinde tavaf edilirdi. Kible sözü tanrıçanın adındandır. Uhud savaşında Ebu Süfyan muzaffer olunca, «Ulu Hübel» diye naralar atmaya koyulmuştu. Hazreti Peygamber, «Allah-ü Alâ vel ecel!» sözleriyle yanıtlamıştı.

Kybele'nin Grek Aphrodite'sine dönüştüğünü belirtmiştik. Kybele, yalnız Aphrodite olarak değil, Artemis olarak ta Yunanistan'a geçti. Efes'teki Artemis Anadolu'nun Anatanrıçası Kybele'nin kendisi değilse bile, onun pek az değişmiş biçimidir ve başında Kybele'nin kulesini taşımaktadır. Başının arkasında tam ay, yani toparlak ay görünmektedir. (Kybele'nin genç ayı, dolgun ayı ve azalan ayı simgelediğini söylemiştik). Elinde ve gövdesinde bereketi simgeleyen çoğu aslan ve yılan, bir

sürü hayvan ve bir sürü meme taşımaktadır. Yunan Artemis'i bakire kalacağı için, başında alınının üzerinde ince bir hilali taşımaktadır. Artemis gibi o da derelerin, tepelerin, ormanların yani vahşi doğanın bir tanrıçasıdır, avcıdır.

Ortaya yeni bir din çıkınca, çoğu kez eski dine karşı bazı özveriler yapmak zorunda kalır. Patriyarkal baba Zeus gelirken, matriyarkal ana Kybele'ye inananlarca özveri de gerekti. Bundan ötürü Kybele, Baba Zeus'u Girit'te Diktys mağarasında dünyaya getirdi ve böylelikle tanrı anası oldu. Ephesos Artemis'ine inanmış, fakat Hristiyanlığı kabul etmiş olan Ephesos'lular, Hristiyanlığın 431. yılında Ephesos'ta toplanan ve Meryem Ana'nın sıfatlarını saptayacak olan kilise büyüklerini zorlayarak Meryem Ana'ya tanrı anası niteliğini verdirdiler. Böylece Meryem Ana, Kybele gibi tanrı anası oldu.

Roma'nın Sibyl kâhinleri Kybele'yi simgeleyen taşın Roma'ya taşınmadıkça Roma'nın Kartaca'yı yenemeyeceğini söylemeleri üzerine, büyük bir heyet, kalabalık bir filo ile gelerek Pessinus'taki Kybele taşını görkemli bir törenle Roma'ya götürerek Palatinus dağındaki tapınağa koydular. Bu taş koni biçimindeydi. Efsaneye göre, taşı taşıyan gemi Tiber nehrinde karaya oturmuş, Claudia Quinta adlı genç ve güzel bir kız kuşağını çözerek, gemiyi çekip kuşağıyla çıkarmış, yedeğe alarak Roma'ya götürmüş.

Sonraları Suriye ve Filistin'de de Astoret, Kybele gibi geniş yanı yerde, sivri yanı havada üçgen bir taşla simgelendi.

Pamphlia'da, Perge'deki (Antalya'nın biraz kuzeyinde) Artemis de böyledir. Koni biçimindeki bu taşlara Anadolu'nun Karia ve Lykia gibi güney doğusunda çokluk rasgelineydi. Hattâ bu gelenek oralardan Malta adasına bile geçmiştir. Filistin, Suriye, Güney Anadolu ve Kıbrıs adasında koni biçimindeki taşlara festival ve panayır günlerinde zeytinyağı sürülürdü. Bu arada Mekke'de Kâbe'deki Sibel putuna da yağ sürülürdü. Hazreti Muhammed, Kureyş'e karşı, «Bu putun suratına zeytinyağı sürdüğünüz zaman sinekler yapışıyor. Buna nasıl tanrı diye tapabilirsiniz?» diye bağırmasıdır.

Ne var ki; Kıbrıs'ta bugün bile Meryem Ana yortusunda hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar, oradaki yıkılmış Aphrodite tapınağının, toprak üstünde kalmış köşe taşına zeytinyağı sürmektedirler. Bu iş yapılırken Meryem Ana'ya, «Paniya Afroditessa!» diye eski tanrıça Kybele'nin Aphrodite'ye çevrilmiş adıyla yalvarırlar.

Kybele üzerine yazarken, bundan sonraki bir cilde ait olan karşılaştırmalı mitolojiye değinmek zorunda kalındı, çünkü böyle yapılmasaydı, bundan sonraki efsaneler pek anlaşılmayacaktı.

HERMES

Hermes, Anadolu'lu bir Pelasg (Pelaaj) tanrısıdır. İlkönceleri olağan bir fallos taşı ile simgelenirdi. Herodotos, Hermes'in bir fallos halinde simgeleştirilmesi geleneğinin Pelasg'lardan gelme olduğunu yazar. Hermes de, Priapos gibi, tarla sınır taşı olarak kullanılırdı. Zaten Latinlerce bir adı «Terminus», yani «sınır»dır. Sınır taşı tarlanın dışındaki yabancılara tarla sahibinin bir temsilcisi, bir elçisi sayılırdı. Greklerin Olympos tanrıları arasına karıştığı zaman Hermes de ölüme meydan okurcasına fallik mezar taşı olarak kullanılırdı. İki dünya arasında haberciliği de bundandır.

PAN

Hermes Priapos ile ne denli akraba idiyse, Pan da hem Hermes'e, hem de Marsyas'a o denli yakındı...

Çünkü Pan, Marsyas'a kadar, hem de üç telli liri icat ederek onu Apollon'a veren Hermes kadar müzikseverdir. Pan yedi düdüklü flütü icat etmişti. Bu düdük hakkındaki Sy-rinks efsanesini daha önce anlatmıştık. Burada bu efsanenin bir başka biçimini veriyoruz. (Aynı efsanenin çeşitleri önemlidir. Çünkü zamanla insanların duygularının nasıl değişmiş olduğunu gösterir.) Pan bir gün, peri kızı Sy-rinks'i kovalar, kız kurtulmak için kendini sa-za çevirir. Pan o sazdan flütü yapar ve yoksul yoksul öttürür.

Pan, Hermes'in oğludur.

Boynuzlu, belinden aşağısı keçi, saçlı sakalı karışık bir yaban ve ıssız yerler tanrısıdır. Kuş uçmaz, kervan geçmez ıssızlıklarda insanın tüylerini ürperten korku —yani panik— ondan, yani Pan'dan gelir. Kendisi dağlarda, vadilerde perileri kovalar, danslarda onlara yönetmenlik ederdi. Bir gün, Pitys adlı bir peri kızına âşık olmuştu. Poyraz fırtınası Boreas (poyraz sözcüğü bu tanrıdandır) kızı zorla elinden almaya çalışır. Yeryüzü kıza acır ve onu çam ağacına döndürür. O perinin ruhunu

simgeleyen çamlar onun için poyraz esince inler. Ama Pan'ı her zaman uykusunda gölgeler.

Plutarkhos'un anlattığına göre, İmparator Tiberius çağında yolcu yüklü bir gemi geceleyin Ege'de yol alıyordu. Anadolu kıyısının adalarına yaklaşıncı, rüzgâr birdenbire kesildi. Denizde ve çevrede çıt yoktu. Birdenbire bir ses «Tammuz! Tammuz» diye çağırdı. Üçüncü çağırışta gemi kaptanı cevap verdi. Gizemli ses, kayık belirli bir noktada kıyıya daha çok yanaşınca, «Büyük tanrı Pan öldü!» diye bağırmasını buyurdu. Gemide korkudan hepsinin tüyleri ürperdi. Söylenilen noktaya gelince rüzgâr esmekte devam ederse, ses çıkarılmadan öteye geçilmesine, rüzgâr kesilirse uyarıldığı gibi bağırılmasına karar verildi. Ne var ki; o yere varılınca rüzgâr söndü. Kaptan bütün gücü ve kuvvetiyle, «Büyük Pan öldü!» diye bağırdı. Birdenbire her yandan acı acı çığlıklar, hıçkırmalar duyuldu. Sanki bu ölümden bütün yamaçlar, dağlar, taşlar, ağaçlar etkilenmişti. Üzgündüler. İmparator, gemide bulunanların sorguya çekilmesini buyurdu. Ama bir sonuç çıkmadı. Bu olay Hristiyanlığın doğması ve eski âlemin bundan dolayı ölmesiyle ilgili göründü. Pan böylece öldü. Onunla birlikte periler, tanrılar, satirler ve santorlar hep tarihe karıştı.

Pan'ın tıpkı Marsyas gibi müzik alanında Apollon'a meydan okuması vardır. Bu müzik yarışmasında hakem Kral Midas idi.

MİDAS VE DİONYSOS

Midas Phrygia krallarının bir unvanı idi. Mısır krallarının unvanının Pharaoh veya Firavun olduğu gibi.

Asma ve Şarap Tanrısı Dionysos (Trako-Frig dilinde «dio» gök demektir. Bu sözcükten Şarap Tanrısına o dilde «dionis» dendi. Grekçe Dionysos'a çevrildi. Bakkhos Anadolu'lu Lydia dilinden adıdır. Etrüskçe adı «Fuf-lun»dur.) çocukluğunda ihtiyar ve bekrî bir satir olan Silenos'un himayesine verildi. (Silenos ihtiyar satirlere verilen genel bir addır. Silenos'lar ihtiyar, ama akıllı ve müzik ustasıdır.) Dionysos büyürken satir Silenos, peri kızı İno ve dokuz sanat perisi Müz'ler ona hocalık ettiler. Hep birlikte diyar diyar gezdiler. Dionysos arıcılığı ve asma yetiştirmeyi öğretirdi. Bir gün Dionysos yine, yurdu Anadolu'da geziyordu.

O gün Dionysos'un takımı kalabalıktı. Bir çok Silenos'lardan başka Bakkha'lar orman, dağ ve göl perileri, çobanlar, çoban kızları ve yok yoksul köylüler vardı. Ellerinde yapraklı bir asma dalıyla sarılmış ve ucuna bir çam kozalağı takılmış bir tahta çomak (thyrsos) taşıyorlardı. Başta Dionysos yürüyordu. Bütün kabile çılgın rakslarında topuklarını yere çarparak yeryüzünü titretiyordu. O mükemmel gövdeler hızla ilerlerken «Evohe! Evohe!» (Za-

Bir Maenad, «Evohe! diye bağıyor.

fer! Zafer!) diye o tatlı çağırışlarıyla dağları ve vadileri angılandırıyorlardı.

(Dionysos Semele adlı kızıdan doğmuştur. Kız Zeus'u tanrısai şanıyla görmek istemiş ve tanrı bütün parlaklığıyla kendini gösterince yanmıştır. Zeus, kızın rahmindeki çocuğu gelişsin diye kalçasına gömmüş. «Semelo» Phrygia dilinde toprak demektir. «Pan» sözcüğü de yine bu dilde «yer» anlamındadır. Dionysos,

iki kez gömülü kaldığı için «dithyrambos» denir. «Dithyra» Phrygia dilinde hem «gömülü», hem «mezar» demektir.)

Kral Midas'ın bahçeleri güllerle doluymuş. Zavallı bekrî Silenos, Dionysos kafilesinden ayrılarak bu güllerin arasında sızmış. Oradan geçen köylüler onu orada görmüşler ve gerdanına —alay olsun diye— çiçekten çelenkler taktıktan sonra Kral Midas'a götürmüşler. O Silenos'u on gün ağırladıktan sonra Dianysos'a geri vermiş. İşte o zaman pek memnun olan Şarap Tanrısı, Midas'a, «Dile ne dilersen» demiş. O da her tuttuğunun altın olmasını istemiş. Dionysos, Midas'ın dilediğini bağışlamış. Artık Midas'ın her tuttuğu altın oluyormuş. Ama karnı acıkınca ağzına götürdüğü lokma da altın olmuş. Açlıktan öleceğini anlayan Midas, tanrıdan bu ihsanını geri almasını yalvarmış. Dionysos ona Paktolos ırmağında yıkanmayı salık vermiş (Gediz nehrine, Sardis yanından akan bir ırmaktır).

Kral ırmağa dalıp yıkanınca ırmağın kumları altın sarısı olmuş.

Pan ile Apollon'un müzik yarışması, Anadolu'da, Bozdağ'da (Tmolos dağı) yapıldı. Hakem Kral Midas ile dağ tanrısı Tmolos idi. Tmolos, dağın en başat yerinde oturdu ve iyice işitebilmek için kulaklarını parmağıyla orman ağaçlarından temizledi. İşaret verilince Pan, yedi düdüklü Syrinks'e üfledi. Ağaçlar, dağ hayvanları hayran hayran dinlediler. Ondan sonra Tmolos dağı başını güneş tanrısı Apollon'a eğdi, ağaçlar da onunla birlikte eğildi. Apollon alnı Parnassos dağının defne yap-

raklarıyla çelenkleşmiş olarak yavaş yavaş ayağa kalktı. Tira alı ile boyanmış olan harmoniyesi yerleri süpürdü... Sol elinde lirini tutuyordu; sağ eliyle tellere dokundu. Müzikle kendinden geçmiş olan Tmolos dağı, zaferi Apollon'a verdi. Bu hükme Kral Midas itiraz etti. Apollon bu kadar duygusuz kulakların insan kulağı biçiminde kalmasına izin vermemek, onları eşek kulağına çevirdi. Tüylenip uzayan kulaklar köklerinden oynuyor, dikiliyor, sağa sola dönerek, başının üzerinde birbirine şak şak diye vuruyorlardı.

Kulakları görünmesin diye Kral Midas geniş ve yüksek bir taç yaptırıp kulaklarını içine sakladı, ne var ki, saçları uzadığı için bir berber çağırmak zorunda kaldı ve kulaklarının eşek kulağı olduğunu kimseye söylememesini tembih etti. Bu sır berbere ağır geldiği için ıssız bir yerde bir taşı kaldırıp, deliğine «Kral Midas'ın eşek kulakları var» diye fısıldadı ve gene taşı örttü. Orada büyüyen bir kamyş, bu sırrı saklayamadı. Kuruyunca esginlere iletti. Esginler de, «Kral Midas'ın eşek kulakları var!» diye herkese ilân etti.

Dionysos çoğu kez genç ve güzel bir delikanlı olarak gösterilir. Sözde onun öldüğünü görende keder kalmıyordu. Hattâ insanın çıldırtıcı bir neşeyle dans edesi geliyordu. Ona yapılan bazı dualarda «Dionysos dağlardan gel, bizlere yitirmiş olduğumuz eski gülüşlerimizi ver!» denirdi. Biribirlerini öldürmeye kalkışanlar, Dionysos'u o galip gülüşüyle görünce, sanki yaramazlık ederken yakalanan çocuklar gibi birbirinden utanırlarmış.

KYKLOP'LAR

Bu tek gözlü duvarcı ve işçilerden asıl Lykia'ya (Antalya taraflarına) geldiğimizde sözedilecekti. Çünkü bunlar Lykia'lıdır. Ne var ki, Eurepides bunları Dionysos'un efsaneleriyle karıştırdığı için Kyklop'lardan burada söz ediyoruz.

Avrupalılar kendi uygarlıklarının başlangıcını bulmak için yaptıkları kazılar sonunda Mora yarımadasının Anadolu'ya bakan tarafında, örneğin Tiryns ve Mykene kentlerinde İsa'dan Önce Onaltıncı Yüzyıla ilişkin Kyklop duvarları denilen pek büyük (ve hiç onarılmamış) taşlarla yapılmış kent duvarları buldular. Bu çeşit duvarlar, Hitit başkenti Hatusas'da (Boğazköy), İzmir, Troya ve Anadolu'nun başka yerlerinde çoktur. Bu duvarlar Homeros'tan çok önceki çağla ilgilidir. Kyklop'lar Mora'ya Lykia'dan çağırılmışlardı.

Kyklops (Kiklos = daire, ops = göz) tek ve toparlak gözlü demektir. Sözde, Kyklop'ların alınlarında bir tek göz varmış. Örneğin Homeros'un öteki büyük yapıtı *Odyссеia*'da Kkyklop Polyphemos öyledir. Kyklop'lar belki Hitit kabartmalarındaki insan yüzlerinde olduğu gibi, yüzlerin profilden (yani tek gözlü) görünmelerinden ileri gelmiştir. Zaten bu ilkel yapıtlarda gözler kocaman ve toparlak

yapılır. (Belinden üstü insan, belden aşağısı at olan «santor»ların ve bellerinden sonrası balık olan deniz kızlarının ve erkeklerinin bulunduğuna ilişkin eski inanç belki de aşağıda anlatacağımız gibi olmuştur. Pek eski zamanlarda, örneğin balıkçılık gibi bir sanatla uğraşanlar ayrı bir ocak, bir «birlik» kuruyorlardı; tıpkı Türk Yörüklerindeki Karakeçili ve Akkoyunlu aşiretleri gibi. Pek eski vazolarda santor'lar tepeden tırnağa profil resmedilmişlerdir. Ayaklar insan ayağıdır. Yalnız, arkalarında bir beygirin art ayakları görülür. Bu resimleri görenler santor'ları üstü insan altı beygir sanmışlardır. Artlarında bir balık kuyruğu resmedilen balıkçılar birliğine üye olanlar da bellerine dek insan, alt tarafları balık sayılmışlardır).

Devler Olympos tanrılarına saldırınca Kyklop'lar tanrılara yardım etti. Apollon'un oklarını, Zeus'un devlere fırlattığı şimşekleri bile onlar yaptı. Bu Kyklop'lar işçi tanrı topal Hèphaistos'un buyruğunda çalışırdı. Yalnızca tanrıların silahlarını yapmakla kalmaz, oturdukları tahtları, içtikleri kevser şarabı kupalarını imal ederlerdi. Etna yanardağının altında çalışırlardı. Etna yanardağının dumanları onların demirhanelerinden çıkardı. Tanrılarla devler arasındaki büyük savaşta, bir ara, az kalsın alt olacaklardı. İşte o zaman Kyklop'lara, Apollon bile çabuk ok dövüp yetiştirmelerini yana yakıla yalvarıyordu.

SARDİS

Şimdi Lydia'nın başkenti Sardis'e gelelim. Apollon ile Pan arasındaki müzik yarışmasını anlatmıştık. Sardis, İzmir'in yetmiş seksen kilometre doğusunda Bozdağ'ın (Tmolos) eteğinde yükselen büyük bir kentti. Para, İsa'dan önce Yedinci Yüzyılda ilk önce orada basıldı. Kent kalıntılarının içinden hâlâ, altın kumlu Paktolos (Sart) çayı akar. Karşısında Bintepler diye anılan irili ufaklı seksen kadar toprak mezar (tümülüs) dağ gibi toprak yığınları halinde yükselir. Bunların, altmış metreyi bulan en yükseklerinin Lydia kralı Alyattes'le ilintili olduğunu Herodotos yazar.

HERAKLES

Herakles'in (Hercules) kökenini, Mezopotamya'da Sümerlerin Gılgamış efsanesinde aramalı. Bu tanrı, batı gezisinde uğradığı ülkelerin anlayışına göre, kahramanca işler başardı. Kilikya'da (Tarsus ve İvriz'de) adı Sandan idi. Her yerde olduğu gibi burada da aslanlar paralayıcı ve aslan postu giyici pek güçlü kuvvetli bir pehlivandır. Grekler Herakles'in görmüş olduğu çeşitli işleri birleştirerek, tanrının hayatını karmakarışık ettiler. Çeşitli Herakles'lerin ortak özelliği, sonunda ateş üzerinde yanmaktır. Yunanlıların Herakles'i, yandıktan sonra gök gibi gürleyerek bulut halinde göklere çıkar.

Herakles Olympos'a gelince, Zeus'un şarap dağıtıcısı Hebe ile evlenir. Zeus Hebe'nin yerine Ganymedes'i alır. Hebe Hitit tanrıçası Hepa'dır. Hepa Filistin'e varınca Havva olur. Çünkü Sami dillerinde «p» harfi ya «b» ya da «v» harfine çevrilir. Havva Ürselim (Kudüs) in koruyucusu Adem denilen yarı tanrıyla evlendirilir. Bu değişimler **Anadolu Tanrıları** * adlı kitabımızda ayrıntılarıyla vardır.

Eski tarihte hem ruhanî, hem de cismanî yetkiyi kendinde toplayan hükümdarlardan kendilerini yakmış oldukları bilinenler, Bir:

* Bilgi Yayınevi, 1983.

Saradanapalüs'ün kadeşi. İki: Ninova'da kendini yakan son Asur kralı Sarakus. Üç : Kartaca'da Hamilkar. Dört: Semiramis. Ve beş: Sardis'te Lydia Kralı Krezüs (Kroisos). Krezüs kendisini Herakles soyundan sanıyordu. Çünkü Herakles, görülecek kahramanca serüvenler ve işler peşinde dünyayı dolaşırken Lydia'ya varmış, Lydia kraliçesi, dünya güzeli Omphale'yi orada görmüştü. Bu güzel kadına âşık olan Herakles, kahramanca işler görmekten vazgeçerek kendini zevk ve eğlenceye vermişti. Kraliçe Omphale, Herakles'in aslan postunu giyer ve elinde kahramanın varyoz ağırlığındaki sopasını tutardı. Herakles ise kadın giysileri giyer, küpeler takınır ve kraliçenin hizmetçi kızlarıyla birlikte gergef işler, dantela örer ve buna benzer hanım kızımsı marifetler yapardı. O kadar ki; bazen Omphale öfkelenir de mini-mini terliğiyle ayı gibi zebellah boylu kahramanı döverdi. Herakles ise, tüysiklet, çıtıpıtı bir bayanmış gibi, «Of! Ay!» ederek üzülür, büzü-lürdü.

Omphale'nin Herakles'ten üç oğlu oldu. Bunlar Lydia'nın Heraklid soyunu kurdular. İş belki de böyle değildi. Heraklid'ler Hitit kökenli bir hanedan olabilirler.

Heraklid'in son kralı Kandaules idi. Onun ölümüyle soyunun sona erişini Herodotos şöyle anlatır:

«Kandaules yaşlanıp bunadıktan sonra karısına âşık olur, dünyanın en güzel kadınına malik olduğunu sanır. Kral, mızrak taşıyıcılarından Gyges adlı bir adamı çok severdi. Kandaules ciddî hü-

kümet işlerini bu adamla konuşurken, karısının güzelliğinden sözaçar ve karısını pek överdi. Kandaules bir gün hasta iken Gyges'e şöyle der:

«Gyges, ben karımın güzelliğinden sözettğim zaman sözlerime inanmadığını sanıyorum. Çünkü insanoğlunun kulakları, gözlerinden daha inançsızdır. İşte bundan dolayı onu çıplak görecekt biçimde hareket et.»

Ama Gyges:

«Ey efendim! Bana ne yakışksız şey teklif ediyorsunuz. Ben efendimin hanımını nasıl çıplak görebilirim?» diye bağırır. Ancak Kandaules'in buyruğuna boyun eğmek zorunda kalır. Gyges'i kral, yatak odasına gizler ve adam, sözümona kiralıçe tarafından görülmeden kraliçenin soyunduğunu görür. Ne var ki, odadan yavaşça sıvışırken kraliçe görür. Kraliçe ses çıkarmaz; ama ertesi günü Gyges'i çağırır ve ona ya kralı öldürmesini ya da kendisinin öldürüleceğini bildirir. Gyges kralı öldürmeyi yeğler ve kraliçe ile evlenerek kral olur.»

Eski Sardis Heraklid krallarından biri, Sardis Akropol'unun duvarları yapılırken tepenin bütün çevresi üzerinden bir aslan postu sürüklemiş. Yalnız, tepenin bir yanı o kadar sarp imiş ki, oradan bir insanın çıkması olanaksızmış. Oraya postu götürememiş.

Ne var ki; kenti kuşatan İranlılar oradan içeri girmişler. Aslan postu gezdirmekle kral,

kenti aslan tanrı Herakles'in koruyuculuğuna alıyordu.

Herodotos'a göre İran kralı Sirüs, Sardis'i zapteder; Kral Krezüs'ü tutsak alır ve kralı yaktırmaya kalkışır. Ama baskın bir yağmur ateşi söndürür.

İranlılar ateşi kutsal sayarlardı. Ölü bir gövdenin ateşle temasa getirilmesi onlarca günahların en büyüğü idi. (Yemek pişirmek için yapılacak bir sürü ayinler vardı) Bu söylenti, Timurlenk ata bineceği zaman Beyazid'i atın yanında iğdirip, onu binek taşı gibi kullandığına ilişkin uydurma türündendir. Bu olayı kırk yıl sonra kaydeden ozan Bakhilides, Kroisos'a tutsaklık ağır geldiği için, bir yere odun yığdığını ve karısı ile çocuklarını alıp odun yığınının üzerine çıktığını, ama ateş yakılınca Zeus'un gür bir yağmur yağdığını, altın kılıçlı Apollon'un da yetişip Krezüs'ü göklere çıkardığını yazar. O zamanlar yaşamış olan bir vazo ressamı, Krezüs'ü odun yığınları üzerinde acı bir ölümle karşılaşan bir adam gibi değil, tahtının üzerine vekarla kurulan bir hükümdar halinde resmetmiştir. Bundan ötürü, sonun ağırlığı karşısında Krezüs'ün o zamanın anlayışına göre bir hükümdar, hattâ bir tanrı, bir Herakles olarak ölmeye kalkıştığı yargısına varılabilir.

Buraya Krezüs ile Solon efsanesini kaydetmeli! Solon Yunanistan'ın pek hakîm bir yasa yapıcısıydı. Zenginliğiyle ünlü Krezüs'e konuk olmuş. Kral ona hazinelerini gösterdikten sonra, dünyanın en mutlu adamının kim olduğunu sormuş. Solon fakir yaşamış ve

mutlu ölmüş birkaç Atina'lı'nın adlarını saymış. Krezüs bu yanıtta öfkelenmiş. Solon, bir insanın hayatı sona ermeden mutlu olup olmadığının belli olamayacağını söylemiş. Krezüs tutsak edilip Kirus'un buyruğuyla yakılmak üzereyken, üç kez acı acı «Solon! Solon! Solon!» diye Atina'lı'nın adını çağırmış. Kirus bunun nedenini sordurtmuş. Krezüs Solon'un söylemiş olduklarını anlatınca, Kirus kendisinin de sonunun kötü olabileceğini düşünerek Krezüs'e iyi ve insancıl muamelede bulunmuş.

Bu masal bir uydurmadır. Çünkü Solon ile Krezüs ayrı ayrı zamanlarda yaşamışlardı.

Tutsaklıktan kurtulmak için kendilerini yakan hükümdarlar neden daha kolay ve acısı daha az bir ölüm seçmiyorlardı? Çünkü söylediğimiz gibi, ateşin o eski zamanlarda, yeniden dirilişe sebep olacağı sanılıyordu. Tanrılar tarafından kendilerine ölümsüzlük bağışlanmak isteyenler yakılırdı.

Kilikyalı Herküles'in belirtileri aslan ve labris (iki yüzlü balta) idi. Bu iki belirticiye Sardis'te de rasgelineyor. Efsanelerin kraliçesi Omphale'den ta Kandaules'e kadar bu belirteçler Lydia krallarının kutsal belirtileri olarak tanınırdı. Gyges kral olduğu zaman bu simgeleri Güneybatı Anadolu'da, Karia'daki Zeus'a armağan gönderdi. Ondan sonra Karia Zeus'u Labrandeos sanını aldı. Şimdi orada, Labranda öreninde kazılar yapılmaktadır.

Bu labrislere Etrüsklerde rasgelineir. Etrüsk labrisleri bir demet demir çubukla sarılı olurdu. Çift ağızlı ve demetli baltalar büyüklük belgesi olarak Roma prokonsüllerinin önün-

de yürüyen liktör'lerce taşınırdı. Demete İtalyanca «faşıyo» denilir; «faşist» sözcüğü buradandır.

Tanrı, hükümdar ya da onu simgeleyen bir put yandıktan sonra, tanrı ya da hükümdarın yeniden dirilmesi, Anadolu'nun birçok yerinde ayinler ve şenliklerle bayramlanırdı. Bu bayramlar Sardis'te tamamıyla kente uygun bir özellikte olurdu. Til denilen yerel bir kahraman şenliklerle dirtililirdi. Sözde, Til denilen kahramanı büyük bir yılan ısırp öldürmüştü. Bu cinayeti işleyen yılan Mamasen denilen başka bir kahraman tarafından öldürülür. Bunun üzerine yılanın dişisi ağzında bir safran çiçeği olarak gelir ve ölü yılanı koklatınca, yılan dirilir. Bu olayı gören Til'in kızkardeşi Moir, hemen o çiçekten bir tane koparıp kardeşi Til'in burnuna tutar. Til yavaş yavaş esner, gözlerini açar, yattığı yerden kalkarak dirilir.

Lydia'da bu olayı kutlayan şenliklere «Altın çiçek bayramı» denirdi. Bu altın çiçek, Lydia sikkelerinde bir altın dal olarak gösterilir.

İzmir'in 40 kilometre güneyinde Kolophon denilen anlı sanlı bir kent vardı. Dokuma ve örmede pek usta genç ve güzel Lydialı bir kız oturuyordu orda. Kızın el işlerini görmek için göllerden, ormanlardan, dağlardan göl, orman ve dağ perileri gelirlerdi. Kızı işlerken görenler hayran olurlardı. Kız, işlenmemiş yünü eline alınca uzun ve çevik parmaklarıyla çarçabuk evirip çeviriyor ve bulut kadar yumuşak ve hafif bir yumak yapıyordu. Herkes ona, «Örmeyi tanrıça Athena'dan mı öğrendin?» diye soruyordu. Çünkü tanrıçalar arasında Athena, örücülüğü ile ünlüydü. Kız bir gün sinirlenerek: «Ne Athena'sı matenası? Ben kendim öğrendim!» dedi. Bu sözler kulağına varınca Athena fena halde öfkelendi ve Kolophon'a gelerek kızla dokuma yarışmasına girişti. İkisi de tazgâhları başına geçtiler. Yanlarında gökkuşağı renkli ince tireler —aralarında altın ve gümüş teller de vardı— dizboyu yükseliyordu. Athena, Atina kentine sahip çıkmak için Deniz Tanrısı Poseidon ile yaptığı yarışmanın resmini dokuyordu. Kim daha çok hizmet edebilirse kente o sahip çıkacaktı. Poseidon bir at yarattı. Athena ise bir zeytin ağacı. Kente Athena sahip çıkmıştı. Lydialı kız ise tanrıların zamparalıklarının resimleri-

ni dokuyordu. Örneğin, Zeus'un bir kuğu kuşu kılığına girerek genç ve sarışın Europa ile aşklarını. Athena, kızın yaptıklarını görünce büsbütün kızdı, genci fena halde dövdü. Sözde, Athena sonradan kıza acıdı da, asılı durduğu yerde onu bir örümceğe (Arakhne) çevirdi.

Anadolu kıyısında Kolophon ve Miletos kentleri, dokuma kumaşları ve renkli yünleri ile ünlüydü. Bu kentlerin Akdeniz'de, Karadeniz'de birçok kolonileri vardı. Tarihten önceki çağlarda dünyanın kadın giyimi modasını farbelalı eteklikleri ve benzerlerini, bu kentler saptıyordu. Bu kentlerin endüstrisini Atina kısıkanıyordu. Son sıralarda Girit'te yapılan kazılarda Anadolu Miletos'unun Girit'teki ana kenti öteki Miletos'ta, üzerinde örümcek kabartması taşıyan mühürler ve sikkeler bulunmuştur. Bu buluş bu efsaneyi anlatır.

MARSYAS - APOLLON MÜZİK YARIŞMASI

Birisinin portresini yapan ressam yüze göre bir taban boyar. Anadolu'da taban (zemin) —o taban ister dağ, orman, deniz ya da ırmak olsun— yaratılış tarafından çoktan yapılmış. O güzel zeminlere göre varlıkları da —yani perileri de— insanlar yaratmış. Naiad'lar akarsular, pınarlar ve çeşmelerin, Oread'lar ulu dağların, yüksek dorukların ve derin mağaraların, Nereid'ler ise denizlerin perile-riydi. Bu üç çeşit peri kızlarının üçü de ölüm-süzdü. Bir de Dryad denilen orman perileri vardı. Bu periler ağaçların ruhları sayılırdı ve doğallıkla ağaçla birlikte yaşayıp ölürlerdi.

Bu peri kızları türkü çağırırlar, bazen tanrı Pan ile, bazen de yalnız raksederlerdi.

Oread'lar, tavanlarından istalaktitler (sarkıtlar) sarkan ve ağızları mersin ağaçları ve as-malarla sarılı derin ve serin mağaralarda doğa tanrısı Pan ile birlikte yaşarlardı. Yamaç-larda Artemis ile birlikte ava çıkar, galaklı ge-yiklere ve azılı yabandomuzlarına oklar şalar-lardı. Bir doruktan başka bir doruğa yırtıcı kuşların çağırışları duyulunca «Oread'lar biri-birine sesleniyor» denilirdi.

Pınar ve çeşme peri kızları çoğunlukla du-ru sularda yaşarlar, yıkanır, çağlar, suları kö-

pürtürlerdi. Uzaktan uzağa çağlayanlardan işitilen şırıltı Naiad'ların kahkahası idi. Yaramaz Pan onları kovalayıp da çıplak sağırlarını çimdiklediği zaman çığlıklar saldıkları olurdu. Aydın'ın güneyinde Çine çayı vardır. Söylenceye göre bu çay Naiad'lar tarafından şöyle yaratılmıştır:

Marsyas adlı bir müzikçi, Anadolu'nun Isparta dolaylarında Phrygia'nın Selene (Kelainai) kentinde doğdu. Kendisi Phrygia havalarını bestelemiş ve yurdunun Dionysos gibi, Pan gibi, tanrılarına ilâhiler yazmış olan Higyaniş'in oğludur.

Marsyas dehasıyla gaydanın çeşitli düdüklerinden çıkan sesleri, flütte delikler açarak bir tek düdükle öttürmenin yolunu bulmuştu. Bu flüte (ki «ney»in atasıdır) Phrygia flütü adı veriliyordu. Bu flütün yedi deliği vardı. Üç telli Grek lirine oranla kromatik notalı üstün ve gelişmiş bir müzik aygıtıydı. Efsaneye göre Marsyas kaval çalan keçi ayaklı bir satirdi. Sözde, tanrıça Athena flütü icat etmiş, ama çalarken yanaklarını şişirdiği için onu kaldırıp atmıştı. Marsyas onu bulmuş ve çalmaya koyulmuş. Marsyas, sevgilisi Attis'in ölümü acısıyla yüreği sızlayan tanrıça Kybele ile birlikte Anadolu'yu diyar diyar gezmiş, her yerde büyük ana Kybele'nin «Ana» ilâhisini flütünün o yoksul sesiyle hazin hazin çalıp durmuş. Böylece gurbette gezerken Nysa kentine varmış. (Bu kentin yıkıntısı Aydın'ın Sultanhisar'ının kuzeyindeki sırtlarda görünür.) Marsyas orada tanrı Apollon'a rasgelmiş ve o tanrıya müzikte meydan okumuş. İkisi bir müzik

yarışmasına girmişler. Marsyas flüt, Apollon da lir çalmış. Lydia kralı Midas ve güzel sanatları koruyan dokuz peri hakemlik etmişler.

Kral Midas, birinciliği, yurttaşı Marsyas'a verdiği için kulakları Apollon tarafından eşek kulağına döndürülmüş. Apollon Marsyas'a fena kızdığı için onu bir ağaca bağlamış ve derisini yüzmüş. O deri ya da deri sanılan başka bir deri tarihî zamanlara kadar Selene (Kelaînai) kalesinin eteğinde —Büyük Menderes'e kavuşmak üzere— köpükle akan Çine çayının kaynağındaki bir mağarada asılı dururmuş. Söylentiye göre, ölüm bile Marsyas'ın müzik duygusuna ket vermemiş. Yurdu Anadolu dağlarından flütün sesi bir gelinkuşağı gibi çözülüp akınca Marsyas'ın derisi ürperir ve tiril tiril titrermiş. Bugün bile kışın Çine çayı kayalar arasından dupduru bir kargaşalık halinde taşar.

Apollon Marsyas'ı güç hal ile yenebilmişti. Apollon'un Marsyas'a karşı gösterdiği hoyratlık, satirin ustaca karşı koymasına Apollon'un ne derece hayret etmiş ve öfkelenmiş olduğunu gösterir. Sözde, öfkesi geçince Apollon vahşetinden pişman olarak lirinın altın tellerini kendi eliyle parçalamış ve parçaları Marsyas'ın flütüyle birlikte Dionysos'a kutsal olan bir mağaraya bırakmış.

Marsyas'ın flütünden yoksun ve öksüz kalan akarlar, pınarlar ve çeşmeler perilerinin, gözyaşlarıyla, Marsyas nehrini (Çine çayı) teşkil ettikleri söylenir.

İsa'dan 460 yıl önce heykeltraş Miron tarafından yapılmış bir heykel grubunda Mars-

yas ile tanrıça Athena görünür. Bu iki heykel yirmi yüzyıldan beri biribirinden ayrılmış bulunuyorlardı. Şimdi biribiriyle birlikte dans ediyorlar. Miron'a kadar bir tanrının dolayında ancak bir kahraman dansederdi. Oysa Miron'un bu heykelinde Marsyas ile tanrıça (hem de insan zekâsını temsil eden tanrıça Athena) birlikte dansederler. Bu raks Anadolu'nun Dionysos orestrikinden esinlenir. Çünkü çoğunlukla Anadolu'da bir Satir ile bir Mainad (Bakkhant) çift olarak dansederdi. Heykelde Marsyas'ın gövdesinin geri atışı daha belirgindir. Böyle davranmakla Marsyas tanrıçayı dans veznine çekmeye gayret etmektedir. Athena'nın ayağı geriye doğru kayarken, eteğini bütün bir zarafetle çekmekte ve yavaş yavaş kalçalarının üzerinde dönmektedir. Eski bir efsaneye göre, Apollon tarafından derisi yüzülen Anadolulu sanatçı Marsyas'a tanrıça tamamiyle ayak uydurmaktadır. Bu preklasik heykelde, ne klasik Athena'nın asık suratı, çatık kaşı, ne de Satir'in hayvanî ve hoyrat bir ifadesi vardır. Tam tersine yüzünde merak, tecessüs, hayranlık ve derin düşünce vardır. Marsyas burada adeta bir filozoftur. Bakışı, âlemin ve insanların gizlerinin üzerine eğilen içten bir sorudur. Nedir? Nasıl? Ve niçin? Athena ise vakarına rağmen gülümser. Bu heykelde, kaynağı o zaman Anadolu'da olan derin bir hümanizm ve natürizm görünür.

Hesiodos, «Akarlara, çaylara ve nehirlere bir dua okumadan ve ellerinizle yüzünüzü onların serin ve hoş sularıyla yıkayıp temiz etmeden geçmeyiniz» der. Amaç su perilerini

hoşnut etmektir. Kurak Anadolu'da ekmek, topraktan çok sudan hasıl olduğuna göre, sular kutsal sayılırdı. Olympialı tanrılar bile korkunç Stiks ırmağı üzerine yemin ederlerdi. Nehirlerin çoğu çimenler üzerine yan gelmiş ihtiyar birer erkek tanrı olarak temsil edilirdi. Nehir doğrudan doğruya denize akmyorsa nehir tanrısı dişi, yani bir tanrıça olurdu. Bunlar sularını mükellef bir testiden (amfora) akıtırlardı. Testinin az eğik veya çok eğik oluşu nehrin yavaş ya da hızlı aktığını gösterirdi.

Anadolu akarsuları arasında Naiad'larıyla birlikte büyüklenenler, Çanakkale'ye akan Skamandros (Menderes), Bergama'dan geçen Kaikos (Bakırçay), Phrygialı Sangarios (Sakarya), İzmir körfezine akan Hermos (Gediz), Skamandros (Büyük Menderes) ve Kaystros (Küçük Menderes)tur. Efsaneye göre Herakles susamış, İda dağının (Kazdağı) eteklerini kazmış ve Skamandros nehrini akıtmış. Bu nehrin sularında yıkanan kadınların saçları sararmış.

Troya savaşında Skamandros kabarıp köpürür ve Akha'ların üzerine saldırır, Akhilleus bile boğulmaktan korkar. Sevgi tanrıçası Aphrodite, sonradan Roma'nın kurucusu olacak Aeneas'ı Skamandros kıyısında dünyaya getirdi. Bütün Troya yöresinin kızları, gerdek gecelerinin arifesinde Skamandros sularında uğurlu Naiad'larla (su perileri) yıkanırlardı.

Suları akıtanlar, nehir tanrıları idi, ama akmakta olan suları Naiad'lar idare ederdi. Bu periler Dionysos'un rahibeleri sayılırdı. Satirlerin de anaları oldukları sanılırdı.

Şimdi gelelim Nereid'lere. Bunlar tanrı Nereus'un kızları sayılırdı. Bunların arasında Thetis adlı o kadar güzeldi ki, Zeus bile onunla evlenmeye kalkıştı. Amphitrite adlısı ise Deniz Tanrısı Poseidon'un karısı idi. Nereid'ler kıyıdan, yani topraktan hiç görünmezlerdi. Ne var ki, Adalar Denizinin tek bir şemsiye biçimindeki çamı ile gölgelenmiş minimini adacıklarına çıkarlardı. Böyle adacıklar sanki, biricik ağaca saksı olsun diye koyu çelik mavisi Arşipel'in üzerine konulmuştu. Yunuslar bir sedef kabuğuna uzanmış Amphitrite'yi denizin yüzünden çekerlerken Nereid'ler de denizi apaçık göğüsleriyle karlar gibi köpürtürlerdi. Sabahları esgin (rüzgâr) alınca cam gibi durgun denizin yüzünde, koyu mavi, ley-lâkî yol kilimleri gibi yol yol uzanan çizgiler, Amphitrite'yi saran kalabalık Nereid kafilesinin müzik, renk, sevgi ve sevinç halindeki geçitlerinin engin üzerinde bıraktığı izlerden başka birşey değildi.

Bütün bu dağ, ırmak ve deniz perileri güzel Anadolu dağlarının, akarlarının ve kıyılarının esinlediği imgelerdi. Bunlar altın çağının tatlı düşlerinden yapılma oldukları için mad-dî çıkar güden yüzyılımızda bu periler mavilerde eriyip mavi olup gittiler ve artık onlar dağda, taşta ve denizlerde —kısacası تنها ve ıssız yerlerde— yalnız parayı gören gözlere artık görünmez oldular.

EROS İLE PSYKHE BALAT (MİLETOS)

Büyük Menderes'in Arşipel'e aktığı yerin yanında, Ege Denizinin mavi dalgalarıyla sarılı Miletos yarımadası uzanır. Orada bir krallık, birbirinden güzel üç kızı vardı. Büyük iki kızı isteyen isteyeneydi. Kızlar hemen evlendi. En küçükleri Psykhe, kardeşlerinden güzeldi, ona karşı sevgiden daha öte bir şey —derin hayranlık— duyuluyordu. Hemen hemen herkes ona, bir tanrıçaya tapıldığı gibi tapıyordu. Artık Güzellik Tanrıçası Aphrodite'nin iki beyaz memesi üzerine değil de Psykhe'nin başı üzerine yemin ediliyordu. Aphrodite tapınağına dönüp bakan yoktu. Ona artık ak güvercin ve kumrular getirmiyorlardı. Mihrabında yakılan kurbanların dumanı heykelinin önünde tellenmiyordu. Tanrıçanın önünde yalnız eski kurbanların soğuk külleri yığılıyordu. Bu hale Aphrodite çok kızdı. Oğlu Eros'u (Latince Cupidon ve bazen de Amor) çağırırdı. «Şimdi git! Bana meydan okuyan o şıfıntının göğsüne sevgi okunu sapla. Amma şıfıntı yakışıklı bir delikanlıya değil, fakat insanların en çirkinine âşık olarak rezil olsun» dedi.

Eros kanatlarını pırıldatarak uçtu, lâkin kızı görünce hayran kaldı, yanlışlıkla oku kendi yüreğine işletti ve kızın deli divane âşığı oldu.

Psykhe'nin babası, kızı bir isteyen çıkmadığını görünce bir kâhine başvurdu ve ondan ne yapılması gerektiğini sordu. Apollon'un bir papazı olan kâhin, kızın, gece yarısı Miletos'un kuzeyindeki Samson (Mikale) dağının bir uçurumunun kenarına götürülmesini ve orada kıza koca olarak büyük bir yılanın gelip onu alacağını söyledi. Baba ve ana ağlaya ağlaya çocuğu uçurumun kenarına götürdüler.

Ne var ki, kız orada dururken, rüzgârın en güzeli, masmavi ve tatlı Meltem (Zephyros) kanatlarıyla yelpazeleye yelpazeleye geldi ve kızı —tatlı bir düş görüyormuş gibi— kaldırıp yumuşak bir çimenliğin üzerine götürüp bıraktı. Kız uykuya dalmıştı. Uyanınca kuşlar cıvıldıyordu. Gönül açıcı bir yerdi orası. Kızın az ötesinde küçük ve dupduru bir gölün üzerinde hayal sarayı imiş gibi bir yapı yükseliyordu. Oradan tatlı sesler Psykhe'yi davet etti ve kız oraya varınca ona «Burası senindir; biz senin hizmetçilerin peri kızlarıyız. Senin hemen yanındayız, yalnız gece görünmeyiz» dediler. Psykhe orada yıkandı, süslendi. Akşam oldu, güneş bir renk çıldırışı ortasında uzakta engine daldı. Artık geceydi, sessizlik göklerde pırıldayan binlerce yıldızı dinliyordu. O gece kızın gerdek gecesiydi, kızın tanımadığı kocası gelecekti. Genç bir bakirenin gerdek gecesi yatakta kocasını beklerken duyduğu heyecanla kızın yüreği, öksecinin avucunda çırpınan kuş kanatları gibi çarpıyordu. Nihayet karanlıkta kocası geldi. Karanlıkta görünmüyordu, ama yılan değil bir insandı

Adam gün ağarmazdan önce gitti. Kocası her gece geliyor ve tanyeri kızarmazdan önce gidiyordu. Kız bu tuhaf ve tuhaf olduğu kadar da hoş olan hale şaşıyordu. Ne var ki, önünde sonunda buna alıştı; günleri geceleri beklemekle geçiyordu.

Aradan epeyce zaman geçtikten sonra Psykhe kendisinden haber alamamış olan ana, baba ve kardeşlerinin, kendisini bir yılanın hükmünde sanarak keder içinde olacaklarını düşünüp üzüyor ve geceleyin kocasından gidip onları görmek iznini istiyordu. Psykhe'nin okşayışları ve tatlı sesinin yalvarışları o kadar dayanılmaz şeylerdi ki, kocası istenen izni verdi.

Psykhe kızkardeşlerini gördü ve onlara her şeyi anlattı. Psykhe'yi kıskanan kardeşleri kendisini göstermeyişine bakılırsa kocasının bir ejderha olacağını ve önünde sonunda ona bir fenalık edeceğini, onun için kocası uyurken bir eline kandil ve bir eline de bir bıçak alarak gidip onu görmesini tembih ettiler. Kız istemeye istemeye, söylendiği gibi yaptı. Adamı seviyordu, öldürmek istemiyordu ama hiç olmazsa yüzünü görürdü ya. Onu uyurken gördü ve ona bir kat daha âşık oldu. Ona bakarken sanki büyülenmişti, gözlerini ve gönlünü sevgilisinin güzelliğiyle doyuramıyordu. Elleri titriyordu, kandilden bir damla kızgın yağ Eros'un üzerine düştü, bıçak da yerde çakırdadı. Eros uyandı, hazin hazin baktı ve bir şey demeden çıkıp gitti.

Olympos dağındaki odasına dönen Aphrodite yaralı oğlunu gidip gördü. Kız ise, elve-

rir ki affedilsin, işlediği suç için ne denli ağır olursa olsun her çileyi çekmeye razı olduğunu Aphrodite'ye söyledi. Aphrodite de biribiriyle karıştırılmış buğday, arpa, susam, afyon ve başka tohumları kızın önüne dağ gibi yığdı ve bunları bir gün içinde çeşit çeşit ayırmasını söyledi. Karıncalar Psykhe'ye acıdılar. Sevenlere herkes acır ve her şey yardım eder. Karıncalar alay alay, ordu ordu yetiştiler ve hemen tohumları ayırdılar.

Aphrodite kızın bu işi başardığına kızdı ve ona her seferinde bir öncekinden daha güç bir iş buyurdu. Ama Psykhe'ye nehirler, dağlar ve orman yardım ediyorlardı. Çileler arasında Styks nehrinin bir şelâlesinin tepesinden bir kova su almaktı. O kara sulu, cehennem nehri Styks ki, tanrılar en büyük yeminlerini onun suları üzerine yaparlardı. Bu işte Psykhe'ye bir kartal yardım etti. Sonunda Aphrodite kıza bir kutu verdi ve ondan, cehenneme gitmesini, orada Persephone'den kutuyu güzellikle doldurmasını rica etmesini ve kutuyu açmadan getirmesini buyurdu. Psykhe (yani insan ruhu) cehenneme de gitti, ruhları cehennemin Akheron nehrinin bir kıyısından ötekine taşıyan kayıkçı Kharon'a yürekler paralayıcı bir biçimde yalvardı. Kutuyu Persephone'ye doldurttuktan sonra geri dönerken, bunca çileden sonra enikonu zayıflamış ve yıpranmış haline güzellik katıp sevgilisine güzel gözükme için kutuyu açtı ve kutudan çıkan bir kokuyla uyanılması güç, ağır bir uykuya vardı.

Eros'u ise Aphrodite odasına kilitlemişti,

ama pencere açıktı ya. Sevgininse kanatları vardı. Eros Zeus'tan ambrosia, yani içilince insana ölümsüzlük veren şaraptan aldı. Psykhe, yani insan gönlü ölümsüz oldu. Gönül ile sevgi birbirine kavuşunca hiç ayrılabilir mi? Eros kızın gözlerinden uykuyu sildi, ona, «Artık birlikte yaşayacağız ve ölümlü insanlara birbirlerini sevmeyi öğreteceğiz!» dedi. Bu çiftten gençlik ve sevinç doğdu.

Dünyanın ilk lirik ozanı Theokritos'un Sicilyalı olduğu sanılır. Fakat ozan gençliğini İstanköy'de geçirdi, şiirlerini Güney Anadolu'nun Dorik lehçesinde yazdı. Zaten Güney Anadolu'da bir kayanın tepesinde bir kara keçi görünse, insan mutlaka, Theokritos'tan bir dize okuduğunu sanır. Tipik bir keçidir. Boy-nuzdan, sakaldan, yaramazlıktan oluşmuş gibidir. Yüzdeyüz, yamacın mis gibi kokan kekiklerini yemekte olan sürünün titrek meleyişleri ve uzak mavilerde ötüyormuş gibi çınlayan çanları duyulur. Theokritos'un Anadolulu olduğunu göstermeye bu kadarı bile yeter.

Beşparmak (Latmos) dağlarına ilişkin Endymion efsanesini Theokritos'tan alıyoruz. Dört, beş bin yıl önceki Anadolu Pagan evreninin en güzel efsanelerinden biri olan Endymion efsanesinin asıl yaratıcısı Beşparmak dağlarıdır.

Büyük-Menderes ırmağı kendi ovasınca akarak, bin bir dolanışıyla ay ışığında gümüş hilâller çevirir. Bafa Gölüne ve batıda Arşipel'e pırlıl pırlıl boşanır. Bafa Gölü tepsi dolusu gümüştür.

İşte bundan dolayı, eskiden denize bağlı derin bir koy olan bu göle, ay tanrıçası «Artemis'in aynası» denilirdi.

Bafa Gölünün bir kenarından Beşparmak dağları sessiz bir azametle ta uzaklara kadar perde perde kalkınır ve ay ışığına âşık imişçesine ağarır. Bu Beşparmak dağlarındadır ki Artemis, çoban Endymion'u uyurken görmüş ve bu insanoğlunu göksel bir temizlikle sevmiştir.

Beşparmak'ların görkemli gösterişi insan hayalini uzak geçmişlere ve kıtaları sarsıp birbirinin üzerine yığmış büyük depremlere götürür ve sessiz dağa bakarken o depremlerin gürleyişini duyar gibi olur. Ne var ki, ayışığı bu dağların yabanlığını şeker gibi eritir ve çatık kaşlarını çözer. O zaman insan bir dünya manzarası değil, paldır küldür yıkılmış bu örenlikte bir cennet görmüş gibi olur.

Beşparmak'ların havası, suyu, kayaları ve ağaçları vardır.

Havası : Buranın rüzgârı ne denizcileri boğar, ne de ormanı söküp yamyassı eder. Ancak göklerde ay ışığı taşıyan bulutları gütmek gibi şanlı işler görür. Beşparmak rüzgârı, yel-değirmenlerine üfleyince en ağır taşları topaç gibi döndürür ve toz haline gelmiş ayışığı gibi unlar öğütür.

Suları : Onlar doruklardan sanki daha güzel hoplamak için en dik uçurumları seçer, avuç avuç elmas ve pırıltılarını sağa sola saçar, tüllerini rüzgârlara salar. Onlar da su buğularını gelin duvağı gibi sağa sola süzerler. Bu sular da hiç de «faşşş!» diyen çeşmelerin resmîliği yoktur. Arşipel'e kavuşmak aşkıyla kendilerini kayaların üzerine atarak bağırırlarını parça parça ederler, biribiri ardınca kö-

pük tabanları güreterek Büyük Menderes'e karışırlar. Ancak bu hal asıl kışın bir kaya ve taş çığıdır. Bunların kenarında şafak renkli zakkum çiçekleri açar.

Ağaçlar : Parklarda, asker dizisi gibi sıralanmış, kuyruğu kulağı budanarak kuşa döndürülmüş ağaçlar, ağıza alınır şeylerden değildir. Ağacı asıl Beşparmak'larda görmeli. Onlar sert ve çıkıntılı kayaları avuç gibi kavrar. Kimisi uçurumun dibine bakmak için yarlardan eğilir, başları yokuş aşağıya inen süvariler gibi dimdik arkaya irkilirler. Pınarın tatlı suyunu içmek üzere onun kıyısına üşüşür, çimenlerin çevresinde halka olarak rüzgârlarda kol kola dans ederler; sonra katile katile meralara gelip dinlenirler; kalkar ve geçit resmi yapıyormuşçasına, dizi dizi olarak Beşparmak'ların keskin uçlarından yavaş yavaş, göklere doğru çıkarlar.

Ağaç kalabalığının ne olduğunu asıl burada gelip görmeli. Ovalarda yalnız ön sıra görünür. Burda ise bir dal ve yaprak mahşeri. Yukardakiler göklere karşı kapkara, aşağıdakilerin dallarına ise tel tel bulut fiskeleri takılmış. Ta uzaklarda zikzaklayan şimşekler gelin telleri gibi pırıl pırıl çakar, kavis kavis gelinkuşakları salınır.

Artemis üç şekilli bir tanrıça idi. Yeryüzünün bereket tanrıçası olarak ona, «Artemis, Artemis!» diye yalvarırlardı. Artemis Yunanca bir sözcük değil, Anadolu kaynaklı anlamı unutulmuş bir sözdür. Artemis'in yeraltı ölümler evrenindeyse adı Hekate idi. Hekate fırtınalı gecelerde, kapkara bulutlarda örtülü ayın

korkunç ve som karanlığı idi. Ama güzel gecelerin uzak durulduğunda ay ve ayışıgı göklerin sakın gülümseyicisi olan Artemis, Selene ya da Sintia diye anılırdı.

Günümüzde insanlar paraya kurban edildiği gibi İsa'dan iki, üç bin yıl önce de tanrılara insan kurban edilirdi. Örneğin Artemis'in kutsal geyiğini öldürdüğü için Troya'nın zaptında Agamemnon'un hazırladığı filo rüzgârsızlıktan sefere çıkamaz olmuştu. Agamemnon, Artemis'in gönlünü etmek için papazların buyruğuyla kendi kızı İphigeneia'yı —boğazı papazlar tarafından kesilmek suretiyle— kurban etmek zorunda kaldı.

İsa'dan iki, belki üç bin yıl önce adı unutulmuş Anadolulu yurttaşımız olan bir ozan, vahşi tanrıça Artemis'e kurban edilen kızların ılgıklarını duymuş ve tanrıçaya yakılan bu kurbanların kara dumanlarının sessiz ve berak aylı geceyi kararttığını görmüş, Beşparmak dağlarına kaçarak, bir gönül tepkisi olarak tanrıçayı o diyara ahenkleştirmek, çevrenin şanlı çıplaklığına uydurmak gereksinimini duymuştur.

Beşparmak dağlarında bugün bile, ayışıgında; kararan dev ormanların ulu çamları hiç kımıldamaz. O dimdik duruşlarıyla sanki uyur ve düş görür gibidirler. Birdenbire nereden geldiği belli olmayan gizemli bir esintiyle titrerken diken diken yapraklarıyla sanki ürperirler. İşte o zaman o ormanlara kaçmış olan meçhul ozanın iç kulağı ayışıgının bir Niagara çağlayanı gibi şarıl şarıl aktığını kesinlikle duymuştur.

Kararan dallar arasında, hayal gözüyle parıltılarını gördüğü güzelliği ve boyuyla ay tanrıçası Diana ya da Selene'yi de tanımıştır. Ne var ki onun gördüğü Selene ta uzakta kendisine insanlar kurban edilen vahşi Artemis değil, ancak Beşparmak dağlarında ayışığında ağaran koyun sürülerinin genç çobanı Endymion'un âşığı insancıl bir Artemis ya da Selene idi. Malum a, Herodotos, «Hesiodos ile Homeros Grek tanrılarını yarattılar» der.

Bilinmeyen (meçhul) ozan Selene üzerinde çekici parıltıları ile geceye, bu dünyayla ilişkisi olmayan bir cennet hali veren, o yapayalnız sessizliği ile pınarlara, deniz kıyılarına ve yapraklara karışan vahşi manzaralar görmekle üzülmüş insan gözlerini üzüntülere kapayıp dindirici düşlere açan bütün Arşipel'i, ufuktan ufka bir ışık çıldırışına döndürürken toprak parlayışıyla küçük kuşun yuvasının kenarlarını aşarak, onun göğünü sonsuz bir nur evrenine çevirmeyi küçümsemeyen insancıl bir güzellikti.

Anı ve sanı geçmiş yüzlerce yüzyılın karanlığında kaybolmuş olan Anadolu ve Bafa ya da Latmoslu yurttaşlarımız, lirin eşliğiyle söylediği yüce türküde, yoksul çoban Endymion'un Beşparmak dağlarında koyun sürülerinin yanında uyurken Selene'nin onu nurlu bakışıyla göklerden gördüğünü, onu sevdiğini ve genç çobana ölümsüz bir uyku bağışladığını mutlaka anlatmıştır.

Bu efsanede Selene her gece ayışığıyla gelerek, ölümsüz uyuyucusunu öper, Eros (şafak) pembe parmaklarıyla günün kapısını a-

Beşparmak dağlarının sonsuz uykucusu Endymion.

çıncaya dek onunla kalırdı. Endymion hiçbir zaman dünya gözüyle gökten inen nuru ve kendisinin üzerine eğilen gümüş gövdeyi görmezdi. Ne var ki, düş evreninde her gece ayışığının —Selene'nin— yanına gelmesinin mutluluğunu duyardı. Böylece Endymion efsanesi yurdun bir kıyısının insan biçimine girmiş manzarası, hem de insanların kurban edilme-

sine karşı lirik bir tepkisi oldu. Fukara çoban Endymion bile, Artemis'e kurban edilmek şöyle dursun, uyur halde yüksek İda dağının doruğuna taşındı ve Selene ile düğününde bütün tanrılar hazır bulundu.

Endymion efsanesi yüzyıllardan beri bütün ozanları uğraştırmıştır. Her dilden söylenmiş binlerce dizenin kaynağı Beşparmak dağlarına hâlâ ayışığı halinde akar. O koca Beşparmak dağlarının yavrusu olan ozan tümüyle unutulmuşsa da, bugün, ayışığında Bafa gölüne ve Beşparmak dağlarına bakıp da, onlarda dehasıyla ve ayışığından gönlüyle vurduğu damgayı ve Beşparmak'ların üzerinde ağaran o ölümsüz uyuyucuyu görmemek için dünya gözünden de, gönül gözünden de yoksun olmak gerektir. Bu masal bir yurt türküsüdür.

ORMAN PERİLERİ

Ormanların, ağaçların ve bitkilerin perilerine Dryad, bazen de Hamadryad denirdi. Bunlar ağaçların ruhları idi. Geceleri ağaçlardan ayrılıp el ele vererek halka olur; ayışığında bir çelenk halinde dönerek dans ederlerdi.

Dryad'lar ağaçlarla birlikte yaşar, ağaçlarla birlikte can verir, ölürlerdi. Yeryüzünün her yanını kapkara bir vahşet kaplamışken, bütün bu güzel peri kızları Anadolu'da doğmaya başlayan bir nurdu, yani doğal eşyanın insanlaştırılması, bir hümanizm hareketinin başlangıcı, yeni bir uygarlığın doğuşu idi. O zaman Mısır'da da bir uygarlık vardı. Ne var ki, Mısır uygarlığı yüzünü ölümden yana çevirmişti. Anadolu ise yüzünü hayata dönüyordu. Anadolu çılgın bir yaşama sevinciyle coşuyordu. Belki bu halin nedeni orman ve çiçeklerle örtülü günlük güneşlik yamaçlarla pırıl pırıl ışıldayan iç açıcı denizlerdi. Bu şeyler insanları masum çocuklar gibi oynamaya, türkü söylemeye iteliyordu.

Mısır denince insanın aklına, ehramları ve mumyalarıyla büyük bir mezarlık gelir. Oysa Anadolu denince hemen, oyun ve müzik için yapılmış tiyatro ve stadyumlar gelir.

Ağaç sevgisi o denli yeğindi ki, ozanlara taç diye defne dalından, yengi kazanmış atletlere ise zeytin dalından çelenkler takılırdı.

Anadolu'da bugün bile Dryad imişler gibi ağaçlarda bir ruh olduğu inancı vardır. Bir ağaç yemiş vermezse, «ağaç korkutma» denilen çareye başvurulur. Biri baltalı, biri eli boş iki kişi, yemiş vermeyen ağacın başına dikilir. Baltalı,

«Ben bu ağacı keseceğim!» der.

Baltasını, kaldırıncı, öteki,

«Onu affet, bu yıl vermediyse, önümüzdeki yıl çok verir. Onun canını bana bağışla!» diye yalvarır.

Sözde ağaç bu sözleri işitir, korkar ve ertesi yıl çok ürün vererek canını kurtarır. Her ne kadar bu yapılan iş saçma ise de, yapıldığına göre ağaçta bir can ve cankulağıyla dinleyen bir ruhun varlığına inanılıyor demektir. Güney Anadolu'da zeytin ağaçlarının mirasçıları kaç kişiye, zeytinin gövdesine baltayla o sayıda çentik vurulur. Ağacın yaralanmaması ve canının acıtılmaması için ağaçlardaki paylarından geçenler (özellikle kadınlar) çoktur. Zaten ağaçlara «kanlı kavak» gibi adların takılması, mezarlığa selvinin, köy meydanına da ulu çınarın dikilmesi Anadolu'da ağaç duyusunun derinliğini gösterir.

Ormanlarda dağ taş ve orman tanrısı Pan korkusu, ormanın çoluklu çocuklu bir insan kalabalığının bağırışmasına benzeyen uğultusundan ileri gelmektedir. Durgun havalarda ormanda sanki bir insanın iç çekişi duyulur. Hemen hemen her şeyin «lisani hal» ile bir anlatılışı vardır a.

İşte eski Anadolu'lulara ormanlar ve ağaçlar «lisani hal» ile Dryad'ları anlattılar.

Anadolu'nun yağımurı bol olan yöreleri, Troya çevreleri ve Mysia (yani Marmara'nın güney kıyıları)dır. Sık ormanlarla örtülü olan buraları eski zamanların kereste kaynaklarıydı. Keresteden başka gemileri katranlamak, ziftlemek ve balmumlamak için gereken maddeler Edremit'in üzerindeki Kocakatran dağlarının ormanlarından gelirdi. Bu dağlarda ve Bursa'nın üzerindeki Uludağ'da (Olympos); meşe, karaağaç, kestane, dişbudak, akağaç ve çamdan başka şimşir bulunurdu. O zamanki bir atalarsözünde «Mysia'ya kereste taşır» deyimi deliller için kullanılırdı. Çünkü kereste Mysia'dan başka yerlere gönderildiği için, oraya kereste taşımak delilik sayılırdı.

Anadolu şimşirinden, bütün ilkçağ boyunca —Mısır'da, Filistin ve Suriye'de, Yunanistan, İtalya ve Kartaca'da— kutsal heykeller, marangoz aletleri, düdükler, flütler, taraklar yapıldı. Üç latin ozanı —Vergilius, Catullus ve Ovidius— Phrygia şimşirini öve öve bitiremezler. Phrygialı İda (Kazdağı), Troya'nın dokuz kentinin kerestesini sağlardı. Şimdi bile köylümüzün çadırının direği, sabanının kulpu, çocuğunun beşiği, çorbasının kaşığı, karısının kirmeni, tamburasının bedeni, eşiğinin semeri, çapasının sapı, cıgarasının çubuğu, ocağının ateşi hep ormanlardan, yani o güzelim Dryad'lardan gelir.

Ormanlarla ilgili Anadolu kaynaklı iki efsane vardır. Birisi Klity efsanesi. Klity güzel bir köylü kızıdır. Apollon, (yani güneş) her gün ateş arabasıyla göklerden geçerken kız, güneş tanrısını görür ve ona âşık olur. Utan-

gaç ve pısırik âşık kız güneşe sevgisini bildirmez. Fakat sabahtan akşama dek toprakların üzerinde oturup, güneş tanrısı gökler boyunca gezeleyip dururken gözlerini ondan ayırmaz. Zavallı kızcağız böyle güneşe baka baka, yüzünü hep güneşe çeviren «güneş çiçeği» olur. Bizde ise bu güneş çiçeğine çoğunca «ay çiçeği» deriz.

Ağaçlar üzerine Dryope efsanesi pek acıklıdır. Dryope ile İole iki kız kardeştir. Dryope evliydi. Bir gün iki kardeş bir pınar kenarına gider. Dryope çiçek açmış bir mersin dalı koparır. Dal, koptuğu yerden kanayınca kadın şaşırır. Dryope istemeden bir Dryad'ı öldürmüş bulunur. Dryope korku içinde kaçmaya kalkışır, ne var ki, topukları toprağa köklenmiştir. Kadın yalnız belinden üst yanını oynatabildiği için, «Eyvah!» diye saçlarını yolmaya kalkışır, ancak avuçlarını saçlarla değil, başından kopardığı yapraklarla dolu bulur. Öteyandan, çocuğunu emzirmeye kalkışınca da, memelerinin katılaştığını ve sütünün kesildiğini görür. İole kardeşinin halini görür, yardımına koşar, ilerlemekte olan ağaçlaşmayı durduramayınca, aynı ağaç kabuğuyla bağlatmak üzere kardeşini kollarıyla sarar, ama ağaçlaşmaz. Tam o sırada Dryope'nin kocasıyla babası çıkagelirler. İole onlara taze ağacı gösterir, onun hâlâ sıcak olan gövdesine sarılır ve yapraklarını öperler.

Artık Dryope'den, yamru yumrulaşma yüzünden başka bir şey kalmamıştır. Genç kadın güçbelâ konuşmaya uğraşarak, «Hiç günahım yok, sonumu hak edecek bir fenalık yap-

madım, kimseyi incitmedim. Eğer yalan söylüyorsam yapraklarım kuraklıktan kurusun, dökülsün, gövdem de, dalların da kesilip cayırcayırsın. Çocuğumu dallarımın arasından aln ve bir sütnineye verin. Sık sık dallarımın altına getirin; onu burada emzirsinler. Çocuğum gölgemde koşup oynasın. Çocuğum konuşacak ve söz anlatacak çağa gelince, beni «Annem!» diye çağırsın, annesinin bu gövdede olduğunu bilsin. Ama ağaçların dallarını, yapraklarını koparmaktan sakınsın, belki de her ağaç benim gibi bir anadır» der. Sözlerinin burasında susar, çünkü kabuk, yüzüne gözüne yürümüş, dudaklarını ve gözlerini örtmüş bulunur.

Yaratılış insanı pek topraktan yaratmadı. Çünkü, insan toprak yemez. Ağaçlar açılmış avuçlara benzeyen yapraklarıyla güneş ışığını toplar ve hidrokarbona çevirir. İnsanların gıdası işte bu güneş ışığıdır. İnsan topraktan değil, güneş ışığından oluşmuştur. Bunu anlayan insana her dilde, aydın, münevver, vb. derler, ki bu ışıklı demektir. İnsanların çocukluk çağında Anadolu'da bu ışık yanmaya başlayınca ağaçta Dryad diye hayat dolu bir varlık sezilmeye başlandı.

HERMAPHRODİTOS SÖZÜ SALMAKİS PERİSİ

Günümüzde bile erkeğin on beş, yirmi yaşına kadar erkek olarak büyüdüğünü, fakat o yaştan sonra gövdesinde kimi değişiklikler olduğunu, cerrahî bir ameliyat sonucu cinsiyet değiştirerek kadın olduğunu, gazetelerde okuyoruz. Bunun tersi de, yani kadının durup dururken erkek olduğu da oluyor. Bu çeşit insanlar çoğunlukla hem erkek, hem kadın oluyorlar, ama cinsiyetlerden biri ötekine oranla çoğu kez zayıf kalıyor. Bu gibi insanlara Türkçede hünsa, Avrupa dillerinde hermaphrodite denilir. Hermaphrodite sözü Anadolu'da, Bodrum'a (Halikarnassos'a) değgin bir efsaneden doğmadır.

Bodrum'un hemen yanında, deniz kenarında eskiden Salmakis denilen, ama bugün Bardakçı diye anılan bir tatlı su kaynağı vardır. Bugün bile içecekleri suyun elden geldiğince kireçsiz olmasına özen gösteren Bodrum'lular sularını denizden kayıkla ve karadan eşekle bu Bardakçı kaynağından getirir. Su, deniz kenarında denize iki adım kala bir kayadan denize akar. Bardakçı iki üç yüz metre genişliğinde bir plajdır. Bu plajın kara tarafı, heybetli kayalar ve uçurumlarla çevrilidir.

Bugünkü plajın düzlüğünde vaktiyle Salmakis (Bardakçı) su kaynağı tarafından beslenen küçük bir göl varmış. Bu göle mersin ve yaban sakız ağaçları yeşil bir çelenk olurlarmış. Bu güzel gölde, adını gölden alan ya da adını göle vermiş olan Salmakis adında pek güzel bir göl perisi, yani Naiad yaşarmış. İşte Salmakis perisinin efsanesi çok ilkçağ, çok ortaçağ ve birçok modern çağ ozanlarına esin kaynağı oldu. Shakespeare **Venüs ile Adonis** adındaki uzun şiirinde bu Salmakis efsanesinden esinlenmiştir.

Mitolojiye göre nehirlerin ve göllerin sularını Naiad'lar, yani su perileri —ya da ruhları— yönetirlerdi. Bunların hep genç ve güzel oldukları sanılırdı. Suların ruhu ve canı olan bu periler sözde, yalnız ozanlara ve sanatçılara görünürlerdi.

Gelelim Salmakis efsanesine. Küçük ve güzel Salmakis gölünün, birçok değil, ama biricik güzel su perisi vardı. Salmakis perisi Artemis'in perilerinden olmadığı için avcılık etmez, yani zavallı hayvancıkları öldürmezdi. Bundan dolayı da elinde ok ve yay taşımazdı. Uzun saçlarını göl kenarında biten mersin ağacından yaptığı taraklarla tarardı. Saçlarını tararken onun küçücük gölden başka aynası yoktu. Hep göle dalar, yıkanır çıkar, kendi kendine türküler söyleyerek yamaçtaki dağ çiçeklerini toplar, saçına, gerdanına takardı. Öyle ki, suya daldığı zaman su olur erir; takındığı çiçeklerle dağda gezerken dağ yamacının ruhu olur, ağaçlara karışır, türküsü de rüzgârla salınan dalların yaprak fısıltısı olurdu.

Bir gün Salmakis yine böyle çiçek toplarken göl kıyısına gelen güzel bir delikanlıyı gördü. Gönlü sevgiyle harladı. Saçlarını düzeltti ve acele yardımına koşmaları için bütün güzelliklerine ve büyülerine, titreyen yürekle yalvarıp dualar ettikten sonra, daha henüz çocukluk çağından çıkmış olan çekingen ve sıkılan gencin yanına vardı.

Ona, «Sen bir tanrı mısın bilmem. Eğer bir tanrıysan mutlaka sevgi tanrısı Eros'sundur. Hiç kuşku yok ki, seni dünyaya getirmiş olan anan, senin gibi bir evlâda sahip olmakla mutlu olmuştur, senin gibi bir kardeşi olduğu için kızkardeşin de, hele sana göğsünün sütünü emziren sütannen de pek mutlu olmuşlardır; ama gelin olarak sana varacak talihli kız; annenden de, kardeşin, sütannenden de bin kez daha sevinecektir. Eğer böyle bir geline varmışsan, gel benim mutluluğum hırsızlama ve çalınma bir zevk olsun» diye yalvardı.

Ne var ki, delikanlı, o ana dek böyle şeyleri hiç aklından geçirmemişti. Gencin yanakları utançla kızardı, apal oldu. Kıza çekilip gitmesini söyledi. Salmakis korktu, çalıların ardına kaçıp gizlendi. Delikanlı kendini yalnız sandı. İlk önce ayağını suyun kenarında çalkadı; sonra soyundu; kollarını uzatıp avuçlarını kavuşturdu ve göle daldı.

Sanki serin ve berrak billûrda yüzen bir fildişi heykeldi. Delikanlının güzelliğinin büyüüne kapılan perinin gözleri arzu ateşiyle yanıp çaktı.

Naiad yerinde duramadı: «Zafer!» diye dört yanı çınlatan bir sevinç çığlığı saldı; giy-

Peri kızı Salmakis

silerini ivedi ivedi üstünden yırtıp attı. Kının-
dan boşanan yalın bir kılıç kadar çıplak ve
parlak gövdesiyle bir perende atarak, kendi
adını taşıyan kendi güzel gölüne fırladı. Daldı
ve çıplak delikanlıyı avı olarak sardı. Genç,
boşuboşuna kurtulmaya savaşıyordu. Peri ara-
sıra gençten bir öpücük çalıyordu. Nasıl ki bir
yılan yumuşak bükümleriyle, onu pençesinde

tutan kartalı dolam üzerine dolam salarak sarmaya ve koynuna almaya çalışırsa, nasıl ki denizin dibinde bir ahtapot sekiz ayağıyla, tuttuğu balığın her tarafını fırıl fırıl kavrarsa, Salmakis de genci öylece elleriyle, kolları ve bacaklarıyla tutup bağrına basıyor ve onu suyun daha, daha derinine burgaç halinde çekiyordu.

Salmakis hırsızlama bir öpücükten sonra gence, «Sen istediğin kadar çabala! Ben seni artık elime geçirdim, seni salıvermem! Artık benden ayrılamayacaksın!» diye haykırdı.

Sonra tanrılara dönerek, onlara, «Ey Tanrılar, bu canımın canı genci nasıl sevdiğimi biliyorsunuz, size yalvarıyorum, ikimizi biribirimize kavuşturun!» diye yalvardı.

Salmakis'in yalvarışı, öyle şiddetli ve içtenlikliydi ki, duası kabul olundu, hemen kız-erkek iki gövdeden bir gövde peyda oldu. Artık biri kız, biri erkek bir çift değillerdi; hem kız, hem erkek; aynı zamanda ne kız, ne de erkek, bir tek gövde olmuşlardı.

Bardakçı'da yani Salmakis'te biri Hermes'le, öteki de Aphrodite'le ilgili —kesinlikle— yan yana duran iki tapınak varmış. Bu tapınakların birisinin kadın ya da erkek bir papazı, bir rahibesi, bir bekçisi orada hünsa oluverdiyse, Hermes ve Aphrodite adlarından Hermaphrodite sözü yakıştırılmış ve bu sözle de yukarıda anlattığımız Salmakis efsanesi yaratılmıştır.

BELLEROPHONTES İLE KHİMAİRA

Bellerophontes ile Khimaira masalı İsa'dan Önce Dokuzuncu Yüzyılda yaşamış Homeros, Sekizinci Yüzyılda yaşamış Hesiodos ve Beşinci Yüzyılda yaşamış Pindaros tarafından anlatılmıştır. Bu masala ilişkin olaylar Antalya ilinde bin iki yüz metre yükseklikten dik olarak denize inen Gelidonya burnunun otuz kilometre kadar kuzeyinde Yanartaş denilen yerde geçmiştir. Bu yer, karlı tepeleri iki bin dört yüz metreye yükselen Tahtalı dağların denize bakan ormanlık yamaçlarındadır.

Parlak bir delikanlı olan Bellerophontes, Yunanistan'da Kral Glaukos'un oğlu ve Sisyp-hos'un torunu idi.

Bu ailenin her üyesinin alınına kara bir sonucun karanlık yazısı basılmıştı. Bu aile üyeleri eski matriyarkal bir toplumdan olduk-ları için, daha sonra gelen patriyarkal bir top-lumca kâfir sayılmış ve bundan dolayı da öte-ki dünyada hayalen ağır cezalara ve acı son-lara çarptırılmıştır. Örneğin Sisyp-hos ağır taşları sonsuzluğa değin yokuş yukarı sürer, tam tepeye varınca taşlar yokuş aşağı yuvar-lanır. Glaukos'u yamyamlığa alıştırmış oldu-ğu kendi atları kendisini yer. Bellerophontes ise dünyada her şeyden çok Pegasos denilen kanatlı ata binmesini özler. (Burada ayraç için-

de Pegasos atını tanımlayalım: Baktığı her insanı taşa çeviren yılan saçlı ve Medusa adlı bir kadın vardır. Bu kadının kafası bir kahraman tarafından kesilir, toprağa akan kanından Pegasos denilen kanatlı at peydalanır. Bu atı Tanrıça Athena dokuz sanat perisine, yani Müz'lere verir. Atı sanat perileri büyütürler. O sanat perileri ki, beyaz memelerinden sanatçılara esin emzirirlermiş. Sanat perilerinin en çok sevdikleri Helikon dağındaki Hippocrene kaynağını sözde bu kanatlı Pegasos bir ayağını yere çarparak fışkırtmıştır. Pegasos sırtına yalnız ozan ve sanatçıları bindirdiğine göre, herhalde sanatçıların hayal kuvvetini simgelemektedir. Yani sanatçı hayaliyle her yere gider a; işte onu. Alman ozanı Schiller'in Pegasos üzerine güzel bir hikâyesi vardır: Parasız kalan bir ozan —insan sanatçı olur da parasız kalmaz olur mu?— Pegasos'u satmak zorunda kalır. Kanatlı ata hayal kuvvetinden ve sanat duygusundan yoksun pek zengin bir alıcı çıkar. Pratik ve malî kafaya sahip olan milyoner kanatlı atı arabaya koşar, at öfkesinden az kalsın arabayı parçalar, bunun üzerine adam ata tarla sürdürür. Bu kez de at sapanı sürükleyemeyecek kadar güç ve kuvvetten düşer. Hayal kuvvetiyle araba çektirmeye ve tarla sürmeye kalkışan pratik kafalı adamın hayal kuvvetinden ne denli yoksun olduğunu bir düşünün. Adam hiç bir işe yaramayan bu atı ne yapacağını düşünürken önüne ufak bir çocuk çıkar ve ata binmek ister. Adam, «Haydi oradan! At bir tekmede seni göklere gönderir!» der.

Ama çocuk dinlemez. Ata biner, at kanatlarının bütün şanını göklere dek salar ve uçan bir pembe gurup ışığı bulutu gibi ufuklardan öte süzülür.)

Bellerophontes Pegasos'a binmek istiyordu. Gelgelelim Pegasos'u ele geçirmek kolay değildi. Genç Bellerophontes, derdini gidip iyi yürekli ihtiyar bir kâhine anlatır. Kâhin delikanlıya, Tanrıça Athena'nın tapınağına gidip orada bir gece uyumasını öğütler. Eski tanrılar insanlara çoğu kez, rüyalarında görünür ve konuşurlarmış. Bellerophontes tanrıçanın elinde parlak bir şey tutarak kendisine doğru geldiğini görür, tanrıça tam başucuna gelince, «Kalk ey Bellerophon, işte bununla (yani elindeki parlak şeyle) istediğin küheylânı büyüleyecek ve eline geçireceksin» der. Bellerophontes hemen ayağa sıçrar. Ama tanrıça önünden kaybolur. Bellerophontes yalnız yerde bir altın gem görür. Bellerophontes gemi alınca Pegasos'u aramaya koyulur ve onu bir ırmaktan su içerken görür; yavaşça yanına yanaşır. At parlak tunç zırhlara bürünmüş olan gençten hiç korkmaz; ona sessizce bakar. Delikanlı gemi takar ve Pegasos'un sırtına biner, at engin kanatlarını açınca yükseklerle süzülür. Bellerophontes böylece göklerin egemeni olur.

Bir gün, Bellerophontes kaza sonucu kardeşini öldürür, çok üzülür, diyar diyar gurbe-te çıkar, Proitos'un sarayına varır. Kralın Anteia (ya da Stheneboia) adlı genç ve güzel karısı Bellerophontes'i görünce âşık olur. Zaten Bellerophontes o kadar yakışıklı bir erkek imiş ki, onu her gören kadın ve kız, hiç ikisi

biri yok, hemen abayı yakarmış. Bu gencin masalı az biraz da Yusuf Peygamber'le Zeliha Anamızın hikâyesini andırır. Hani kadınlar elma soyarlarken Yusuf'u görünce parmaklarını kesip doğramışlar da farkında olmamışlar, işte bu da öyle. Bellerophontes, konuk kaldığı evin sahibi krala saygısından ötürü kadına yüz vermez. Kadın gence fena halde kızar, kocasına gidip Bellerophontes'e iftira eder, delikanlının kendisine tecavüz etmeye kalkıştığını söyler. Kadın Bellerophontes'in öldürülmesini ister. Ama Kral, çatısının altına sığınan bir garibi öldürmeyi soyluluğuna yediremez. İşte bunun için Bellerophontes'ten Lykia Kralına bir mektup götürmesini rica eder.

O mektubunda Kral Proitos, Lykia Kralından Bellerophontes'i öldürmesini rica ediyordu. Bellerophontes, Lykia'da, yani Antalya ilinin batısında Ksantos ırmağının kıyısına varınca Lykia Kralı tarafından karşılanır. Kral onu dokuz gün dokuz gece ağırladıktan sonra mektubu ister. Bellerophontes mektubu verir, Kral okur. Ama delikanlıyı sarayda öldürmek istemez. Onun yerine, bütün ülkeyi korku içinde bulunduran Khimaira adlı bir canavarı öldürmeye gönderir. Çünkü bilir ki, Khimaira'nın önüne çıkan insanın geri dönmesi olası değildir.

Khimaira denilen ejderhanın baş tarafı aslan, ortası keçi ve kuyruğu yılandır. Ağzından alevler saçmaktadır. Bellerophontes Pegasos'la Khimaira'nın üstüne uçar ve oklar atarak ejderhayı öldürür. Ama ağzından çıkan alevi söndüremez. İşte ondan dolayı Khimaira'nın alevi dağ yamacında kalır.

Khimaira'nın öldürüldüğü yere yol olmadığı için, denizden motorla gitmek gerektir. İlk önce Tekirova krom madeninin bulunduğu Atbükü limanına gidilir, orada bir gece yatılır. Ertesi günü sabahı ata binilerek Khimaira tepesine çıkılır. Şimdi alev püsküren bu yere Yanartaş denmektedir. Avcılar vurdukları keklik, yaban keçi ve geyik gibi avları bu ateşte kızartıp pişirirler.

Bu alev Homeros'un ve öteki ozanların söyledikleri efsanedeki alevdir ve binlerce yıldan beri durmadan yanmaktadır.

Bugün Pegasos kırmızıya boyanmış ve Mobilgaz amblemi olarak her sokak, her yol ve her benzin deposunda görülmektedir. Bu amblem, parayı veren düdüğü çalar fetvasınca, Mobilgazı alanın otomobile bindiğinin resmidir, demek ister. Bu amblemde mitolojik Pegasos'un Mobilgaz'a dönüştüğünü gördük. Yanartaş'taki alev volkanik değildir. Acaba Khimaira'nın alevi de İbnissuud'un Hicaz'ındaki petrol gibi Antalya ilinde de petrol olduğunu göstermiyor mu?

Bellerophontes Lykia'da Pegasos atıyla Solymi'lilere karşı savaşır. Sonra tanrılar tanrısı tarafından yokedilir. Eski ozanlara göre onun sonu, «ağlayışlı» olmuştur.

Yanartaş'ın yanında bir eski Hephaistos tapınağı vardır. Malum a Hephaistos (ya da Vulcan) demirci tanrısıdır. Demircilere de ateş lâzımdır. Bu tapınağın yanında pek harap olmuş eski bir Bizans kilisesi vardır. Demek ki Yanartaş'taki ateşin ruhuna vaktiyle bir tapınak ve bir de kilise yapılmıştı.

HALİKARNAS BALIKÇISI / BÜTÜN ESERLERİ

1. Aganta Burina Burinata
2. Turgut Reis
3. Mavi Sürgün
4. Merhaba Anadolu
5. Uluç Reis
6. Düşün yazıları
7. Ötelerin Çocukları
8. Anadolu'nun Sesi
9. Altıncı Kıta Akdeniz
10. Deniz Gurbetçileri
11. Ege'den Denize Bırakılmış Bir Çiçek
12. Gençlik Denizlerinde
13. Sonsuzluk Sessiz Büyür
14. Anadolu Efsaneleri
15. Anadolu Tanrıları

"... Anadolu'da dıyar diyar gezeyim, her yerin eski efsanelerinden tutup da günümüze kadar gelmiş tarihsel olayları yazayım, dedim. İnsan, attığı tek bir adımda felsefenin baş durdurucu bir doruğuna fırlar; atılan ikinci adımda ise estetiğin derinliklerine dalar..."

"... Anadolu Efsaneleri, dağlara taşlara sinmekle kalmamış, bütün insanoğullarının gönüllerine de sinmiş ve onların hemen hemen kültürel bir yurdu olmuştur..."

HALİKARNAS BALIKÇISI